

1964. jún.

MŰVELŐDÉSI TÁJÉKOZTATÓ

BARANYA MEGYE TANÁCSA VB MŰVELŐDÉSI OSZTÁLYA KIADVÁNYA

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI
BODÓ LÁSZLÓ, JÓZSA DÉNES PIROSKA,
LIPPENSZKY ISTVÁN, MÁNDOKI LÁSZLÓ,
MÉSZÁROS BÁLINT, VARGA TIBOR, TIMÁR IRMA,
DR. VARGHA KÁROLY

SZERKESZTŐ:
LEMLE GÉZA

CÍMLAPRAJZ:
SOLTRA ELEMÉR

A KIADÁSERT FELELŐS:
A MŰVELŐDÉSÜGYI OSZTÁLY VEZETŐJE

SZERKESZTŐSÉG:
BARANYA MEGYE TANÁCSA VB.
MŰVELŐDÉSÜGYI OSZTÁLYA
PÉCS, SZÉCHENYI TÉR 9. TELEFON: 22—10.
MEGRENDELHETŐ A SZERKESZTŐSÉG CÍMÉN

MAGOS GYULA:

A motívum; a motiváció*

A motívumok és a motiváció a modern pedagógiai törekvések úgyszólván legfontosabb problémája. E kifejezések gyakran szerepelnek a pedagógiai folyóiratokban, hivatalos tankönyvekben, de a motívum — amivel motiváltak — csak tágabb értelmezésben és használat közben szerepel egészen a felületen. Egy bútorkölteményt, egy gépalkatrészt vagy egy egész gépet, egy művészeti alkotást csak az képes magas fokon megoldani, aki az alpműveletekkel, a legkisebb részekkel is tökéletesen tisztában van. Ebből a megfontolásból kiindulva az az érzésem, hogy először pontosan rögzíteni kellene az alapegység: a *motívum*, majd ennek pontos ismeretében a *motiváció* (motiválás) fogalmát. Csak ezután gondolhatunk az alkalmazásra, vagyis a motívumok felhasználására a motiválásra.

Dr. Kiss Lajos tanár (Debrecen): „Motiváció és aktivitás” c. cikkében (Köznevelés 1962. szeptember 18. sz. 562. oldal) a következőket írja: „Ha sikerülne a motivációs erőtevényezők feltárása, természetük megismerése, s ennek következtében annak befolyásolása, olyan gyakorlati ismeret, értékes praxis birtokába kerülnénk, amelynek segítségével sokkal hatásosabban tudnánk ifjúságunkat az életfeladatokra felkészíteni, s a felkészítés idejét is sokkal eredményesebben tudnánk kiaknázni.” Ebben az idézetben benne van a modern pedagógia — a tanügyi reform — teljes lényege, törekvése, megvalósítandó célja.

E bevezetés után nézzük meg az ominózus fogalmakat és azt, hogy mennyiben segítenek a fenti vágy-cél megvalósításában.

1. A *motívumok* a tudatnak azok a mozaikszemei, amelyek meghatározzák, hogy valaki adott helyzetben hogyan viselkedik. Vagyis hogyan ismeri fel, miként értékeli az adott helyzetet, és *milyen elhatározás* alakul ki benne. Röviden: egy meghatározott cselekvésre irányuló belső kényszert megformáló lélektani alapegységek.

Ebből az is következik, hogy a motívumok határozzák meg egyéniségünket, sőt karakterünket (mint ahogy egy anyag karakterét, minőségét, az atomi részecskék száma, minősége domináló, vagy alárendelt szerepe határozza meg).

Miért kellett a szublimáció fogalmát is belekeverni? Azt hiszem, az előzményekből és az utalásokból érthető: ha a motiválást a szépirodalmi alkotások olvasása közben is figyelemmel kísérjük, olyan rutinra teszünk szert, hogy pedagógiai gyakorlatunk központjába állítjuk, és ezzel olyan alapokat terem-

* Részlet a szerző pályamunkájából.

tünk gyermekeinkben, amelyek az egyén és a társadalom szempontjából meghatározó jellegűek lehetnek.

2. Értelmi (intellektuális) jellegűek.

A) politikai

B) tudományos

A) A *politikai jellegű* motiváció gyakori az osztályfőnöki, történelem, sőt egyéb órákon is. Politikailag helyes ítélőképességű és tevékeny ember kialakítása csak úgy képzelhető el, ha olyan motívumkészletet alakítanak ki, amelyek erre képessé teszik őket. A helyes és gyors ítéletalkotás nemcsak értelmesség, hanem gyakorlottság dolga is. Egy eszméért, társadalmi rendért csak az képes lelkesedni és tevékenykedni, aki az eszme igazáról, a társadalmi rend helyességéről meg van győződve. És itt van szerepe a motivációnak. Hogyan?

Pl. egy ilyen téma: „Kapitalizmus, vagy szocializmus legyen-e hazánkban?”

Kapitalista és feudális múlt:
(ellentétek, ellentmondások)

Kisebbség:

Néhány milliomos

Földbirtokos

Gógös kulák

Korrump és dözszölő
„középosztály” stb.

Többség:

— tengernyi munkanélküli szegény, kizsákmányolt proletár.

— megalázott éhes cseléd. földéhes, lenézett paraszt.

— Alázatos, lenézett szellemi dolgozó stb.

Szocialista jelen:

Milliomos és munkanélküli nincs — de van: a nemzeti jövedelemből munkája szerint részesedő,

az országot vezető, öntudatos munkásosztály.

Földbirtokos és kulák nincs — saját földjén dolgozó és művelődő paraszt

Korrump középoszt. stb.

Haladó és alkotó értelmiség stb.

Felmerülhet a kérdés: *a motívumok milyen jellegűek lehetnek?*

1. Erkölcsi (morális) jellegűek.

Gyakorlatomból egy példa a sok közül.

Az osztályomban eltűnt egy töltőtoll. A körülmények úgy játszottak közre, hogy a gyanú Istvánra terelődött, sőt a bizonyító adatok is emellett szóltak. Péter — aki a valódi tettes volt — tökéletes alibivel számba sem jött. A „bizonyító” adatok alapján az ítélet elmarasztalta Istvánt — minden őszinte tiltakozása ellenére. Az ítélet: a toll megtérítése és a lopás miatt osztályfőnöki intés. Tetejében az erkölcsileg jó szinten álló osztály csalódással vegyes megvetése... Bennem, az osztályfőnökben lepergett a gyermek közel 2 éve, amit együtt töltöttünk, és sehogysem tudtam István portréjába beilleszteni az esetet. Többször azt vettem észre, hogy vizsgálódva figyeli arcomat. Méltósággal viselte a kivetettséget, bár látszott rajta, hogy nagyon fáj neki. Pétert többször zavartságon kaptam. Csak később értettem meg az okát. Állandóan figyeltem az egész osztályt. Láttam, hogy valami nincs rendben. Négy nappal az ítélet után Péter megtörtén bevallotta, hogy ő volt a tettes és szeretne mindent jóvátenni.

Mi vitte rá Pétert, hogy vállalja a jóvátétel minden velejáróját? Azok az erkölcsi mozaikszemek (motívumok), amelyek Péter elhatározását hol megtorpantották (visszatartó, negatív jellegű motívumok), hol a megoldás felé hajtották (pozitív motívumok). És min múlik, hogy milyen lesz a döntés? Itt van óriási szerepe azoknak a hatásoknak (motívumok kialakításának), amelyek

részünkről, ill. környezetéről (a család, utca, mozi, olvasmányok, barátok stb.) részéről érték a gyereket az esetet megelőzően — az öntudatra ébredéstől máig.

Közismert irodalmi példa Dosztojevszkij: Bűn és bűnhődés c. regényhősének, Raszkolnyikovnak megrázóan izgalmas vívódása és döntése. Aki a motívumok harcát meg akarja érteni, annak szeretném ajánlani, hogy még egyszer — most már a kutató, pedagógus szemével is — olvassa el. Nagy haszonnal járna a motívumok megértése és felhasználása szempontjából. — Feltétlenül hiszek a *szublimáció*ban. Ezzel a szóval jelölik azt a lélektani jelenséget, amelyet magyarul *áttétel*nek nevez a lélektani szóhasználat. Ez azt jelenti, ha pl. valakinek sikerül egy területen legyőznie önmagát mondjuk az alkohol vagy a dohányzás szenvedélyének leküzdésében, akkor észre fogja venni, hogy más területen is jelentkeznek az önuralom vagy az akaraterő és fordítva is! Vagy tágabb értelmezésben: ha valaki egy meghatározott munkában kézigyességre tett szert, az más — manuális ügyességet igénylő — munkaterületen is megkönnyíti munkáját. Vagy még tágabb értelmezésben: két azonos képességű munkás közül az oldja meg jobban és gyorsabban feladatait, aki tanultabb. Nemcsak azért, mert több adatot tud, hanem elsősorban azért, mert agypályái a tanulás (szellemi gyakorlás) közben jobban begyakorlódtak (a feltételes reflex-pályák „olajozottabbak”), helyzetfelismerő és megoldóképesége jobb.

Ezekből a tényekből absztrahálódnak a *motívumok*, amelyeket a gyermek a családból (munkás, paraszt, kisemmizett értelmiség), tankönyvekből, szépirodalmi alkotásokból, statisztikai évkönyvekből, osztályfőnöki-, történelem- és más órákon, vagy képzőművészeti alkotásokból stb. szerzett.

Motiválás: Mi a véleményed a feudálkapitalista múltról és a szocialista jelenről?

Motívumok harca: a szocializmus igazságosabb, humánusabb és fejlődőképesebb (értelmi és érzelmi vonatkozások).

Döntés (elhatározás): meg kellett változtatni a múltat, a jelen irányában, a jövő felé. Ha jól motiválok és én is a motiváltság állapotában vagyok, s ezt kifejezésre is juttatom, áldozatvállalásig fokozhatom a motiváltságot!...

B) **tudományos:** szellemtud.
term. tud.

Ha a dialektikus-materializmus alaptételéből: a lét és tudat helyes viszonyából kiindulva motiválok, — vagyis a tudományok bizonyított igazságai alapján — az eredmény nem kétséges... Helyesen fogják a tudományos tényeket felfogni, értékelni és ebben az irányban alkotni is.

3. **Művészi (esztétikai) jellegű:**

a) **Szépirodalom:**

Hogy neveltjeink egy regény-, vagy drámai hőst pozitívnak, negatívnak, vagy azon múlik elsősorban, hogy milyen motívumkészlettel vesszük kezükbe a könyvet, v. nézik a darabot stb. Amennyiben az addig ért hatások, pozitív motívumokat eredményeztek, úgy a valóban pozitív hős „mellé állnak”. De ha a negatív jellegű motívumok az uralkodók, valószínű nagyképű cinizmusban jut kifejezésre belső döntésük.

Költőink közül nyilván azokat tekintik sajátjuknak, akik motívum készletük alapján hozzájuk (törekvéseikhez, életfelfogásukhoz, stílusukhoz) közelebb állnak. Ma már Ady-t legnagyobb költőink közé soroljuk, de 2—3 évtizeddel ezelőtt ez nem is volt ilyen magátólértetődő. Az akkori ifjúság erősen vitatta (komoly szellemi csaták folytak mellette és ellene), sőt tekintélyes kri-

tikusok is dekadenciával és egyébbel vádolták. Éppen a nevelés által kialakított motívumok hatására . . .

b) *Zene*: Bartók, Kodály és más modern zeneszerző műveit — egész zenei felfogását — nem is olyan régen, sőt még ma is vitatják a hozzá nem értők. A hozzáértők méltatják. A dilettánsok, a „műélvezők” közül a simulékonyabbak értelmes arccal, elragadtatást színelve, „divatból” meghallgatják, sőt . . . Pedig, ha őszinték lennének, be kellene vallaniok, hogy egyelőre idegen, szokatlan számukra. *E megítélés okai azok a motívumok, amelyeket korábbi zenei élményeikből ill. neveltségükből cigányzene, „sírvaigadás”, szirupos műdalok stb. hoztak magukkal.* A motíválásnak (a helyes belső döntés, állásfoglalás kifejezésének) komoly szerepe lenne a helyes döntés (vélemény) kialakításában.

c) *A képzőművészetek* közül a *festészet* területén adódik a legtöbb vita. Nem is csoda. Egy kicsit mindenki műértőnek tartja magát. Ez érthető is. A vonalak, a színek, a mondanivaló állandó jelenléte — a mű nézése közben — gyors áttekinthetősége, biztosabb kritikai alapot adnak egy mű önkéntelen v. szándékos elemzésére, a valósággal való összevetésére. Éppen ezért érdemes megvizsgálni, hogy általában milyen alapból indulunk? Legnagyobb részt a giccs burjánzott és burjánzik és ma is. A „kép-iparosok” ellátták mázománnyal a piacot. Hála művelődéspolitikánk csak helyeselhető akcióinak — állandó és vándortárlatok, a televízió ilyen irányú előadásai, vitái stb. — remélhető, a giccs-gyárosok alkonyát éljük. S ha lakáskulturánk jelenlegi irányzatát folytatja, az otthon is fontos területe lesz az ízlésnemesítő motíválásnak. Volt alkalmam néhány rajzórát is meglátogatni, ahol a helyes esztétikai érzék fejlesztése tervszerűen folyt.

Ennek következtében a nagyobbaknak már szépen fejlődik az ítélőképességük. Kár, hogy az ifjúság legfogékonyabb időszakában, a középiskolás korban majdnem csak ötletszerűen folyik az ilyen irányú kritikai érzék fejlesztése.

Folytathatnám a motívum-szerzés és kialakítás példáit kötetekremenően. Szeretném hinni, hogy e néhány példával sikerült érzékeltetnem, hogy mit gondolok a motívum lényegéről; hogy a helyes motívumok milyen szerepet töltenek be a tanulóknak, a leendő szocialista-humanista ember eszmévilágában, világnézetének megformálásában; s a jelentőségük az egészséges kritikai érzék kialakításában. Az eszmei harcban is mindig „talpán áll” az, aki gazdag motívumkészlet birtokában gyorsan fogja fel a helyzeteket, biztosan értékeli és a belső motívumharcból pozitív döntéshez, elhatározáshoz jut: *alkotóan tevékeny lesz.* Érzélemvilága egészségesen gazdag, az álhumanizmus ernyedtségétől és eszmei megalkuvástól mentes lesz.

Az előzők arra is választ kívántak adni, hogy honnan és hogyan gyűjtik tanulóink, ill. hogyan alakítsuk ki tervszerű munkával tanulóinkban a motívumkészletet. Az tűnik ki, hogy a gyermek élete minden területén előforduló esetekből, eseményekből, olvasmányából; másrészt a tudatos nevelő munka következtében gyűjti motívumkészletét, s a tudat alsóbb, vagy felsőbb szintjeiben elraktározza és a helyzeteknek megfelelően mozgósítja elhatározásaihoz. Az is könnyen belátható: a fékező és serkentő motívumok határozzák, hogy egy ember adott helyzetben hogyan viselkedik.

A másik tisztázásra váró fogalom: *a motíválás (motiváció)*. Mint az előzőekből is kitűnik az a pedagógiai eljárás (művelet), amikor a tanulóknak motívumkészletét tudatosan mozgósítjuk azzal a céllal, hogy helyzetekben dönteni tudjon és olyan elhatározás alakuljon ki benne, hogy a helyes döntés irányá-

ban tevékeny legyen. *Tágabb értelmezése:*... „az a törekvés, hogy ne külső kényszer legyen a tanulás ösztönzője, hanem olyan belső pszichikai motívumok játsszanak egyre nagyobb szerepet benne, amelyek a tanulási tevékenységet magasabb szintre emelik és intenzívebbé teszik... hogy belső szükségletből, érdeklődésből a tudás kiegészítésének vágyából, kötelességtudásból származzanak mindenekelőtt azok az indítékok, amelyek a tanulót ismeretszerzésre ösztönzik, s ne fenyegető körülmények és következmények nyomasztó hatásából.” (Nagy S.: A ped. elmélete.)

Általában olyan helyzeteket teremtsünk, amelyek a tanulókat kimondott és ki nem mondott kérdések feltételére ösztönözik. Ezek a kérdések a tanulókat érdeklik és az érdeklődéssel szerzett ismeret kétszeresen értékesebb, frissebb, alkotóbb, mint amit rákényszerítünk. Az ismeret pedig arra való, hogy alkosson és ne teher legyen az agyban. Ez ellen a terhelés ellen védekezik a tanuló, amikor „magyarázat” közben más érdekesebbel foglalkozik.

Ezek után felvetődik a kérdés: milyen lehetőségei vannak a motivációnak? A jó gyakorlati és pedagógiai érzékű nevelők a gyakorlatban sokszor motiválnak spontánul. A nevelői tevékenységnek azonban elsősorban tervszerű, tudatos munkának kell lennie. A tervszerűség nem zárja ki a menetközben kínálkozó kitűnő ötlet felhasználását. Sőt gyakran egy jó ötlet jobban oldja meg a problémát, mint a tervezett. Persze csak az éljen vele bátran, aki az anyagot biztosan kezeli és nem tart attól, hogy mellékvágányra csúszik és mértéket tud tartani.

A motiválás akkor jó, ha az elérhető legmagasabb fokon *aktivizál* tanulókat és nevelőt egyaránt. A siker szempontjából nem elhanyagolható körülmény, hogy a nevelő is a motiváltság milyen fokán van. Érdeklő-e, szórakoztatja-e a téma, és maga a tanítás. Hányszor jövünk ki úgy az óráról: „ez jó óra volt, élveztem én is, meg a gyerekek is”. De az is előfordul, hogy minden igyekeztünk és alapos tervezés mellett is unalomba fullad.

Hogyan motiválhatom magamat? A felkészüléshez fontos, hogy az anyaggal kapcsolatos irodalmat olvassunk. Néhány meglepő adat, érdekesség engem is érdeklődővé tesz (motivál) a téma iránt. Pl. V. o.: biológiában: a tők gyökere összesen 15–20 km is lehet. Két város távolsága. Ez szorosan összefügg a lényeggel is: nagy levél, nagy termés... stb.

Gondolom mindnyájan úgy vagyunk, hogy munkánkat menet közben és utána értékeljük és elhatározzuk, hogy ezt v. azt, így v. úgy csináljuk. Mint-hogy a saját problémáimmal állok leggyakrabban szemben, nyilván erről számolhatok be legpontosabban.

Vagyis hogyan motiválok én?

Sok szempont dönti el. Ezek közül, egynéhányat:

Függ: 1. a tantárgytól;

2. a tantárgyon belül az anyagtól (téma);

3. a tanulók korától;

4. az osztály szintjétől;

5. az óra céljától; (Érzelmekeltés, hasznosság stb.)

6. milyen ismeretekkel rendelkeznek a tanulók; stb.

Konkrétizálva: vegyük pl. a biológiát az 5. h. osztályban:

A tanulók olyan környezetből jönnek, ahol a szülők, az otthon semmit sem segítenek (nem törődnek v. nem tudnak törődni). Otthoni munkára a legkisebb mértékben lehet számítani. Az osztály zöme olvasási nehézségekkel küzd.

Sokan az olvasás technikai nehézségeivel vannak elfoglalva a szöveg megértése helyett.) Mi itt a teendő?

1. Odafejleszteni a dolgokat (motiválni), hogy a tanuló szükségét érezze a jó olvasásnak. Itt gyakran ahhoz a „trükkhöz” folyamodom, hogy *elsősorban* érdekessel kezdem a témát. Az érdekes adatokat szándékosan és tüntetően valamilyen könyvből, vagy éppen a tankönyv: „Gondolkozatok” stb. rovatából olvasom föl. (Rövid legyen!) Ez a léprecsalás. Motivumként raktározódik el az a tény, hogy a könyvben nagyszerű dolgok olvashatók. Döntés a gyermekben: érdemes a könyvet forgatni, sőt olvasni is belőle... Ha elindult, táplálom önérzetét; biztosítok minél több megérdemelt sikerörömet. Ez tudatos, következetes és állandó jellegű. Motiválok úgy is, hogy az érdekességet egyszer egy jó, máskor rossz olvasóval olvastatom fel. (Legalább elkezdetem: *érezze* a gyengébb olvasó, hogy ezen a területen pótlásra szoruló *hiányai vannak*. Az irodalom címét megadom, megmutatom. Bizonyos részekre hangsúlyozottan hívom fel figyelmüket.

2. A témával kapcsolatban egy meglepő esetet, vagy megfigyelésemet mondom el; minden figyelmeztetés nélkül belekezek halk hangon, de az átélés színezetével. (Fontos annak beidegzése, hogy amit mondok az érdekes és érdemes is.) Máskor, ha az anyag v. a gyerek pillanatnyi állapota szükségessé teszi, szinte közéjük „robbanok” mozdulataimmal is... Csak az általában halk beszélgetés ad lehetőséget a dinamikus kiemelésekre. Nyilván megfelelő — de nem túlzott — mimikával is kísérem.

3. A 4 év anyagát általában, egy-egy évét részletesebben felmérem *motiváció szempontjából* is. Az év első óráján a 4 év, majd ez év egészére motiválok. (A naplóba a következő beírás kerül: „Érdeklődés keltés a tárgy, ill. az év anyaga iránt. Ha „jól mértem föl”, akkor tudom, hogy mely részek érzelme-keltők (pl. a kutya, macska, szüret stb.), melyeknél dominál a hasznossági szempont; hol akarok esztétikai célokat megvalósítani stb. stb. A motiváló eseteket, eseményeket, történeteket, adatokat pl. mennyi hasznot hoz egy méhcsalád v. almafa egy családnak?) a föntvázolt módon találom” v. tárgyaljuk meg. (Ilyenek még a zárszámadási adatok egy jól és egy rosszul működő tsz-nél.) A hosszútávú (4 éves, ez évi) *motiváció megfelelő részei* hangsúlyt kapnak az egységek tárgyalásai során. Ez végigkísér a 4 éven keresztül.

A 6. a. osztály: közepes képességű, de jól olvasó, ambicionus tanulók, ahol a szülők komolyan veszik gyermekük munkáját. Nyilván itt másként motiválok. A lényeg természetesen itt is ugyanaz: az elérhető legmagasabbfokú aktivizálás. Csak a megoldás módosul, több okból: idősebbek, olvasási nehézségeik nincsenek, a házi feladatokat viszonylag könnyen oldják meg, komolyan lehet számítani iskolán kívüli munkájukra. Természetesen itt is adok egy évi programot, és menetközben állandóan illesztgetem az ez évi programot a „4 éves tervbe”. Az évi programon belül a nagyobb (az erdő, mező, víz életközössége), valamint egy-egy tanítási egységet, sőt az órákon belüli kisebb egységeket is motiválok, természetük szerint. Köztudomású, hogy egy vonzó távolabbi cél megvalósítása közben hajlamosak vagyunk a nehézségeken úrrá lenni. Pl. A gyerekek selyemhernyót tenyésztettek. Ha egyiküknek így szólna a figyelmeztetés: szedj 2 zsák levelet, mert a hernyók éhesek — és mindezt pokoli melegben a porosországuúti fáról kell szedniök, míg a többiek strandolnak — bizony vagy eredménytelen, vagy nagyon nehezen teljesíthető volna a feladat. Másként mozgósít, ha azt mondom: ezen az egy etetésen múlik, lesz-e a kerékpár, vagy nagykirándulásra pénz...

Ebben az osztályban az is motiváló, amire az előbbi osztály alig, vagy egyáltalán nem reagál. Sőt a „tálalás” is más lehet. Míg az előbbi osztályban a bevezető motivációnak a szenzáció erejével kell hatni, itt az értelemre, becsületre, helytállásra, sőt nemcsak a kötelességre, hanem a felelősségérzésre is lehet építeni. Míg az előbbi osztály nagy részét a várható anyagi jutalom ragadja meg, addig ezeknél a becsület, a jó hírnév, egy csoport v. az iskola becsületére való hivatkozás is elegendőnek motivál.

Természetesen minél magasabb osztályról van szó, annál magasabbrendű eszközöket veszek igénybe a motiváláshoz.

Ha valaki a motivációs lehetőségeket a motiváció általános elveit, részletebben kívánja tanulmányozni, figyelmébe ajánlom Nagy Sándor: „A pedagógiai elmélete” c. egyetemi tankönyv: „A mativáció” c. fejezetét. Dr. Kiss Lajos tanár: „Motiváció és aktivitás” c. cikkét, valamint a Köznevelés és egyéb pedagógiai folyóiratban megjelent és megjelenő ilyen irányú cikkeket, vagy külön kiadványokat. Az általam tanulmányozott irodalom is ugyanez.

ZUKOVITS IMRE:

Gondolkodási és logikai műveletek tervezése a tanítási órára

A tudomány és a technika hatalmas ütemű fejlődése szükségessé teszi újabb- és újabb ismeretek beiktatását a tantervekbe. A növekvő feladatok ellenére munkánkat úgy kell végeznünk, hogy a jelenleg még tapasztalható tanulói túlterhelés teljesen megszűnjön és oktató munkánk hatásfokának növelése segítségével felszámolhassuk növendékeink tudásbeli hiányosságait.

Ezért sokoldalúan tanulmányoznunk kell azt, hogy az ismereteket milyen fogalmi és műveleti szinten sajátítják el tanulóink. Pontosan ismernünk kell a megértésnek és a gyakorlati alkalmazásnak a pszichológiai feltételeit és törvényszerűségeit.

Az ismereteknek és a gondolkodás során alkalmazott műveleteknek kölcsönhatásait eredményesen tanulmányozhatjuk az oktatás folyamatában. Az élő oktatási folyamatból leszűrt eredmények közvetlen segítséget adnak a gyakorlati oktató-nevelő munka számára.

Iskolai munkánk eredményeit elemezve azt állapíthatjuk meg, hogy oktatási tevékenységünkben a legtöbb hiányosság az óra gondolkodási műveleteivel kapcsolatban történik.

Ezen a területen általában a következő hiányosságokkal találkozhatunk:

a) Gyakori jelenség, hogy a tanítási órákon a tanulók nem a saját maguk által is elvégzett gondolkodási műveletekkel jutnak el az egyes fogalmakhoz. Sok a nevelői közlés és a formális gondolkodtatás. Ennek egyik gyakori formája a kérdve kifejtés.

b) Gyakran mellőzik a szemléleti alapot és ez különösen a természettudományos tárgyak oktatásában nehezíti meg a világos és pontos fogalomalkotást. Pl. nem mutatják be a fizikai, kémiai, biológiai kísérleteket.

c) A nevelők egy része nem törekszik a különböző fogalmak pontos elkülönítésére, meghatározására és az átmenetek, összefüggések gondos feltárására.

d) Az órákra való felkészüléskor sokan csak a tartalmi vonatkozásokat tanulmányozzák és *legfeljebb az órák didaktikai felépítését gondolják át. Az órán alkalmazandó gondolkodási műveletek megtervezésével alig foglalkoznak.*

Ezeknek a hiányosságoknak a következménye az, hogy a tanulók tényleges tudásszintje gyakran elmarad a tantervi követelmények mögött.

Tehát az anyag túlméretezettségén kívül, a gondolkodási folyamatok tervszerűtlensége és az összefüggések sokoldalú kiemelésének hiánya az egyik oka

az alapfogalmak tisztázatlanságának, hiányosságának, valamint annak, hogy az ismeretek gyakorlati alkalmazásában nem rendelkeznek tanulóink a szükséges jártasságokkal és készségekkel.

A hiányosságok megszüntetésének lehetőségei közül csak a legfontosabbakra szeretnék rámutatni:

1. Minden nevelőnek az alkotó gondolkodás megvalósítására kell törekednie az oktatásban.

2. Alapvetően fontos annak figyelembe vétele, hogy *csak azok az ismeretek maradnak meg tanulóinkban*, amelyeket megfelelő gondolkodási műveletekkel *aktívan* dolgoztak fel.

3. Csak *rendszerben*, fogalmak és műveletek rendszerében lehet tartós ismereteket elsajátítani.

Mindezek megvalósítása szükségessé, sőt nélkülözhetetlenné teszi minden nevelő számára, hogy az órákra való felkészüléskor a didaktikai vonatkozások áttekintésén kívül elkészítse az órán alkalmazandó gondolkodási műveletek tervét is.

Mielőtt áttérnék egy konkrét tanítási egység gondolkodási és logikai műveleti tervének ismertetésére a gondolkodási és logikai műveletekkel kapcsolatos elvi kéréseket szeretném röviden összegezni.

I. A gondolkodási műveletekkel kapcsolatos elvi kérdések

A gondolkodási folyamatban alapvetően két gondolkodási fajtát különböztethetünk meg:

- a) *fogalomalkotó* gondolkodást (megértő gondolkodás);
- b) *problémamegoldó* gondolkodást.

A problémamegoldó gondolkodást a kutató jelleg, a megértést inkább az összefüggések feltárása jellemzi. A *megértés*: elsősorban a már ismert dolgok és fogalmak viszonyainak, lényegének és kapcsolatának felderítése és tisztázása.

A *problémamegoldás*: az ismeretlent feltáró, újat kereső kutató gondolkodás.

A gondolkodás folyamatában különösen a feladatmegoldó gondolkodásban jól elkülöníthető egységeket — *gondolkodási fázisokat* — ismerhetünk fel.

A fázisokon belül további egységeket különíthetünk el, ezeket tekinthetjük *gondolkodási műveleteknek*. (Lénárd F.)

A gondolkodási műveletek a gondolkodási folyamat legkisebb, dinamikus, vagyis még mozgásban levő egységei.

Hangsúlyozni kell, hogy míg a *fázis* csak a megoldás szempontjából tagolja egységekre a gondolkodási folyamatot, addig a *művelet* a konkrét tartalmat is figyelembe véve előbbre viszi magát a gondolkodás folyamatát is.

Nem szabad szem elől téveszteni, hogy a műveletek fontosak ugyan a gondolkodásban, de *a gondolkodást nem tekinthetjük a műveletek mechanikusan értelmezett összegezésének*.

Foglalkozni kell még a gondolkodási műveletek fajtáival és érinteni kell a gondolkodási és a logikai műveletek közötti viszonyt is. A gondolkodási műveletektől el kell különítenünk a logikai műveleteket.

A pszichológia a gondolkodás folyamatát, a formális logika a folyamat eredményeit vizsgálja.

A gondolkodási folyamatokban általában kerülők útján jutunk el a problémák megoldásához. A folyamatból utólag kiemelhetjük azokat a fázisokat, amelyek a törés nélküli megoldáshoz vezetnek. Az így kiemelt *fázisok* adják a *gondolatmenetet*.

Ezek a gondolkodási folyamat logikai mozzanatai és a logikai szempontú vizsgálatoknál ezeket tanulmányozzuk.

A gondolkodási folyamat azonban lényegesen változatosabb, gazdaságosabb, de ugyanakkor elmosódottabb és homályosabb is, mint a csupán logikai mozzanatokot kiemelő gondolatmenet.

Így a pszichológiai folyamat és a gondolatmenet logikai mozzanatai között nagy eltérések mutatkozhatnak.

Az oktatás keretei között azonban a nevelő vezető szerepe és a tárgy belső logikája lehetővé teszi azt, hogy a oktatási folyamatban a pszichológiai és a logikai menet közel kerüljön egymáshoz. Így az oktatás során végzett gondolkodási folyamatokban a *gondolkodási műveletek* mellett már *határozottabb* szerephez jutnak a *logikai műveletek* is.

A gondolkodási műveleteknek a logikai műveletektől való elhatárolása bonyolult feladat.

Az analízist, szintézist, összehasonlítást, az elvonást és az általánosítást (generalizálást) gondolkodási műveletként tárgyaljuk.

A fogalomalkotást, ítéletalkotást, következtetést gondolkodási és logikai műveletként is emlegetik.

Kelemen László legújabban megjelent művében („A 10—14 éves tanulók tudásszintje és gondolkodása”. Akadémiai Kiadó, 1963.) A gondolkodási és logikai műveleteket a következőképpen csoportosította:

Gondolkodási és logikai műveletek összefüggése:

Műveletek	Kategóriák	Struktúrák
1. Analízis-szintézis	egész-rész	—
2. Összehasonlítás	azonos-különböző	—
3. Generalizálás-specializálás	általános-egyes	—
4. Absztrakció-konkretizáció	konkrét-absztrakt	—
5. Összefüggés-felismerés ítéletalkotás	reláció	ítélet
6. Következtetési műveletek	alap-következmény	következtetési formák
7. Rendezés, osztályozás, rendszerezés	osztály	felosztás, rendszer
8. Lényegkiemelés, fogalomalkotás, törvényalkotás, elméletalkotás	jelenség-lényeg esetleges szükségszerű	meghatározás, törvény, elmélet

Kelemen László az első négy műveletet kimondottan gondolkodási műveletnek tekinti és felsorolja a műveleteknek megfelelő kategóriákat is.

Az 5—8. pontban felsorolt műveleteknél a gondolkodási és a logikai műveletek általában összefonódtak. A műveletek legtöbbször mint gondolkodási műveletek jelennek meg a gondolkodási folyamatokban. Sok esetben azonban ezekre a műveletekre a logikai formáknak határozottan szabályozó szerepük van; ilyen esetekben lehet logikai műveletekről is beszélni.

Az első oszlop tehát a gondolkodási és logikai műveleteket, a második a valóság és a gondolkodás alapkategóriáit, a harmadik pedig a logikai formákat (struktúrákat) tartalmazza.

Az elméleti vonatkozások áttekintése után, főiskolánk gyakorló iskolájában, általában megtartott 8. osztályos fizika óra gondolkodási és logikai műveleteinek tervét ismertetem.

— A gondolkodási és logikai műveletek közötti viszony kérdésében alapvetően a *Kelemen-féle felosztást használtam fel.*

II. A fogalmak kialakításával kapcsolatosan alkalmazandó gondolkodási és logikai műveletek egy fizika órán

A) *A tanítási órán alkalmazandó gondolkodási és logikai műveletek tervezése:*

Tantárgy: fizika.

Osztály: 8.

Tanítási anyag: Az ellenállások kapcsolása.

Oktatási cél: A kapcsolási módok és azok törvényszerűségeinek megismer-tetése.

Nevelési feladat: politechnikai nevelés; a kísérleti technika fejlesztése.

Óratípus: vegyes.

Szervezeti forma: a fogalmak és törvényszerűségek elsajátítása tanuló-kísérletek alapján.

Előzetesen ismert fogalmak:

az elektromos áram és egységei,

a feszültség és egységei,

az ellenállás; függése: a vezető hosszától,

keresztmetszettől,

anyagi minőségtől,

hőmérséklettől;

a fajlagos ellenállás fogalma.

Ismert törvényszerűségek:

a) Az ellenállás meghatározása (kvantitatíve is) a vezető adataiból.

b) Összefüggés az áramerősség, a feszültség, és az ellenállás között. — *Ohm törvénye.* —

Az órán kialakítandó új fogalmak:

a) A soros kapcsolás és értelmezése (a kapcsolás mint a vezető hosszának növelése).

b) Az eredő ellenállás fogalma.

c) A párhuzamos kapcsolás és értelmezése. (A kapcsolás mint a vezető keresztmetszetének növelése.)

Megállapítandó törvényszerűségek:

— Kvalitatív és kvantitatív összefüggések kiemelésével. —

a) A soros kapcsoláskor az ellenállások összeadódnak.

$$R_e = R_1 + R_2 + \dots$$

b) Párhuzamos kapcsoláskor az eredő ellenállás kisebb lesz, mint bármelyik részellenállás.

$$\begin{array}{l} Ha \\ \hline Re < R_1 \\ akkor \\ \hline Re < R_2 \end{array}$$

Az óra oktatási folyamatának tagolása a gondolkodás fajtái alapján:

a) Az előző órai anyag megértésének ellenőrzése tudásszint és problémamegoldó vizsgálattal.

— A házi feladat megoldási menetének elemzése, egyéni számonkérés, és az osztály felkészültségének kérdések alapján való ellenőrzése. —

b) Az új anyag feldolgozása, az órának ebben a részében mint legfontosabb gondolkodási fajta a *megértés* (fogalomalkotás) szerepel. Ehhez a részhez szervesen kapcsolódnak problémamegoldási mozzanatok is. Pl. Az újonnan megállapított törvényszerűségek alkalmazása feladatmegoldásokban.

B) *A tanítási óra folyamatát alkotó gondolkodási és logikai mozzanatok tervezése:*

1. fázis: (mozzanat).

A házi feladat példájának ellenőrzése; a megoldás során alkalmazott gondolkodási és logikai műveletek megismerése.

2. fázis:

Egyéni számonkérés. A tanulók megértési szintjének összehasonlítása a tantervi követelményekkel.

3. fázis:

Kérdések alapján az osztály felkészültségének ellenőrzése: az osztály megértő és feladatmegoldó gondolkodásának vizsgálata az előző órai anyaggal kapcsolatosan.

4. fázis:

Célkitűzés; a figyelem irányítása, megfigyelési szempont adása.

Az 1—4. fázis alkotja oktatási szempontból az óra előkészítő, bevezető részét. Ezek a mozzanatok a gondolkodási és logikai szempontból is egy nagyobb egységet képeznek. Erre a nagyobb gondolkodási egységre a fogalmi szintek és a teljesítmények ellenőrzése a jellemző.

5. fázis:

Egyenlő ellenállások kapcsolása. A soros kapcsolat elvégzésének technikai módja.

Művelet: összefüggésfelismerés.

6. fázis:

Soros kapcsolat esetén mi történik az áramerősséggel? — Kapcsolat az előző órai ismeretekkel.

Műveletek: az alapvető műveleteken kívül főleg következtetési műveletek.

7. fázis:

A kísérlet elvégzése más körülmények között.

Műveletek: összehasonlítás-generalizálás.

8. fázis:

A kísérlet elvégzése mérőműszerekkel.

Műveletek: analízis-szintézis összehasonlítása; az összetett műveletek közül: az összefüggések felismerése.

9. fázis:

A soros kapcsolás fogalmának és a kapcsolatos fizikai törvényszerűségnek a megállapítása.

Műveletek: főleg absztrakció-generalizálás, lényegkiemelés, fogalom és ítéletalkotás a *szükségszerűség felismerése alapján.* (Többszörös oksági viszony.)

Az 5—9. gondolkodási mozzanat során új fogalom kialakítása és törvényszerűség megállapítása történik.

Ezek a mozzanatok szintén egy nagyobb egységet alkotnak, mind gondolkodási, mind logikai szempontból.

Az órának ebben a szakaszában logikailag nem teljes indukcióval jutunk el az újabb ismeretekhez. (Új fogalmak és a fogalmak közötti viszony megállapításának logikai formája, következtetési műveletek.)

10. fázis:

A megállapított fizikai törvény konkrét alkalmazása. Példamegoldás.

Műveletek: konkretizáció-specializáció.

11. fázis:

A párhuzamos kapcsolás bemutatása. A technikai mód megismertetése.

Műveletek: analízis-szintézis, összehasonlítás, absztrakció.

12. fázis:

Egyenlő nagyságú ellenállások párhuzamos kapcsolásakor mi történik az áramerősséggel?

Műveletek: analízis-szintézis, összehasonlítás.

13. fázis:

Az áramerősség növekedésének oka. Szükségszerű felismerések: párhuzamos kapcsoláskor lényegében a vezető keresztmetszete növekszik, tehát a párhuzamos kapcsolás keresztmetszet növelést jelent. (Ok, okozati viszony.)

Műveletek: összefüggések felismerése — absztrahálás — generalizálás.

14. fázis:

Különböző nagyságú ellenállások kapcsolása.

Műveletek: analízis-szintézis, összehasonlítás, általánosítás (az ellenállások értéke itt is változik.)

15. fázis:

Mi a párhuzamos kapcsolás?

Műveletek: az alapvető műveletek mellett főleg fogalom és ítéletalkotás, törvényalkotás. Logikai struktúra: meghatározás.

A 11—15. fázis gondolkodási folyamatának együttes eredménye: a párhuzamos kapcsolás fogalmának kialakítása és törvényszerűségének meghatározása.

Logikailag: az ítélethez, törvényszerűséghez ebben az esetben is nem teljes indukció útján jutunk el.

Alkalmazandó logikai struktúrák: következtetési formák és meghatározások.

16. fázis:

Az óra anyagának összefoglalása, a tanulók otthoni munkájának kijelölése. (A megoldandó fizikai példák felolvastatása, a megtanulandó tankönyvi anyag megnevezése, stb.)

Műveletek: rendezés, rendszerezés, összehasonlítás, absztrahálás, generalizálás, konkretizálás.

Az óra felépítésében három nagyobb gondolati, logikai egységet különíthetünk el.

Az elsőre az óra bevezető részére, inkább a tudásszint vizsgálat, és feladatmegoldó gondolkodás a jellemző.

A másik kettő lényegében az új anyag feldolgozását és az óra összefoglaló részét foglalja magába; itt történik az új fogalmak kialakítása, a fogalmak közötti összefüggések felismertetése és a fizikai törvényszerűségek megállapítása. Tehát a gondolkodási folyamatra a fogalomalkotó gondolkodás a jellemző. Döntő ebben az órában: a *megértés*.

Természetesen ezek a gondolkodási fajták az óra egyes részeiben nem különülnek el mereven egymástól, hanem kölcsönösen kapcsolatban vannak.

A tanítási órákon alkalmazandó gondolkodási és logikai műveletek tervezését — az anyag korlátozott terjedelme miatt — csak egyetlen tanítási egységen keresztül tudtam bemutatni. — *A megvalósítást külön cikkben szeretném ismertetni.* —

Ismételten szeretnék kiemelni, hogy a *tudatos és eredményes* oktató-nevelő munka *alapja* az iskolai oktatás-nevelési folyamat gondos és sokoldalú tervezése, amelyben a tartalmi és módszertani elgondolások mellett, a pszichológiai és logikai vonatkozások is szerepelnek.

KÖVESI JÓZSEFNÉ:

Hogyan épül a középiskolai anyanyelv- és irodalomtanítás az általános iskolai alapokra?

A régi vita: az általános és középiskolai oktatás között fennálló „szakadék” áthidalásáról, az ellentétek megszüntetéséről, vagy pozitív oldalról megközelítve az egység és összhang megteremtéséről immár elvileg lezárult. Az egységes iskolai reform életbe lépésével perspektivikusan, *fejlesztési folyamatában* szemlélve az iskolaügyet a probléma megoldottnak tekinthető. Ha azonban a jelen helyzetében vizsgáljuk az oktatást, még adódnak hibák, megoldandó feladatok, kijavítandó hiányosságok. Azzal a céllal, hogy a jövő útjának egyengetéséhez járulok hozzá egy-két adalékkal, a még meg-lévő hibák kiküszöbölését segítem elő, tárom fel a napi pedagógiai gyakorlatban szerzett megfigyeléseimet.

Az általános iskolai új tantervi tervezet országos vitája során megismer-hettük annak korszerű, sokoldalú, a szocialista társadalom igényeinek meg-felelő magas szintű nevelési és oktatási céljait. Külön hangsúlyozottan méltánylandó az a *nevelésközpontúság*, amely a tervezetet az egyes szaktárgyak területén belül is jellemzi. Aggályosnak — a középiskola felől szemlélve — az a magas, mennyiségileg soknak tűnő, minőségileg az életkorhoz mérten nagy igényt támasztó követelmény látszik, amelyet az anyanyelvi és irodalmi *ismeretek* és alapvető *készségek* tekintetében támaszt az általános iskolai tanterv. Megengedem, hogy ezek a kételyek nem jelentkeznek országos ér-vényességgel, de bizonyos, hogy nemcsak Baranyában mutatkoznak, hanem az ország többi hasonló peremvidékén is föllépnek, így mégis van alapja az általánosításuknak.

Az anyanyelvi oktatásban két, az irodalom területén egy megfigyelt je-lenségre szeretnék rámutatni az alábbiakban.

1. A szakmai tanácskozások leggyakrabban elhangzó vitatémája: vajon adótnak tekinthető-e a középiskolai anyanyelvi oktatás gyakorlatában az általános iskolából jött tanulók *nyelvi iskolázottsága*: a leíró nyelvtan ismeretanyagában mindent készen kapunk-e — mint azt a középiskolai tanterv feltételezi —, s valóban csupán a szintézis, a kiegészítés a középiskolai anya-nyelvi oktatás feladata?

2. Az előbbihez szervesen kapcsolódik a második probléma: rendel-keznek-e a tanulók az anyanyelv tudatos használatából kialakított alapvető *készséggel* a tiszta, rendes, folyamatos írás, valamint gondolataik szóban és

írásban való nyelvileg helyes és szép kifejezése tekintetében? Azaz: tudják-e kielégítően a leíró nyelvtant, s tudják-e a nyelvtani szabályok alkalmazását; tudnak-e helyesen és rendszeren írni, szabatosan beszélni?

3. A harmadik probléma az irodalomtanításban jelentkezik: itt nem annyira az ismeretanyag hiánya, hanem ismét egy feltételezett *készség* kimunkálatlansága formájában: az irodalmi mű *tudatos olvasása*, a „*műelemzésben való jártasság*”, az irodalmi művekben, mint műalkotásokban való *gyönyörködés* képessége, az irodalmi és esztétikai ízlés megalapozása tekintetében (igen ritka kivétellel) mutatkoznak szembeötlő hiányok, olykor szinte már elképesztő jártasság fokán.

A leíró nyelvtan jelenségeinek legalábbis *nem tudatos*, nem értelem-szerű elsajátítása, hanem csupán mechanikus beelemzése nemcsak az anyanyelvi oktatást befolyásolja károsan, hanem az idegen szavak tanításában is kiütközik.

Elméleti fejtegetés helyett szolgáljanak az alábbi példák sajátos, de konkrét és szemléltető bizonyíték gyanánt:

Iskolánk öt első osztályában 170 tanuló írt azonos szövegű helyesírási felmérő gyakorlatot az év elején (2—3. tanítási héten). Az érvényben lévő norma alkalmazásával történt az elbírálás:

Jeles: 1 súlyos + 4—5 kis hibával.

Jó: 3 súlyos + 6—8 kis hibával.

Közepes: 4—5 súlyos + 10 kis hibával.

Elégséges: 6—7 súlyos + 18 kis hibával.

Elégtelen a 8 és több súlyos és 20 kis hibával készült dolgozat.

Ilyen alapon az alábbi osztályzatok szerint oszlottak meg a gyakorlatok:

Jeles: 5 (osztályonként 1—1 tanuló).

Jó: 32 (egy-egy osztályban legtöbb 9, legkevesebb 4).

Közepes: 34 (egy-egy osztályban legtöbb 8, legkevesebb 3).

Elégséges: 31 (egy-egy osztályban legtöbb 9, legkevesebb 5).

Elégtelen: 68 (egy-egy osztályban legtöbb 15, legkevesebb 12).

iskolai átlag: 2,2 (*Megjegyzés*: az osztályozás felmérés céljából történt, a tanulók előmenetelét nem befolyásolta!) A leggyakrabban előforduló hibák megszólási aránya:

Múlt idő jele: 57 esetben hibás (egyes osztályban 10—15).

Tárgy ragja: 20 esetben hibás (egyes osztályokban 3—7).

Mássalhangzó hasonulás, összeolvadás: 80 esetben hibás (egyes osztályokban 15—20).

Egybe- v. külön írás (igekötős i.): 160 esetben hibás (egyes osztályokban 20—30).

Hosszú magánhangzók: 136 esetben hibás (egyes osztályokban) 20—30).

Központozási hiba: 173 esetben hibás (egyes osztályokban 30 körül).

Aránylag kedvezőbb hibaszázalékot mutatott az *ly* — *j* írásának elvétése: 49 esetben hibás, osztályonként 7—13 hívával. — Voltak persze ezen a téren is különösen riasztó, sőt elképesztő egyéni hibák is egy-egy tanulónál: „*uly*”, „*ilyegyek*”, (sőt „*neilyegyek*”) „*ij-enkor*”, „*kapualy*”, bár nem mindegyik osztályban akadt ilyen kirívó eset.

Az elszomorító statisztikai kép annál inkább elgondolkoztató, minthogy a tanulók nagy százalékánál az ált. iskolai magyar érdemjegy 2—3 osztályzattal jobb volt, mint a helyesírási érdemjegye: igen sok elégséges sőt elégtelen helyesírási tanuló hozott *közepes* sőt *jó* érdemjegyet az általános iskolai bizonyítványában.

Nem céлом további következtetéseket levonni — még kevésbé általáno-

sítani a negatívumokat — az általános iskolai anyanyelvi oktatás jelen vagy közelmúlt színvonala tekintetében. Az a tény mindenesetre figyelmet érdemel, hogy a leíró nyelvtan jelenségeinek tudatosítása, s az egyes hangtani és alaktani problémák felismerése után, azok gyakorlására szánt kellő óraszám után, a helyesírási statisztika általában örvendetesen javul már az I. osztályban is; bár még a II—III. osztályokban is akad egy-egy notórius gyenge helyesírású tanuló — ezek már csak „egyéni kezeléssel” gyógyíthatók.

Összegezve az elmondottakat: az anyanyelvi tanításban nem az elméleti ismeretek hiánya okoz gondot a középiskolába lépő tanulók átlagánál, hanem az alapvető készségek — főként a helyesírásban tapasztalható — súlyos fogyatékosága. Ez, valamint a leíró nyelvtan egyes jelenségeiben mutatkozó bizonytalanság vagy ingadozás az elemi jártasságok kimunkátlanságára, felszínességből, sietségből eredő gyakorlatlanságra vezethető vissza. Végső fokon tantervi zsúfoltságból ered, s az elméleti tananyag csökkentésével inkább a megtanult ismeretek *tudatosításával* és alaposabb *gyakorlással* a tanultak biztos alkalmazására, ezzel a *jártasság fokára*, majd ebből a *készség kifejlesztésére* lehetne törekedni.

Ki lehetne mutatni a párhuzamos osztályok átlagának ill. hibaszázalékának összetevéséből, milyen a helyesírás képe egyes iskolák szerint. Azonban gondosan kerülni kell a téves általánosítást — ilyen lehetne pl. a *teljesen* s csak *részben osztott* iskolák szerint való csoportosítás; — azonban ezt így nem lehet általános érvennyel végrehajtani, mélyebb elemzés alá kellene venni a kérdéses tanulók egész tanulmányi eredményét, fejlődését, otthoni körülményeit stb. (Egyik osztályban pl. a két kirívóan rossz írású tanuló közül az egyik városi nagy iskolából, a másik falusi ú. n. „kisiskolából” jött, tehát ez a megkülönböztetés sem perdöntő!)

Az irodalom tanításában a tervezet az irodalom megszerettetését, a művekben való gyönyörködést, az irodalmi és esztétikai ízlés fejlesztését jelöli meg mint elérendő célt az általános iskola felső tagozatában. Ezzel teljes mértékben egyet lehet érteni. Kétségesnek tűnik azonban a „műelemzésben való jártasság” szintjének elérése, mint általános követelmény. Nem vitatjuk azokat a kiváló eredményeket, amelyeket egyes kiváló magyartanárok értek el tanítási gyakorlatukban, amint erről a szakfolyóiratok cikkei, elemzése, tanulmányai is tanúskodnak. Ez azonban még korántsem általános jelenség; a tanítási gyakorlatban még gyakorta jelentkezik a sematikus irodalomszemlélet öröksége, az „átpolitizálás”, az erőszakolt aktualizálás, az egyoldalú, csak kész sablonok szerint való beskatulyázás az írónak a maga korában az emberi haladásért, nemzeti kultúráért, a nép érdekében folytatott küzdelemben betöltött valóságos szerepe és jelentősége szerint való értékelése helyett. Nem elemző „készségről”, de még a tudatos olvasás, a művekben való gyönyörködés képességéről sem igen lehet beszélni a tanulók átlagánál az első osztályban. — Elszomorító volt az az érdektelenség és közöny, ahogyan a tanulók a meséről és mondáról nyilatkoztak. A műfajt ismerték, úgy-ahogy definiálni is tudták, de közvetlen *élményük* nem igen volt olvasott vagy hallott meséről, nem is vették komolyan a „feladatot”, hogy a következő órára mesemondásból készüljenek. Nyilván elvették a szájuk ízét a mesétől, gyerekesnek, korukhoz nem illőnek érezték. (A felolvasott tanító mesét — La Fontaine átíratát — dialektikus célzata miatt unták, egy romantikus német mesén fölényesen mosolyogtak, míg a keleti mesék keltettek

némi érdeklődést; persze a tankönyv szemelvénye sem igen alkalmas az érdeklődés felcsigázására!)

Egy későbbi alkalommal kedves könyvükről kértem beszámolót. Itt sem terjedt túl az értékelés a tények, a cselekménysor s legfeljebb társadalmi hasznos vagy káros voltak megállapításán. *Érzelmi* reagálásra alig, csak kivételes esetben akadt példa. (Még Nyilas Misi élettörténetében is a *pénzkeresés*, a nyerési lehetőség, legfeljebb a szüleinek visszaküldött *pénzküldemény* ragadta meg figyelmüket!)

Az igazság kedvéért meg kell jegyezni, hogy ez az érdektelenség nem valamennyi első osztályban ütközött ki ilyen mértékben: itt valóban sok szerepe van a tanulók általános érdeklődési irányának, racionális vagy emocionális hajlamának is. (Ennek okait is lehetne visszamenőleg kutatni és mélyebben elemezni.) — Lényegében bizonyos általános egyoldalúságról, szemléletbeli, ízlésbeli eltolódásról van itt szó, s ez, ha kellő időben felfigyelünk rá, még helyrehozható az első osztályban.

A kérdéses tanulócsoporthoz fokozott figyelmet kell fordítanunk az *irodalmi élmény* felkeltésére, a bemutatott költői alkotás hatásának *maradandó* és *sokoldalú* rögzítésére. A népballadák tanításához éppen a *művészi hatás* keltésére, elmélyítésére nagyszerű segítség volt az *irodalmi hanglémez* bemutatása, Jancsó Adrienne előadóművészete. (Barcsai, Görög Ilona balladák tolmácsolása).

Az iskola irodalmi színpadának bemutatkozó előadása is segített az irodalom, főként a versmondás iránt való érdeklődés fokozásához. Az osztály *névadó-ünnepségeinek* méltó előkészítése, megrendezése már konkrét feladatokat is tűzött ki a tanulók számára, most már kezdett olvadozni a kéreg, csak nem szabad engedni, hogy kihűljön az érdeklődés.

Túl gyors eredményre azért nem lehet számítanunk; ezt bizonyítja az első *iskolai irodalmi dolgozat*: Petőfi tájverseiről, egyéni ill. népdalairól élményszerű, átélt „műelemzés” helyett csak sablonos, pusztán tárgyi, tényyszerű közléseket kaptunk — javarészből még a jobb, irodalmilag érdeklődőbb osztályban is. — Ez a negatív tapasztalat azonban csak további munkára, kísérletezésre, nem meghátrálásra kell hogy ösztönözzön.

Ha alaposan megfontoljuk, két hónap után még nem juthattak el a tanulók — heti két óras irodalomtanulással — a *műelemzésben való jártasság* fokára, a tartalom és forma egységében való értékelés alkalmazásához. Elégünk meg egyelőre azzal, ha a pusztá befogadásra képeseknek és *készségesnek* mutatkoznak; a műelemzés *alkotó* elsajátítására, a valóban aktív irodalmi-művészi élményhez való eljutásra sokkal több idő, gyakorlás és igazán magasrendű művészi produkció tudatos élvezése szükséges. Még így is jobb, ha megpróbálkozunk a tanulók önálló, ha mégoly kezdetleges és botladozó értékelésének, első irodalmi ítéleteinek megfogalmaztatásával, minthogy egyszerű reprodukcióra, megtanult tankönyvi — esetleg tanári — értékelés pusztá visszaidézésére szorítkozzunk. Egy-egy ilyen kísérleti jellegű dolgozat elbírálásánál nem szabad magas mértéket szabnunk, ha egészségben nem, de legalább részleteiben megoldotta, vagy legalább megközelítette egyik másik jobb tanuló a helyes megoldást, ne fukarkodjunk az elismeréssel, nehogy elbizonytalanodjunk, kedvét szegje az első sikertelenség. Kritikusaink, esztétáink sem alkottak egycsapásra tökéletes remekműveket! A tanulóknak meg kell szokniuk az irodalmi terminológiát, tudatosítaniuk kell azok pontos, szabatos értelmezését, s csak akkor alkalmazhatják ők is önállóan egyéni műelemzé-

sükben. Mégsem hiábavaló ez a fáradozás: ha első osztály végére elérjük, hogy a tanulók bizonyos *jártasságra* tegyenek szert ezen a területen, s ezt a második osztályban — a zsúfolt irodalomtörténeti anyag megtanulása mellett — sem engedjük visszafejlődni, hanem megkíséreljük tovább fejleszteni, akkor a III. osztályban kezdhetjük kialakítani az elemzési *készséget*, s az érettségi dolgozatok színvonala is eléri — legalább is megközelíti — a megkívánt színvonalat. Addig azonban sok olvasásra, elmélyült irodalmi átélésre s nem kevesebb szóbeli és írásbeli gyakorlásra van szükség. Ezt nem vehetjük adottnak, hanem fáradságos, szívós és tervszerű munkával fokról fokra kell tanítványainkban kimunkálnunk.

MUSKÁT JÓZSEF:

Hogyan épül a középiskolai matematikatanítás az általános iskolai alapokra?

A matematikát mind az általános, mind a középiskolában tanítási szempontból algebrára és geometriára osztjuk, ezért mindkettőről külön-külön írom le tapasztalatainkat.

A beszámoló első részében a geometriával foglalkozom. Ezt az anyagrészt a mértani számítások és a mértani szerkesztések köré csoportosítom, mert az általános iskolában sok időt fordítottak mindkettőre.

A mértani számításokkal röviden foglalkozom, mivel az I. osztályban mértani számításokat nem tanítunk, csak példák formájában kerülnek elő. Tapasztalatunk: a tanulók ebből hoztak legkevesebbet. Az éveleji felmérő dolgozatban a következő példa szerepelt: Hány l víz fér abba a henger alakú edénybe, amelynek átmérője 5 dm, magassága 1 m? A feladatot a tanulók 70%-a nem tudta megoldani, vagy hibásan oldotta meg. A hibás megoldások egyrészt abból adódtak, hogy összetévesztették az átmérőt a sugárral; a tanulók másik része a területet tévesztette össze a kerülettel, és sok hiba adódott a mértékek átváltásából. A mértékekkel való számolás és átváltási készség gyenge.

Bővebben foglalkozom a mértani szerkesztésekkel, mivel ez anyaga az első osztálynak, és az új anyag szorosan összefügg az általános iskolában tanultakkal. Általános tapasztalat mind a hat első osztályban: ezt az anyagrészt sajátították el legjobban az általános iskolában, és a tanulók kb. 80%-a jól emlékszik rá. Három osztályban tanítok matematikát; mind a három osztályban ismétlés formájában tudom feldolgozni a háromszögek egybevágóságát — csak a bizonyítás szerepelt új anyagként —; az alapszerkesztéseket osztályaimban önálló munkának adtam fel, és a tanulók 90%-a megoldotta a feladatot. Ugyanezt írhatom a szögpárok tanításáról is. Alig volt tanuló, aki ne tudta volna felrajzolni, és bizonyítási feladatokban is felismerik. Ugyanezt várhatjuk a nágyszögeknél is, mivel szorosan összefüggnek a háromszögekkel. Viszont nagyon nehezen végzik el a tanulók a bizonyítási feladatokat. Ez nem az általános iskola hibája, mert az általános iskolai tankönyvekben kevés bizonyítási feladat van, és nem is súlyponti anyag. A középiskolai matematikai tanároknak általános véleménye, hogy a gimnáziumi első

osztályos tananyag nem felel meg a tanulók életkori sajátosságainak, — túl magas —, részben azért olyan alacsony a matematikai átlag az I. osztályban.

Beszámolóm második részében a matematikával foglalkozom. Általános probléma a négy alpművelet közül a tizedestörtekkel való osztás. A tanulók 30%-a nem tudta, vagy rosszul végezte el a felmérő dolgozatban a következő feladatot: $6052,6 : 71,25 =$. A hibák abból adódtak, hogy a tanulók a következőképpen végezték el az osztást: $60526 : 7125 =$. Ugyanakkor azonban osztályaimban nem volt tanuló, aki ne tudta volna elmondani a tizedestörtek osztásáról tanult törvényszerűségeket. A közönséges törtekkel való műveleteket — ha vegyes számok azokban nem szerepeltek — a tanulók jól végzik el. Probléma viszont a legkisebb közös többszörös megkeresése, mert az új tanterv az általános iskolai anyagból kihagyja. Ez azonban a középiskolában nem okoz különösebb nehézséget, mert könnyen és gyorsan megtanítható. Nagyobb gond a vegyes számokkal való szorzás és osztás. A tanulóknak jó része hajlamos arra, hogy külön végezze el a műveleteket az egész számokkal, és külön a tört részzel. Itt a gyengébb tanulók érdekében azt javaslom, hogy a kartársak az ilyen műveleteket úgy végeztessék el, hogy a vegyes számokat alakítsák át előbb áltörtté, és utána végezzék el a kijelölt műveletet.

A következőkben a VIII. osztályban tanultakról szeretném leírni tapasztalatainkat, mivel ez az anyagrész függ össze legjobban az I. osztályos matematika anyaggal. A VIII. osztályban tanultakra emlékeznek a tanulók legjobban. Az előjeles számokkal való műveleteket jól ismerik. A tanult egyenletekről ugyanez a tapasztalatunk. Jól végzik a tanulók egy és többtag szorzását és osztását; osztályaimban ezt nem is kellett új anyagként tanítani, hanem csak a tanultakat átismételni. Problémát csak az együttható és kitevő fogalma okozott. Ezt a kettőt a tanulók állandóan összekeverik, ha feladatokban fordulnak elő.

Javasolom, hogy a törteknél mutatkozó nehézségek egy részét azzal küszöböljék ki a VIII. osztályban, hogy az előjeles számok tanításánál a feladatok egy részét tizedes és közönséges törtekkel végeztessék el.

Befejezésül szeretnék még egy javaslattal élni. Az általános iskolában tanító kartársak — annál is inkább, mivel a tanulók középiskolai felvétele már nem függ az általános iskolában elért tanulmányi eredményektől — az értékelésnél a jeles osztályzatot csak annak a tanulónak adják meg, aki ténylegesen rászolgált. Ezt nevelési szempontból tartom fontosnak, mivel így a tanulók középiskolai tanulmányaiban nem lesz visszaesés, és nem szegi kedvét a tanulóknak a gyengébb eredmény.

Az ifjúkor küszöbén

(Osztályfőnökök a középiskolai nevelésről)

CSETE BÉLÁNÉ:

Szép és felelősségteljes, de nehéz feladat is a középiskolai osztályfőnökök részére a gyermekkorból zökkenőmentesen átvezetni a tanulókat az ifjúkorba. Mind fiziológiai, mind pszichológiai vonatkozásban problematikus ez a kor.

Testi vonatkozásban 15—16 éves korban lesz a serdülőből ifjú! Viharos növekedés időszaka ez. A testrészek aránya megbomlik, a mozgások szögletesek lesznek a végtagok megnyúlása miatt, mert gyors a csövescsontok növekedése, s ezzel nem tart lépést az izmok fejlődése. Ebből ered az ügyetlenség, néha az esetlenség benyomása. E fogyatékoság az izmok gyakorlatásával megszűnik. Ezért nagy jelentőségű a testnevelés. Majd az izomzat is lassan fejlődni kezd, növekszik a tanuló erejének tudata, sőt gyakran túl is becsüli erejét. Gyorsan fárad, s a nagy igénybevétel alááshatja egészségét. Lelkesedése miatt észre sem veszi fáradtságát. A testnevelési órákon tökéletesíti a bonyolult mozgásokat, könnyen elsajátít különböző sportokat. Nemcsak a testnevelő tanárnak kell erre nagy gondot fordítania, hanem az osztályfőnöknek is. Elsősorban az úszást, atlétikát, vívást, szertornát kedveltesse meg. Az osztályfőnöki órák központi feladata a helyes testtartás, a helyes ülés állandó figyelemmel kísérése és a túlzott, egyoldalú testnevelés megakadályozása is. Iskolánk I. osztályos főnökei év elején és félévben a munkatervükben is külön feltüntetett órákon kizárólag ezzel foglalkoznak.

Felmérést végeztünk két III. osztályban, s azt tapasztaltuk, hogy abban az osztályban, melynek osztályfőnöke az I. osztályban elmulasztotta az ügyes, hajlékony és szép mozgások kifejlesztését, a III. osztályban a tanuló és a testnevelő tanár is már lényegesen nehezebb feladat elé került.

A tanuló idegrendszere is tökéletesedik. Jelentős eseménye az időszaknak a nemi érés. A belső elváltozású mirigyek működése hat az agy, a szív tevékenységére: kialakulnak a másodlagos nemi jegyek. Ha mindez nem is meghatározó jelentőségű, de valami lényegbevágóan újat hoz az életébe. Új élmények, új gondolatok teszik színessé életét. Szexuális vonatkozásban éretté válik, bár szellemi és fizikai fejlődése még nem fejeződött be.

Nemi érésével komolyan kell foglalkozniuk a felnőtteknek, elsősorban a szülőknek, és ha azok e feladatot nem vállalják (amint ezt a II. osztályos tanulók felmérése bizonyította) az osztályfőnöknek. Helyes, ha a nemeket külön-külön felvilágosítják. Ezzel a serdülő gondolkodását, energiáját helyes

irányba tereli a felnőtt. Nem tudunk egyetérteni azzal az elvvel, hogy ez kényes kérdés, és így nem tartozik az iskolára. Ha nem szólnak ezekről, lelki és testi válságot idézünk elő már ebben a korban, de még inkább a felnőtt korban.

Osztályfőnökeink már az I. osztályban is, de a II. osztályban még fokozottabban megkövetelik a tanulóktól a helyes napirend elkészítését, hogy a tanulónak felesleges, betöltetlen ideje ne maradjon. A napirend szerint a felgyülemlett energiát, sport, mosdás, séta, sok tiszta, friss levegő és a lefekvés előtti időben a fantáziát nem felcsigázó olvasmányok, TV adások vezesék le. Így a nemi érzés nem lesz válságos időszak, amely megrázza a serdülőt. Nem okoz feltétlenül zárkózottságot, nem rombol, nem legy kegyetlen. A normális fejlődés helyes nevelés és megfelelő feltételek mellett következik be. Ez az időszak türelmes nevelőhatások következtében az aktivitás, energia, életöröm és elevenség időszaka lesz.

Érdekes foglalkozni a 13—15 éves korú serdülők erkölcsi fogalmainak kialakulásával és eszményeikkel. Ez az az időszak, amikor már az erkölcsi fogalmak irányítókká kezdenek válni életünkben. Tanulmányaik folyamán rendszerezett ismereteket szereznek, törvényeket ismernek meg. A még meglévő vallásos nézetek mellett érdeklődésük homlokterébe világnézeti kérdések kerülnek: az ember származása, az élet kialakulása, a vallás keletkezése. Néha hisznek az álmoknak, a jóvendőmondásnak, amelyeknek tudományos alapjuk nincs. Ennek a kettősségnek a feldolgozásában a szaktudományok tanárai mellett elsősorban az irodalom, a történelem tanárára és az osztályfőnökre hárul a legnagyobb feladat. Osztályfőnöki órán az órákon kívül egyéni beszélgetések, a közösségben végzett társadalmi munka, az előadások és viták során dől el a serdülő lelkében dúló harc. Ezért a nevelőknek a következő elveket kell mindig szem előtt tartaniok nevelő munkájukban:

1. A tartalma mindig érthető legyen (konkrét fogalommal dolgozzanak).
2. Jól kell ismerniök a közösséget, hogy kiválogathassák a problematikus témát.
3. 1—1 órán inkább kevesebbet, de minden részletre kiterjedő anyagot vizsgáljanak.
4. Az elvont témákat konkrét példákkal illusztrálják, amelyek:
 - a) újszerűek, és maradandó hatásúak;
 - b) ne kész igazságokat adjanak, a zárótételt mindig a tanulók vonják le.
5. Mély, hatékony érzelmeket keltsenek.

Igen fontos a közösség hatása, a közösségi munka, a társadalmi érintkezés, a tevékenység, a tekintélyes felnőttek példája a helyes erkölcsi ismeretek kialakításában. A pedagógusnak ügyelnie kell arra, hogy szavai és cselekedetei mindig összhangban legyenek.

A III. osztályban már kialakult az olyan közösség, amelyet tartós rokonszenv és közös célok kapcsolnak egybe. Az I. osztályban előbb közöny, az első hónapok után vonzódás, a II. osztályban előbb muló, majd tartós rokonszenv alapján jött létre ez a kapcsolat. Ezt úgy értük el, hogy minden tanítási év elején az ifjúsági szervezetben a függési viszonyt megváltoztattuk. Ezzel elkerültük az alá- és fölérendeltségi viszony megmerevedését, és eleve megalakályoztuk a vezetők között az avantgazdizmus kialakulását. Így jó értelemben vett versengés alakult ki a közösségben. A közösségek önálló és szélesedő osztályközösségi életet élnek, ugyanakkor részei a nagy iskolai közösségnek.

Az I. osztályban a tanulók zöme a praepubertás korában van, ami a fiúknál pozitív szakaszként jelentkezik, pl. bandákba tömörülésben jut kifejezésre, ami nem azonos a klikkel. Minden tagja valamilyen tisztséget visel, „közkatona” egy sincs. A tisztségviselőket demokratikusan, titkosan választják. Alapszabályt készítenek, mely mindenkire kötelező — ezzel a törvények betartását gyakorolják, szabálymegtartó készségük fejlődik. Van külön eszményképük, pl. az egyik bandának a Nagy Fehér Sas, vagy Tamás bátya ifjú korában. Gyakorolják a közös célért való közdelmet. A banda tagjai segítik egymást, nem rettennek vissza az áldozatvállalástól sem.

A lányoknál ez negatív formában jut kifejezésre. A fiúk esetében az osztályfőnök érdeklődik a bandák jellege, alapszabályai, céljai iránt, míg a lányoknál a bizalom fenntartása vált fő nevelői feladattá. Ezt elértük egyéni beszélgetéssel, felnőttként kezelve a tanulót. Ugyanis az általános iskola VII—VIII. osztályában feltétlen bizalom van a lányok körében. A középiskola első osztályában azonban a lányok bizalmatlanok, nehezen megközelíthetők. Ezt a megszűnni látszó bizalmas légkört kell fenntartani azzal, hogy a tanár a semmisségnek látszó megnyilvánulások iránt is érdeklődést mutat, de nem toladóóan. Figyeli a tanulót az osztályban és az osztályon kívül, a beavatkozás látszata nélkül, megszólaltatja, a problémák elmondására készíti. Így könnyen le tudja vezetni és helyes irányba képes terelni a lányok érzelmi életét.

A tanulóban ezek az ellentmondások feloldódnak a serdülés korára, a II., illetve a III. osztályban. Az előserdülésnek a negatív, illetve pozitív szakaszaiból a helyes osztályfőnöki ráhatás eredményeként valósult meg az a magasfokú közösség, mely osztályainkra jellemző.

A serdülőkör érzelmvilágára jellemző, hogy az I., II. osztályban általában a gyermeki életformát kezdi megtagadni a tanulók. Az I. osztályban végzett felmérés alapján a tanulók 70%-a szereti ugyan szüleit, de nem büszke a családi kötelekre. Nem a szüleiket tekintik eszményképnek. Eszményképe pl. Jókai valamelyik romantikus hőse (35%), 15%-ánál 1—1 kiemelkedő törtélemlí hős, pl. Petőfi, Kossuth, de ők sem a jellemük, hanem Kossuth férfiasága, Petőfi pedig lázadó hajlama miatt, 20%-a 1—1 színészen, színésznőben, 20% futballistában látja eszményképét.

Míg az I. osztályban a tanulók 20%-ánál rajongás formájában jut kifejezésre a nemek iránti vonzódás, az egyensúly helyreállítása idején (a III. osztályban) már közelebb áll a szerelemhez. Itt már nem az érzésbe, hanem a személybe szerelmesek (80%). Az osztályfőnöknek biztosítania kell ennek a legális útját. Eszményképe már nem elvont, hanem legtöbbször a család valamelyik tagja. A családjáért dolgozó kiváló munkás édesapa, vagy a 2 műszakban is helytálló családját féltő édesanya, vagy társadalmi ösztöndíjjal rendelkező testvér, esetleg 1—1 tanár. Sajnos még csak kis mértékben választják eszményképül a forradalmi hőst.

Összegezőképpen megállapíthatjuk, hogy a serdülők testi fejlődése és érzelmvilágának változása szoros kapcsolatban van. Az osztályfőnök jó munkájának feltétele a pszichológiai és fiziológiai jelenségek együttes vizsgálata, hogy megvalósíthassa a nehéz feladatot: a kommunista embertípus kialakítását!

Az osztályom összetétele kedvező mind fegyelmi, mind tanulmányi szempontból. A tanulók általában szorgalmasak, csendesek, fegyelmezettek. Az általános iskola után az átmeneti nehézségek leküzdésére különböző nevelési eljárások váltak szükségessé.

Mindenekelőtt arra törekedtem, hogy a tanulóimban meglévő félelem-érzéseket leküzdjem. Szeretettel fogadtam őket, megvilágítottam mindazokat az előnyöket, értékeket, melyeket a középiskola nyújt. Családias közösségi hangulat kialakítása céljából biztosítottam a tanulókat, hogy hozzám minden problémájukkal bizalommal fordulhatnak, mindenben segítségükre leszek, és kértem, hogy egymást tekintsék testvérnek. Későbbi megnyilatkozások megmutatták, hogy ez a közösségi érzés az osztályban kialakulóban van. Ennek igen szép megnyilvánulása volt, hogy a tragikusan elhunyt kis osztálytársat mint testvért siratták, maguk szervezték meg a megemlékezés módjait, előteremtették ehhez az anyagi eszközöket, és elhatározták, hogy hat hétig nem vesznek részt vidám szórakozásban. A fegyelmezett, öntudatos magatartás szükségességének intő példája volt ez a tragikus esemény, s az osztály felett nem múlt el nyomtalanul. Hatott magatartására, munkafegyelmére is.

Különösen az első hetekben állandóan az osztály közelében voltam, tudatosan, tervszerűen figyeltem a tanulókat. Láttam, kiket kell megfélemezni, kiket kell bátorítani. Két tanuló akadt csak, akiket magatartásuk miatt keményebb szóval a helyes útra kellett vezetni. Ebben a kartársak egyöntetű fellépése is segített, mert a közös panasz után megbeszéltük a teendőket, és valóban hamarosan gyökeres változás állt be a tanulók magatartásában.

Megfigyeltem a tanulók tanulási módszerét. Azt tapasztaltam, hogy több tanuló nem szervezi meg jól az otthoni munkáját. Nem gondolja át az órákon hallottakat, így nem teszi magáévá az új ismeretet, s ezért a gyakorlatok megoldása nem sikerül. Sok esetben hiányzik az egyszer megtanult anyag ismétlése és az önellenőrzés. Megbeszéltük, hogy például az új szavakat, kifejezéseket, nyelvi jelenségeket csak úgy lehet elsajátítani, készséggé fejleszteni, ha többször, különböző időpontokban átismételjük. Van tanuló, aki sokáig tanulja a szövegtől függetlenül az új szavakat, kifejezéseket, tudása mégsem megbízható. A jó módszerrel tanuló diák viszont szinte kívülről el tudja mondani az új lecke szövegét, tartalmát, mert állandóan és többször ismételve a szöveggel együtt tanulja a szavakat. Ilyen konkrét példák szembeállításával rámutattam az előző napi helytelen felkészülésre, és igyekeztem felébreszteni tanulóimban a tudásszerzés alapját, az érdeklődést. Sokszor tapasztaltam már, és most is sikerre vezetett néhány tanulónál, hogy egy-két jó közbeszólásukat nagyon kiemeltem, megdicsértem és további munkára buzdítottam őket. A siker érzése döntően hatott, és a javulást mutató, rendszeressé vált helyes megnyilatkozásokat már példaként állíthattam az osztály elé. Így különösen az egyik nehezen induló tanulóm, ma már a jók közé küzdötte föl magát. Megvilágítottam több ízben a tanulók előtt a tudás nagy szükségességét társadalmunk életében, de azt az örömet is, amelyet a jól végzett munka az egyénnek jelent.

A szülői értekezletekre sikerült biztosítani a szülők nagy többségének megjelenését. Értékes adatokat kaptam az egyes tanulók lelkületéről a velük való egyéni bánásmódhoz. Megtudtam, hogy egy-két gyengébb tanuló otthon

nem végez alapos munkát, vagy nem mondják meg a szerzett érdemjegyeket. A szülők megigérték, hogy fokozottabban ellenőrzik gyermekeik napi-rendjét, otthoni munkáját, és mindenben támogatják az iskola célkitűzéseit.

A helybeli tanulókat meglátogattam, segítettem a jó lehetőségek meg-remtésében a délutáni munkához. Ahol ez szükségesnek mutatkozott, tanuló-párokat jelöltem ki.

A vezetésre, példamutatásra alkalmas tanulókkal egyéni beszélgetést folytattam. Sok segítőkészséget, jóakaratot tapasztaltam, és hamarosan be tudtam vonni őket az osztály közösségi munkájának megszervezésébe. Bátor bírálatra buzdítottam őket, s ez valóban meg is indult az osztályfőnöki órákon és a KISZ-csoport foglalkozásain.

Az osztályban végzett óralátogatások és a szaktanárokkal folytatott meg-beszélések több tanuló munkájának eredményességét fokozták. Kértem a kar-társakat a gyakoribb feleltetésre, arra, hogy a rövidebb jó megnyilatkozá-sokat is jutalmazza érdemjeggyel vagy jó ponttal. Felhívtam a figyelmüket az egyes tanulókkal szemben szükséges egyéni bánásmódra. Az egyik leány-tanuló például igen jóképességű, de félénk. Csak türelmes bánásmód mellett, bátorítással nyilatkozik meg. A keményebb, türelmetlen szóra megzavarodik, és nem tud logikusan gondolkodni. Matematikus szeretne lenni, s ebben a tan-tárgyban ért el gyengébb eredményt. A szaktanárral folytatott megbeszélés-em óta két jelesre felelt.

A gyakorlati foglalkozás közben is többször megfigyeltem a tanulókat, felhívtam figyelmüket a pontos munkavégzésre, a gyakorlati ismeretek nagy hasznára és fontosságára. A tanműhely vezetőjét meghívtam az egyik osz-tályfőnöki órára, és megbeszéltük a termelési alapismeretek és képességek el-sajátításának módszereit és jelentőségét.

Az első negyedév alatt a tanulók otthonosakká lettek a középiskolában. túlnyomó többségükben szeretik a munkát, szorgalmasan tanulnak. A hoz-zájuk intézett kérdésekre ilyen válaszokat kaptam: „Nagyon megszerettem ezt az iskolát. Nem ide készültem, de most már el sem mennék.” — „Nagyon örülök, hogy ide járok. Először nagyon féltem, de később megtudtam, hogy jó tanulással és jó viselkedéssel itt is elérhetjük a legjobb eredményt.”

A jó munka jutalmául teadélutánt rendeztünk. Ez lesz a KISZ-csoport névadó ünnepélye is. Jó alkalom lesz ez a közösségi érzés további fokozásá-hoz és az eredményes munkához szükséges légkör kialakításához.

Az osztály jelszavává József Attila mélyértelmű sorait tettük:

Dolgozni csak pontosan, szépen,
Ahogy a csillag megy az égen,
Úgy érdemes.

TÜSKÉS TIBOR:

Irodalomtörténet—autókeréken

Az elmúlt három évben, minden nyáron az egyik pécsi leánygimnázium irodalmi szakköre autóbuzs kirándulást rendezett. Ezek a néhány napos nyári utak kicsit megszabták, irányították a szakkör évközi munkáját is. Októberben rajzolták meg a lányok a kirándulás útvonalát, télen írtak leveleket azokra a helyekre, ahová készültek, tavasszal pedig beszámoltak „kutatásaiukról”, helytörténeti tanulmányaikról, melyek ha nem is jártak új, irodalomtörténeti adatok felfedezésével, mindenképp felkészítették a lányokat a nyári utazásra. Ekkor születtek meg s álltak össze azok a kis műsorok is, amelyeket a tanulók a kirándulás egy-egy állomáshelyén maguk mutattak be, főlegessé téve ezzel az idegenvezetőt és a helyi kalauzólást. A következő év szeptemberére aztán elkészültek a nyári fényképek, albumok, naplók, s ezek bemutatása és a nyári utazásról szóló beszámolók mindig azzal értek véget, hogy de jó volna jövőre ismét útnak indulni. S kezdődött minden előlről. Az új útvonal megbeszélése, a levelezés stb.

A szakkör tagjai jórészt másodikosok voltak, amikor az első utat megtették. Ez az út még csak pár napig tartott, és a lányok csak a város közvetlen környékére merészkedtek. Ahogy aztán az irodalomtörténet egyre nagyobb s időben egyre közelebbeső, egyre gazdagabb fejezeteit megismerték, úgy váltak ezek az utak is egyre tartalmasabbá, s rajzoltak velük egyre nagyobb íveket a haza térképén a résztvevők. Nem valami előre föltett szándék, határozott elképzelés szerint született meg tehát ez a három út, hanem a tanulók növekedésével, változó igényével függött össze sorsuk.

Az a szerencse ért, hogy ezekre a kirándulásokra, mint vendég, én is elkísérhettem a lányokat. Ma már összegezni is lehetne a tapasztalatokat, lehetne általános megfigyeléseket tenni és a közös tanulságokat levonni. Mégsem ezt a megoldást választom. Szinte változtatás nélkül álljon itt egymás mellett három beszámoló. Az összefoglaló cikknél, a közös értékelésnél, úgy érzem, hitelesebb és használhatóbb az írásoknak ez az önálló közlése. Így tükröződik bennük a vállalkozás hiteles története, a születéstől, a növekedésen át a beérésig. S tükröződik bennük a kirándulások hatása, a résztvevők változó szemlélete is, az első út inkább impresszionista benyomásokat, hangulatokat és képeket nyújtó emléktől az utolsó utazásnak az általánosítás, az összefüggések feltárása ajándékát is megadó örömeig.

1. Tolnát, Baranyát megjártuk

Két napig a pécsi Janus Pannonius Gimnázium irodalmi szakkörének voltam a vendége egy kiránduláson. Az utazás más volt, mint a tanév végén szokásos iskolai kirándulás; ennek az adott különleges célt és értelmet, hogy a résztvevők azokat a dél-dunántúli helyeket járták be autóbuszon, amelyekhez valami irodalmi emlék tapad. „Tanuljunk játszva, könnyen irodalmat!” — ezt lehetett volna címül adni az utazásnak. Ma, amikor az iskolareform kapcsán annyi szó esik iskola és gyakorlat, tanulás és élet kapcsolatának szorosabbra fűzéséről, különös figyelmet érdemelhet az efféle vállalkozás. Ez az irodalmi autóbusz-kirándulás érdekes kísérlet és kitűnő példa volt a magyar irodalom gyakorlati tanítása. Mert lehet-e élményszerűbben irodalmat tanítani, mint bejárni azt a helyet, ahol a költő élt, s felolvasni a verset éppen ott, ahol az született? Látni a házat, ahol Vörösmarty élt és Petőfi tanult, megsodálni a tájat, amely az *Ozorai példát* és a *Halálfiát* ihlette?

De tartsunk rendet!

Íme a harminchatórás útnak néhány villanásnyi képe.

Bonyhád. A járási székhelyen ma minden Vörösmarty és a Perczel-család emlékét idézi. Nevüket viseli iskola, művelődési ház, utca, termelőszövetkezet. Minden érdemes helyet emléktáblával, szoborral jelölt meg a kegyeletes utókor. Az autóbusz a közigazgatásilag ma már Bonyhádroz tartozó Börzsöny főutcáján porzik. A Perczel-kastélyt keressük. De csak egy földszintes, barokk ízlésű, hosszan elnyúló, kőlabakon álló, tornácos épületet találunk. A ház inkább pajtára, gazdasági épületre, mint kastélyra emlékeztet. Itt született a később legendás hírű 48-as tábornok, Perczel Mór, s itt nevelődött a fiatal Vörösmarty. Ma a termelőszövetkezetben dolgozó családok lakják az épületet. Vasárnap van, a férfiak a tornácon borotválkoznak, a nők vasalnak. Tudnak róla, hogy hajdan Vörösmarty élt a falak között. Mutatják is a házrészt, ahol a fiatal házitanító állítólag lakott. Ma ott van a tsz irodája, újravakolva, kifestve olyan, mint egy Balaton parti villa.

— Olyan mint egy galambbúgó — mondja az egyik férfi. Aztán kérésünkre egy távolabbi facsoport felé mutat: — Arra van Széplak... — A *Völgység* és a *Két szomszédvár* állítólagos és az *Etelka-szerelem* valóságos színhelye.

A ház falán emléktábla: „Itt élt Vörösmarty Mihály...” A lányok mintha csalódtak volna. Hát ez az a „kastély”, amit az irodalomtörténet emleget? Igen, ez volt a hajdani Perczel-család fészke: a 48-as tábornokot adó, Vörösmartyt támogató Perczelek háza. A gyáros utódok bent a községben valóságos kastélyt is építettek. De ezt mi már nem néztük meg...

Az országot a Sió völgyéhez simul. *Borjád*on szinte népgyűlés fogad bennünket. A lelkes tanító, Márfa István egész kis Petőfi-ünnepséget hozott össze tanítványaival érkezésünkre. A Sass-udvarház elé kivetek egy asztalt, annak tetejére másznak fel a gyerekek, hogy elszavalják *A négy ökrös szerket* meg *A magyar nemest*, azokat a Petőfi-verseket, amelyeknek valami közük van a helyhez. Egy gimnazista lány a kirándulók közül aztán megmagyarázza a versek keletkezési körülményeit is.

— 1845 szeptemberében Petőfi néhány hétig Borjádön vendégeskedett a Sass családnál... — De mennyire másként hangzik ez most, mint bent az iskolában, órán, feleléskor.

Aztán egy ábrándos Petőfi-dalba kezdünk, s ezzel véget is ér a rögtön-

zött magyar nóta. Ebédig még van idő szétnézni. A ház alatt, egy kőhajításhoz a Sió fodrozódik. A tanító kalauzol bennünket:

— Itt a híres méhes. Nemrégiben hoztuk helyre. A fedett részbe még régi kaptárakat szeretnénk tenni. Ide, a zárható helyre pedig képet, emléktárgyakat. Mert a helybeliek ma is számon tartják ám, hogy hajdan jól érezte magát itt a költő. Egy csintalan anekdotát is emlegetnek Petőfiről meg a fürdőző Erzsikéről. S megvan az a kosfejtes ábrázoló kép is, amely állítólag Petőfinek is tetszett...

Ebéd után újra fölkerelkedtünk, s az autóbusz végig robogott velünk a borjád—uzdi országúton, ott ahol ama nevezetes szüreti nap éjjelén „a négy ökör lassacskán ballagott”.

Félszáz lány dalol az autóbuszban. A visszanézó tükörben látom elszűnni a tájat: öreg haranglábat, nyárfák nyurga felkiáltó-jeleit és apró guguló fűzbokor-pontokat, a Sió zöld szalagját, s távolabb a dombon az apró fehér présházakat. A táj olyan, mint hajdanán. Fülünk mintha a költő szavát is hallaná: „Ne válasszunk magunknak csillagot?”... De a valóság egészen más. Most nyár van és dél. S az aranyfényű napsütést hatvan kilométeres sebességgel hasítja az autóbusz.

Ozora. A várdombon állunk, a Scolari Fülöp rakatta komor falak alatt. Az egyik lány magyaráz:

— 1848-ban itt zajlott le az a híres ütközet, amelyről Illyés Gyula *Ozorai példa* című drámája szól.

Valaki közbeszól:

— Eredetileg versben írta meg a híres cselet. „Ötven huszár volt akkor a szabadság...” — idézi, majd körbemutat a tájon: — Szemben velünk a Kálvária, melyet tízszer került meg a maroknyi magyar csapat. Balra a Tükörcsős, ahol a csata alatt a lányok a gulyást főzték a huszároknak.

Valakinél előkerül egy példány a könyvből, s a díszlettervet összehasonlítja a valósággal.

Bent a múzeumban kőkorszakból származó leleteket, régi fegyvereket, népviseleti tárgyakat nézegetünk. A vendégkönyvben valaki ismerős névre bukkan, éppen Illyés Gyuláéra. — Néhány hónapja járt itt — mondja kalauzunk, — akkor írta be nevét a könyvbe. Ma is élnek itt rokonai, s Rácegres, a szülőhely sincs innét messze. Tavasszal, amikor itt járt Illyés, a régi puszták megváltozott életét vizsgálta. Új szociográfiai tanulmányához gyűjtött anyagot...

Lassan vége a kétnapos csavargásnak. Visszafelé hoz bennünket az autóbusz. Átvágunk a Mezőségeen, aztán újra beúsznak az ablak négyszögébe a hullámzó dunántúli dombok.

Szekszárd. Az utcára emeletes, az udvarra földszintes szerény, vidéki ház. Meszelt fal, zsalus ablakok. Itt született Babits Mihály. A ház mögött szőlő, magános, tömzsi présházak — „tanyák”, ahogy erre mondják, — sötét, titokzatos horhasok. Valami izgalmat érez az ember. Egy pillanatra behunyja a szemét: mintha Cenci nénit látná az ösvényen közeledni. Itt jobban megérteni Babits költészetének ízét, s kiváltképp szép regényét, a *Halálfiatit*.

S míg lehajtott fejjel, elfogódottan állnak körben a többiek, s valaki Babits versét, *A régi kert*et idézi, arra gondolok:

— Jó volt ez a kétnapos tanulmány és szemlélődés, régi irodalmi emlékek idézése, ébresztése és új élmények gyűjtése. Jó volt nyomába szegődni a tűnő időnek, megnézni a változó és mégis valami örök hamvasságot és bájt megőrző emlékeket, feltámasztani és végigjárni egy kis magyar iroda-

lomtörténetet. Csokonait azért küllebbítették a debreceni kollégiumból, mert tanítványait a természetbe vitte, a Nagyerdőben tanította őket. Milyen jó ma diáknak lenni: kirándulva tanulni irodalmat.

2. Új tantárgy: gyakorlati honismeret

A középiskolai reformban nem szerepel a gyakorlati honismeretnek, mint új tantárgynak a bevezetése. Nem azért beszélek róla, hogy ezután tegyék kötelezővé. Inkább csak egy olyan kezdeményezésről szeretnék beszámolni, amelynek bizonyára helye lesz az új iskolában is, mert megfontolandó tanulságokkal gazdag, mert éppen ezt a célt munkálja, amit az iskolareform kitűzött: elméletnek és gyakorlatnak, ismeretszerzésnek és élménygyűjtésnek az összekapcsolását.

Az idén is meghívtak, hogy vegyek részt a Janus Pannonius Leánygimnázium négynapos autóbusz-kirándulásán. Már abban is van valami szokatlan, hogy nem az iskolaévből, mondjuk az érettségi szünetben, hanem a nyár derekán fölkeredjük negyven lány és néhány tanár, beül egy kemence-forró Ikaruszba, s hatszáz kilométert rázatja magát. Akik elterveztek, azt akarták, hogy a résztvevők megismerjék az Alföld irodalmi nevezetességű helyeit, hogy testközelben lássák írók születési helyét és sírját, megérinthessék költők íróasztalát és vers-kéziratát, megálljanak a ház előtt, ahol a költő lakott, és fölidézzék a verset éppen ott, ahol az fogant. Ha a kirándulás négy napjából az ismeret- és élményszerzésre fordított időt kb. 36 órában számítom, az kb. annyit tett ki, mint valamely heti egy órában, de egész tanévben, tehát tíz hónapon át tanított tantárgy. Ám ez a kirándulás mennyivel több volt egy ilyen képzeletbeli, zárt falak között, iskolában tanított tantárgynál! Elsősorban azzal adott többet, hogy legmélyebbre ásott az emberben, hangulatokat, képeket, mozdulatokat rejtett el, kapcsolatokat és összefüggéseket meglatására kényszerített, érzelmeket kavart. Tény-tisztelő korunknak egyébként is hajlamosak vagyunk arra, hogy csak az adatok, a hideg ismeretek előtt hajtsunk fejet. Egy ilyen kirándulás — az úton volt alkalmam erről elmélkedni bizonyosság lehet arra, hogy nincs emberi élet érzelmi kultúra, megilletődött pillanatok, csodálkozó szemek, megihatottság nélkül. Mert ismerni is azt ismerjük igazán, amit magunk láttunk, nemcsak mások beszélnek róla. Ez a kirándulás nem volt fekete tábla, melyről nedves szivaccsal a feledés könnyen letörli a krétával írott adatokat, neveket, számokat. E negyven lány közül ha valamelyik majd tíz-húsz év múlva — mondjuk — Arany Jánosra gondol, bizonyára nemcsak egy fakó reprodukció, a tankönyv szikkadt szövege, egy feleléstől rettegett, átízgult óra emléke jut majd eszébe, hanem azok a piros tintával javított iskolai dolgozatok is, amelyekre Arany János tanár úr írt megjegyzéseket nagykorósi tanárkodása idején — „a magyarnak csak *haja* van, nem *hajái*”, — s amelyeket ott láthatott a gimnázium múzeumának üvegvitrinje alatt, azt bizonyítva, hogy az igazi nagyság a legapróbb dolgokban is megmutatkozik (mert mit jelenthetett a *Toldi* meg a *Buda halála* írójának egy névtelen diák suta fogalmazványa?!), hogy megmarad nagynak, lelkiismeretesnek, egész jellemnek.

De tartsunk sort!

Kecskemét az öregtemplom harangszavával meg a Katona-emlékekkel fogad. Hatalmas faragott kő áll azon a helyen, ahol jövőre híreről nem is

álmodva, egy ebéd után, hivatalba menet, 1830-ban összeesett és meghalt a *Bánk bán* írója, Katona József, Kecskemét város főügyésze. Egy másik helyen azt hirdeti az emléktábla, hogy ezen a helyen állt a ház, amelyben Katona született. Alig egy, másfél század, s már csak ilyen feliratok fogadnak: „Itt volt az a ház...” „Ez az a hely...” Mert az idő elfújta a falakat, vagy gondatlan utókor hagyta pusztulásba menni az emlékeket. Arra is intenek hát ezek a táblák, hogy jobban védjük meg, ami még védhető, becsljük meg hagyományainkat, emlékeinket. Persze a mai Kecskemétet már nem érheti szó: Katona József nevét viseli utca, iskola, színház, művelődési ház, mozi. A temetőben megállunk az író sírja mellett, s egy tanuló kis beszédet rögtönöz. A szinte máig egyetlen igazán jelentős magyar dráma operaváltozatát majd két nap múlva, Szegeden, a Dóm téren nézzük meg.

Ahogy Kecskemét Katona József nevétől, úgy *Nagykőrös* nem választható el Arany János nevétől. Itt van az ország talán legszebben berendezett, leggazdagabb vidéki irodalmi múzeuma. Az 1957-es Arany János napok alkalmából frissítették föl anyagát, akkori ünnepeken az emlékkönyv tanúsága szerint Dobi István is megjelent. A nyáron is fülledt, iskolaszagú termekben minden a közel egy évtizedig itt tanároskodó Arany emlékére idézi. A falon a korabeli fénykép a szigorú-arcú tanárról, mellette a *Nagyidai cigányok* kézirata, a margón, a veresszakok mellé rajzolt „illusztrációk” a kancsi Degeusről, Csóri vajdáról meg a többi szereplőről. Minden egyes emléktárgy, papírlap kicsit az alkotó műhelyébe, az alkotás titkaiba enged bepillantani. Itt van például egy Arany-vers, eredeti címe „Lefelé”, aztán áthúzta a költő, s azt írta föléje: „A lejtőn”.

Az emléktárgyaknál is talán jobban érdekel most a tárlók között sétáló negyven gyerek. A véleményükre, a viselkedésükre vagyok kíváncsi. Hogyan fogadják ezt a rengeteg, záporozó emléket? Mi fogja meg igazán őket? Nem a díszes Arany-kiadások, nem a reprodukciók, nem a hasonmások — hanem az eredeti kéziratok, a költő tulajdon kezevonása, tárgy, amit Arany maga használt, kézbevert. Megérintik íróasztalát, végigsimítják az üveget, ami alatt levelét látják, s hosszan elnéznek a költő — akkor még szalontai nótárius — névalírása előtt, amelyet egy 1847-ben kiállított sertésspasszuson fedeznek föl. — Arany János neve egy sertésspasszuson! — Elég híres passzus ez! — jegyzi meg valamelyikük. — Viszont szokott ez nálunk így lenni. A költő, kinek neve csak „áruvédjegy”... — mondja valaki más. És tudom, neki nem kell majd sokat töprengenj a példákon, ha majd az érettségi írásbelin ilyenféle kérdést kap: „A magyar költő sorsa a múltban.”

A leggazdagabb élményt persze Szeged kínálta. Itt már nem is diákok magyaráltak, hanem ezeknek a kirándulásoknak a szervezője, Csethe Istvánné tanár vezetett. „Itthon volt.” Az egyetemet Radnóti Miklóssal járta, s most a város utcáiról, az egyetem épületének minden fordulójáról, terméről hajdani forró emlékek jutottak eszébe. — Itt volt Horger Antal szobája... Itt készültünk Radnóttal a nyelvészeti vizsgára... — és számos meghitt, emberi mozzanatot idézett föl az együtt töltött évekből.

A szegedi temetőben sírokat kerestünk. Juhász Gyula egyszerű, szerény sírkövét, s Tömörkény és Móra Ferenc majdnem egyforma, fekete márványból faragott keresztjét.

A Tiszaparton áll a hatalmas múzeum. A fölnyiló ajtók mögött egész kis képes irodalomtörténet vár ránk. Gárdonyi és Mikszáth emlékek, Babits és Móricz-dokumentumok, amatőr-fotók, első kiadások, dedikációk. Kicsit irigy-

Kedve állunk a tárlók előtt: hogy lehet, hogy Pécs — ha szerényebb is irodalmi múltja — nem kapott még egy ilyen kiállítási termet, ahol a város irodalmi hagyományait a vendégek, a látogató idegenek elé tárhatnánk?

Kiskőrös. Petőfi-ház! — Hétfő volt, „szűnnap”, éppen takarítottak amikor odaértünk. Vizesvödör a küszöbön, felmosott padló, csak meztláb léphettünk a szobába. S ebben a véletlenben volt valami jelképes és megható. Csak cipőt megoldó alázattal lehet oda belépni, ahonnét az „Üstökös” elindult. Kívül a ház falát délutáni napfény veri, itt bent minden zárt, hűvös, szigorú és tiszteletet parancsoló. Az üveg alatt az öreg Petrovics hatalmas pipája, a keresztelő kancsó, s a láda is, amelyre az „anyám tyúkja” fölszállt. Menetrendünk szerint Kiskőrös, Petőfi-ház — 15 perc tartózkodás. S itt időzünk már majdnem egy órája. Pedig nem is látunk mást: csak a zsupetős házat, az udvart, a gémeskutat. Kimegyünk a kapun, meg újra visszajövünk, állunk és nézzük meghatottan a házat...

Ennyi tömény irodalomtól persze könnyen mérgezést kaphat az ember. De más is beletartozott ebbe az országjárásba. Megálltunk a Fehér tó mellett, ahol a *Vadvízország* című film készült, s hallgattuk a tüető madarakat, leültünk a vásárhelyi népművész, Vékony István fazekas korongozó asztala mellé, a művelődési házban a Tornyai-képek előtt vitát rögtönöztünk a modern festészetről, Halason a csipkeverés tudományát tanulmányoztuk, Kaloocsán pedig végtelenül ügyes pingáló-asszonyok rajzoltak virágmintás díszeket a lányok füzetébe.

Hazafelé mintha gyorsabban szaladna az autóbusz is. A lányok énekelnek, de a dalukban mintha a megérkezés öröme mellett egy kis szomorúság is lenne: milyen kár, hogy vége van ennek az útnak. De jövő nyáron újra indulunk!

3. Magyar írók nyomában a Dunántúlon

Az idei irodalmi autóbusz-kirándulás útvonala ez volt: Pécs—Budapest—Esztergom (Babits Mihály — Leányfalu (Móricz Zsigmond) — Vál (Vajda János) — Nyék (Vörösmarty) — Agárd (Gárdonyi) — Veszprém (Batsányi) — Balatonfüred (Jókai) — Szárszó (József Attila) — Kaposvár (Rippl-Rónai) — Pécs. Útinapló helyett a kirándulás néhány tanulsága álljon itt.

Élmény és ismeret. Meg kell tanulni a *Szózatot* már az általános iskolában, de azért ugye más elmondani és elénekelni az előtt az íróasztal előtt, amelyen a verset Vörösmarty írta? Összefüggő előadást lehet hallani a jobb középiskolás diáktól Móricz kritikai realizmusáról, s arról, hogyan fogadta regényeit a hivatalos Magyarország, de azért ugye más látni is azt az írógépet, amelyen ezek a könyvork születtek, s jární abban a leányfalusi nyaralóban, ahová a főváros lármája elől menekült az író, s hallgatni annak a kalauzolását ebben a házban, aki oly közel áll hozzá: Móricz unokájának a szavait. Mert a *Szózatot* aki egyszer megtanulta, mindig ugyanúgy fogja elmondani, de ott, az előtt az íróasztal előtt, csak egyetlen egyszer lehetett elénekelni. S számtalanszor újraolvasott Móricz-regények hangulatánál, varázsánál érdekesebb, izgalmasabb az a pillanat, amikor annak az ajtónak a kilincséhez ér a kezünk, amelyen Móricz Zsigmond nyitott be naponta.

Csak az élménnyel támogatott ismeret igazán értékes és maradandó. S a szellemi kultúra, a művészeti nevelés területén kétszeresen így van. A tudás:

mag, csíra, melyet az élmény nedvessége és napfénye szökkent szárba. Nincs olvasó — irodalomszeretet nélkül. Nincs irodalomszeretet — érzelmi kultúra, irodalmi élmény nélkül.

Még kettőt jegyzek meg. Az egyik: az élmény-nyújtásra is áll, hogy a kevés gyakran több a — soknál. Egy múzeumban, egy emlékszobában a rengeteg kiállítási tárgy, a zsúfolt látnivaló szinte megfojtja az embert. A mindent látni akarók egyik tárlótól a másikig szaladgálnak, hol itt, hol ott állnak meg, s a rájuk záporozó élményből alig jegyeznek meg valamit. Az esztergomi Keresztény Képtárban figyeltem meg: Egyetlen inicialé tüzetes szemlélete többet mond, mint tíz kódex sebtiben történő végigforgatása. A középkor lelkületét ugyanitt jobban megérezteti egyetlen Madonna-kép mint a három falat beborító festmények tömege. — A másik: A nézőt igazán csak azok a dolgok érdeklik, figyelmét csak azok a kiállítási tárgyak kötik le, amelyeknek valamilyen személyes közük van az íróhoz, amelyeket valaha használt, kézbevett. Ma is ezeket jó megérinteni, végighúzni rajta ujjunkat. A rengeteg reprodukció csak a leltári anyagát növeli egy kiállításnak. Ha a néző fölfelezi, hogy csak egyszerű foto-másolat az, amit eléje tettek, azonnal elfordítja a fejét. Nemcsak azért hatott olyan idegenül a váli erdészház, mert távol-közel régen kiirtották a százados fákat, hanem azért is, mert hiába kerestünk a házban valami eredeti tárgyat, kéziratot, ami Vajda Jánosra emlékeztetett volna. Viszont igazi élet-szagot idézett a Róma hegyi ház, Rippl-Rónai kaposvári villája, ahol a nyilvános múzeummal nyilvánított falak között most is ott élnek a művész rokonai.

Vizsgáztak a lányok. Vizsgáztak szervezésből, hisz maguk jelölték ki a hatnapos út nyomvonalát; maguk levelezték le, hogy mindenütt szakavatott kísérő várjon bennünket; maguk készítettek miniatúr irodalmi emlékműsorokat, amelyeket aztán a jeles helyeken előadtak. Egy irodalmi kiránduláson persze elsősorban ízlésből lehet vizsgázni. Jó az, ha pontosan tudják Vörösmarty születési helyét és idejét, ha hibátlanul idézik az Esztergom-Előhegy-i nyárlakban fogant Babits-verset, de mindennél fontosabb az, hogy az iskola igényességet, esztétikai fogékonyságot, a választás képességét fejlessze ki bennük. Arra is volt alkalom, hogy ezt bebizonyítsák.

A legnehezebb vizsga a Székesfehérvár melletti Bory-várban volt. Ebben a bagolyvárban, ebben a giccs-paradicsomban lelkes vezető magyarázta az anyagszerűtlen, műkö szobrok „szépségét”, olvasta az egykori lakó konyhai falvédőre való verses feliratait, s mutogatta a lila teheneket. A lányoknak volt humorérzékük. Az egyik papírt és ceruzát vett elő. — Ezt föltétlenül meg kell jegyezni! — S máris írta a sorokat: „Ha előbb halsz meg, szentem, A mennyországba protezsálj be engem.” — A másik megjegyezte: — Ezek a lila tehének bizonyára lila tejet is adtak.

Ez az, amikor már nemcsak a szépért tud valaki lelkesedni, hanem a selejtet, az olcsót is el tudja utasítani. Az irodalmi ízlésnek is ez az igazi próbája.

MELCZER TIBORNÉ:

Az analfabétákról

Az 1960-as népszámlálás adatai szerint Baranya megye 284 781 lakosa közül 13 668 analfabéta. Ez a 10 éven felüli lakosság 4,6%-ának felel meg. Megyénk az analfabéták számát tekintve országosan a 16. helyen áll, csak Hajdú, Szolnok és Szabolcs megye következik utánunk.

Az analfabéták a megye területén a járások között nem arányosan oszlanak meg, legtöbb a volt sellyei, legkevesebb a pécsváradai járásban van. 67 községünkben 7—30%-ig is felmegy az írástudatlanok száma. Legrosszabb a helyzet Alsószentmártonban (34,2), Gilvánfán (33,6), Bogárdmindszenten (29,2), Gordisán (25), de sorolhatnánk még sokáig. Ezek legtöbbjénél az analfabéták arányát a községben lakó cigányok növelik.

Ez volt a helyzet megyénkben 1960-ban. Mit tettünk azóta?

1960-tól, tehát 5 év alatt alapismereti tanfolyamra beiskoláztunk összesen 1337 főt:

	1959/60	1960/61	1961/62	1962/63	1963/64
	t a n é v b e n				
Beiratkozott	9	57	134	609	528
Év végi létszám	2	38	103	294	
Vizsgázott	2	38	99	253	

Az öt év alatt megyénk 77 községében volt alapismereti tanfolyam:

A mohácsi járásban	7 iskolában
A pécsi járásban	19 iskolában
A pécsváradai járásban	5 iskolában
A sásdi járásban	12 iskolában
A sellyei járásban	10 iskolában
A siklói járásban	11 iskolában
A szigetvári járásban	13 iskolában

Az idei tanévben nyolc iskolánkban 1959-től először indult be alapismereti tanfolyam összesen 127 hallgatóval. A nyolc községben összesen 812 analfabéta élt a népszámláláskor. Köztük három olyan község, ahol az analfabéták száma 100 fölött van: Nagyharsány (137), Gordisa (112), Alsószentmárton (353).

13 községünkben egyáltalán nem volt 1959-től alapismereti tanfolyam, annak ellenére, hogy ezekben a községekben összesen 1286 analfabéta él, köztük Dunafalva, Dunaszekcső, Versend, Vajszló, Mágocs, Baranyajenő.

Mindez azt mutatja, hogy bőven van még tennivaló az analfabétizmus felszámolása terén.

Analfabétáink között sok a cigány, és az ő bekapcsolásuk igen nehéz. Avval egyébként sem dicsekszik senki hogy analfabéta, és alapismereti tanfolyamra jár. Ez az álszemérem sok embert visszatart a tanulástól. A cigány-lakosság ráadásul általában messze lakik a községtől, nem szívesen jön be az iskolába. Ha a pedagógus megy ki hozzájuk — mint tavaly Apátvarasdon, az idén Bodán, Szágyon, Diópusztán, sokszor kilométereket gyalogolva útatlan utakon, hóban, fagyban — akkor hajlandók tanulni. Egyébként úgy kell valósággal becsalogatni őket a tanfolyamra. Nagyon helyes kezdeményezése a Megyei Nótanácsnak az, hogy a cigányasszonyok részére különböző tanfolyamokat szervez (főző, varró); ezt bővíteni lehetne egyéb kulturális és szórakoztató rendezvényekkel azt a célt szolgálva, hogy összeszokjanak, gátlásaik leküzdéséhez segítséget kapjanak. Sokkal könnyebb lenne őket akkor már a tanulásba is bekapcsolni. (A 13 668 analfabéta közül 7811 nő!)

Hogy az eddiginél eredményesebben dolgozhassunk az analfabétizmus leküzdésében, két úton indultunk el:

Az egyik, mely éppen az analfabéták szégyenérzetének figyelembevételén alapul. A Megyei Művelődésügyi Bizottság mozgalmat indított, mely társadalmi aktívák segítségét veszi igénybe az analfabéták tanításához. Lényege, hogy bárki vállalhat 2—3 analfabétát, (még diák is), minden idő- és módszerbeni korlátozás, előírás nélkül kell megtanítania az írás-olvasásra. Tankönyveket ingyen kapnak, és ha ilyen irányú közreműködésüket bejelentik az iskola igazgatójának, sikeres vizsgáztatás esetén vizsgázó tanulónként 200 Ft jutalmat kapnak.

Miben van ennek a mozgalomnak a jelentősége? Tudjuk, hogy pedagógusaink többsége mindenütt szívesen vállalja az analfabéták oktatását. A hallgatóknak az oktatásra viszont az iskolába kell bemenniük. Ennek egyeseknél több akadályja is van. Viszont, ha egy-egy társadalmi aktíva foglalkozik velük, akár titokban is maradhat ez a falu előtt, és mivel csak ketten-hárman jönnek össze, semmiképpen nincsenek időhöz, helyhez kötve. Ennek a mozgalomnak máris szép eredménye mutatkozik.

A megyében 561 analfabéta társadalmi oktatását sikerült megszervezni az alábbi megoszlás szerint:

Siklói járásban	146 fő
Mohácsi járásban	95 fő
Sásdi járásban	89 fő
Pécsváradi járásban	62 fő
Pécsi járásban	62 fő
Szigetvári járásban	28 fő
Komló városban	26 fő
Mohács városban	3 fő

Ezenkívül a Nótanács 15, az SZMT 45 analfabéta oktatását szervezte meg aktíváin keresztül.

Reméljük, hogy ez a szám még tovább nő a mozgalom szélesedésével, és a vizsgázók száma sem lesz sokkal kevesebb.

Másik út a szervezett iskolai oktatás. Eddigi tapasztalataink azt mutatják, hogy alapismereti tanfolyamainkon igen nagy a lemorzsolódás. Ez az előbb elmondottakon kívül, jórészt módszertani problémákra is visszavezethető, főleg a cigányok körében. A tanfolyamok vezetőinél különösen nagy szükség van arra, hogy a hallgatókkal megfelelő módon tudjanak bánni, hogy

Tanfolyamhallgatók

emberi érzékenységüket tiszteletben tartásuk, hogy a kezdeti időben túl nagy, erejüket meghaladó követelménnyel el ne riasszák őket. Az analfabétákkal, főleg a kezdeti szakaszban nem lehet iskolai módszerrel foglalkozni! Elriasztja őket, és ez az oka annak, hogy sok helyen az első, második foglalkozás után többet nem jönnek.

A közelmúltban megyénkből tapasztalatcserére hívtunk össze néhány, e téren eredményesen működő, nagy tapasztalattal rendelkező tanfolyamvezetőt. Az általuk elmondottakat, alkalmazott módszereiket röviden összefoglalva az alábbiakban ismertetem:

Az analfabétákkal, így a cigányokkal való foglalkozást is — főleg a kezdeti időszakban — elsősorban népművelési tevékenységnek kell tekintetnünk: szórakoztatva tanítani, nevelni. Olyan foglalkozásokkal kell kezdenünk a munkát, melyek kezdetben inkább szórakoztatnak, érdeklődésüket keltik fel. Később fokozatosan emeljük a nagyobb figyelmet, magasabb értelmi szintet kívánó — de még mindig szórakoztató rendezvények programját, tervszerűen irányítva ezzel tanulási kedvük felébredését. Megszokják egymást, kialakul a primér közösség, és megszokják a nevelő által megadott program közös végrehajtását. Ezután lépésről lépésre rávezetjük őket a komoly munkára. Azonban ekkor sem válhat az oktatás szigorúan vett oktatási folyamattá. Az egyhangú, megfeszített munkától hamar elfáradnak, kedvüket veszítik, elálmosodnak. Náluk majdnem többször kell lazítást alkalmaznunk, mint a gyermekeknél. Ez történhet egy-egy élmény elmondásával, vagy elmondásával — ezt kihasználhatjuk nevelési célra is —, ne riadjunk vissza attól sem, hogy énekeljenek, sőt ha kedvük van rá, táncoljanak is egy-egy népi dallamot, vagy népi táncot. A cigányok tele vannak eredeti dallamokkal, táncokkal. Ezt jól ki lehet használni náluk. Gyöngyösmelléken a nevelő pl. kultúrcsoportot hozott létre a tanfolyam hallgatóiból. Ez is nagyon ösztönző! A szerepet meg is kell tanulni, a műsort vagy programot el is kell olvasni!

Vegyük igénybe munkánkban a jobb felfogású, könnyebben haladók segítségét a gyengék gyámolítására. Így is lehet ültetni őket, a gyengébbek mellé egy-egy jobbat. Ez egyrészt önbizalmukat növeli, másrészt ösztönzőleg hat a gyengébbekre, és könnyíti a nevelő munkáját is.

Alkalmazzuk oktatásunkban segítőül, ösztönzőül, jutalmul a diavetítést, tv-t, sőt a sportot is! Az egyik, cigányokkal foglalkozó nevelő elmondta pl., hogy egy alkalommal — mikor már fogyott a hallgatókban a kezdeti lendület — kijelentette, hogy ha legközelebb mindenki eljön, diavetítés lesz. Mindenki ott volt. A nevelő levetített egy oktató filmet. Nagyon tetszett nekik, de megjegyezték, hogy ők tudják, hogy van a tanító bácsinak mesefilmje is! Persze hogy van, mondta nevelőjük. Ha jövő órán mindenki nagyon szépen tudja a feladott anyagot, és mindenki itt lesz, mesefilmvet fogok vetíteni. — Úgy is történt. Legközelebb mindenki ott volt, igyekeztek, figyeltek, és nagyon örültek a mesefilmnek. Ugyanígy alkalmazták a másik helyen a TV adásainak megtekintését is.

Egy másik helyen sok fiatal férfi iratkozott be a tanfolyamra. Itt a pedagógus a sporttal tette szórakoztatóvá, változatosabbá a tanfolyamot, részben jutalmul lejátszottak az iskola udvarán egy-egy gyors kézilabda mérkőzést. Társadalmi munkában még a pálya létrehozásában is résztvettek a hallgatók.

Minderre bizony nagyon kevés az a 120 óra, mely jelenleg rendelkezésre áll. A dolgozók ált. iskolája tantervi reformjánál már figyelembe vették ezt, és a dolg. iskolája A) évfolyama (az ált. isk. 1—4 osztálya) óraszámát 320-ra

tervezik. Ebből olvasás és beszélgetés 96 óra, írás és helyesírási gyakorlat 128 óra, számtan-mértan 96 óra. A tantervi anyagot is nagyon röviden, az alapokra koncentráltan állították össze, messzemenően figyelembe véve a felnőttkori sajátosságokat, meglévő ismereteiket és tapasztalataikat.

Az új tanterv bevezetésével, a felnőttkori sajátosságoknak megfelelő módszerek alkalmazásával meg lesz a feltétele annak, hogy az eddiginél még sikeresebben taníthassuk és segíthessük analfabétáinkat abban, hogy társadalmunknak hasznos és művelt tagjaivá váljanak.

BOROMISSZA LAJOSNÉ:

Cigánygyermek a napköziben

Mágocson a cigánytanulók részére napközit szerveztünk. A napközibe alsó tagozatos tanulók járnak. A létszám 37 tanuló. Az iskolai oktató-nevelő munkát szervesen kiegészítő napközis tevékenység igen sok nehézséggel járt, de a kezdeti eredmények is azt igazolják, hogy megérte a fáradságot munkánk.

Ha az elmúlt félév munkáját vesszük figyelembe, két hónap a napközi megszerettetésével telt el. Megadtunk mindent, ami a mostoha körülmények között élő gyermekeknek hiányzott: barátságos otthont, minőségileg és mennyiségileg kielégítő étellemezt, játékot és ami a legjobban kellett: a nyugodt tanulási lehetőséget. Hagytuk, hogy szabadidejükben kedvükre játszanak, érvényesüljön elképzelésük, ne érezzék tehernek a kötöttséget. A próbaidőben a helyes étkezésre és a tisztaságra fordítottunk különösen nagy gondot.

Hetek kellettek ahhoz, amíg rendesen fogták a tanulók a kanalat, s villa lett a „vellából”. A papírszalvétából kezdetben golyó készült a csintalankodáshoz. A tanulók tisztaságával is sok baj volt az első hetekben. Szinte újjászületett némelyik kisfiú, amikor kb. a 3. héten már nyakat és fület is mostak a szokásos ebéd előtti mosdás alkalmából. Sokszor valóságos habfürdő keletkezett, mert a finom, illatos szappantól nem akartak megválni. A lányok egymást fésülgették, s különböző frizurák születtek. A cigányoknál oly divatos hosszú haját felváltotta hamarosan a rövid, könnyen kezelhető hajviselet. A fiúk is ún. „focis frizurát” csináltattak, s a legnagyobb örömük az volt, ha kedvükre rúghatták a labdát, hisz itt nem állították őket félre: „mert te cigány vagy!”

A napközi udvara megtelt vidámsággal. Csodálatos volt, ahogy feloldódtak zárkózottságukból a gyermekek. Közéjük kellett ülnöm, játszani velük együtt, s így előkerültek a család otthoni problémái. Nem játszhatnak otthon, mert nincs mivel és nincs hol. Ha megnézzük a cigányputrikat, bizony sivár kép tárul szemünk elé. Mit látott a gyerek ebben a környezetben egész nap, sőt sokszor egész éjjel is? Lakásuk szükségmegoldás, amelyben 9—12 személy talál egy helyiségben menedéket. Nincs hely arra, hogy a gyermek tanuljon és önmagával foglalkozzék.

Amikor már második otthonuknak érezték a napközit, próbáltunk olyan időbeosztást készíteni, amelyben már az oktatás is nagyobb helyet kapott.

Gondosan elkészített tervet készítettünk; sajnos, ennek betartása nem volt lehetséges. Az iskolai anyagot nem tudták az órán elsajátítani, mert szellemileg gyengék, alapismereteik, készségeik szegényesek. Napközis munkánkat

ezért úgy állítottuk be, hogy az ő szellemi fejlettségükhöz mért legyen. Addig időztünk egy-egy betűnél, amíg legalább a többség megtanulta. Sajnos, vannak most is olyanok, akiknél ilyen módszer alkalmazása mellett sincs eredmény. Nem képesek megjegyezni egy betűformát, s ujjaik olyan merevek, hogy kizárólag firkálásra képesek. Az írószer valósággal elkopott a kezükből. Alig osztottuk ki a ceruzákat, máris újra kellett hegyezni. A munkalapok ugyanilyen sorsra jutottak. Sok idő kellett egy-egy foglalkozás előtt, hogy felszereléssel lássuk el őket. De ez már elég volt, hogy elfáradjanak, s nem ment a szellemi munka. Ilyenkor egy kis ének, torna, s utána lehetett csak munkához látni. Nem tudom, külső szemlélő egyáltalán munkának nevezte volna-e ezt a próbálkozást. Megpróbáltam egy betűt ugyanúgy megtanítani, mint ahogy az órán a nevelő végzi. Játék, mese, ajándék lett a munka jutalma. Sokan helytelennek tartották a sok cukorosztást, de úgy láttam, hogy ezeknél a gyerekeknél igenis szükség van rá. Hosszú időn keresztül értékeltük ilyenformán a jól végzett munkát. Mikor beállt a hideg idő, egész délelőttöket a teremben kellett töltenünk, ekkor már kisebb szerepet kapott a cukor, s helyébe a kedvelt játékok kerültek (Aki szépen dolgozott, következő reggel kedvenc játékával szórakozhatott.)

Persze itt sem egyforma minden gyerek. Van, aki kardoskodik, harcol igazáért, ha nincs is igaza. Volt, amikor egyik napról a másikra teljesen megváltozott egy-egy gyermek. Előző nap könnyű volt dolgozni vele, a következő nap már makacs volt. Ilyenkor az egyéni beszélgetésnek volt igen nagy szerepe. Előkerültek olyan dolgok, amelyre nem is gondolhattunk. (Pl. fizetés után nem részesültek egyformán a javakból. A kisebb testvért elverték a nagyobbak. Egy-egy ilyen eset elég volt ahhoz, hogy valósággal vadak legyenek.)

Az említett nehézségek ellenére ma már sok jót is találunk. Legtöbb esetben csendben történik az étkezés, igénylik a papírszalvétát. Nem esznek egymás evőeszközével, nem isznak más poharából. Az el nem fogyasztott étel már nem kerül egyik tányérból a másikba. Figyelmeztetés nélkül mosdamak, s egymást ellenőrzik. Van már tisztaságlelőrsük is. Fintorognak, ha valamelyik ruhája „szagos”, nem akarnak mellé ülni. Az utcán már csendesebbek, van, amikor az iskolából is párosával mennek haza. S nem rosszindulattal, hanem javító szándékkal jelentik be, hogy ez, vagy az nem volt hajlandó párosával hazamenni.

Nem kell már elkísérni őket az iskolába, elég ha a kapuból figyelem őket. Néha visszaintegetnek, s a mosoly sokszor elég az aznapi munka elismeréséül. Persze nem beszélhetünk általánosan minden gyerekről, mindig van hajlíthatatlan, vagyis olyan, akinek neveléséhez hosszabb időre van szükség. Fél év rövid ahhoz, hogy lemérhessük nevelésünk eredményeit. Nagy türelem, fáradhatatlan ember kell ezekhez a gyerekekhez. A szülők bevonásával is ezt az elvét kell vallani. Itt még az egyént kell szem előtt tartani, s talán évek múlva az egyénből tudunk közösséget kovácsolni, s akkor gondolom munkánk is sokkal eredményesebb lesz.

A mágocsi napköziben

RADVÁNYI HENRIK:

Hogyan dolgoznak a pécsváradi óvodában?

A közelmúltban résztvettem a pécsváradi járás óvónőinek értekezletén, amelyen a vezető óvónők számára kiadott útmutatót tárgyalták meg. Sok gondolatot, elképzelést beszéltek meg a résztvevők. Hozzászólásaikból érződött, hogy keresik az újat, korszerűbbet, jobbat, s ugyanakkor számolnak a nehézségekkel is.

Néhány hozzászólás:

„El kell érnem, hogy az óvoda minden dolgozója személyes ügyének érezze az óvoda ügyét, és azért felelősséget is vállaljon. Azt szeretném, ha minden munkatársam szívesen végezné munkáját, s mind ők, mind a gyermekek nagyon jól éreznék magukat. Boldog lennék, ha ezt a légkört meg tudnám teremteni.”

Úgy érzem sokat kell tennem! De hogyan?... Ki kell lépnem zárkózottságomból. Nevelőtestületem tagjává kell válnom jobban, nem lehetek csak „kinevezett” vezetője. Ha el tudom érni, hogy óvodám kollektívájával a legszorosabb együttműködésben tevékenykedem, hogy derűs légkört, nyugodt munkaritmust biztosítok, akkor nem nehéz vezetőnek lenni. Még beosztott munkatársnak lenni is nagy örömet jelentene.”

„Mindent megtesznek beosztottjaim, amit mondok, de maguktól nem látnak, nem tesznek semmit. Az utasításaimat teljesítik, azokat végrehajtják, de egyéni kezdeményezéseik, elképzeléseik nincsenek. Nem mernek, tartanak a vezető óvónőtől. Mindent jól akarnak csinálni, hogy bírálatot ne kapjanak.”

„A munka célszerűbb megosztása könnyítené helyzetemet, de aggályaim vannak, mert csak két kártársnőre támaszkodhatom, a másik háromra és a dajkákra nem számíthatok.”

Az útmutatót tartalmában ismertették nevelői értekezleten, megvitatták és megbeszélték. A gyakorlati megvalósítás azonban néhány óvodában nehézkesen haladt előre, részben az idézett hozzászólásokban említett, részben más okok miatt. Ahol azonban helyesen láttak az útmutatóban meghatározott feladatok végrehajtásához, ott az eredmény sem marad el. Erről beszélt *Wéber Mária*, a pécsváradi óvoda vezető óvónője. Többek között elmondta, hogy nem csalódott a pécsváradi óvónőkben. Azzal, hogy önállóságot biztosított munkatársainak, kezdeményezéseiknek helyt adott, olyan aktivitás, lelkesedés költözött óvodájába, mely a legjobban szolgálja: „hogy minden beosztottja személyes ügyének érezze az óvoda ügyét.”

Készülnek a játékok, gémeskút, baromfiudvar, fakitermelés az erdőben, élsarok, kísérletek beállítása, stb. Lekerültek a függönyök az ablakokról, s pár nap után tisztán, vasalva díszítették a termeket. Eltűntek a rojtos töröl-

közök és megjavítva, beszélve sorakoztak már a polcokon. Tiszták az ablakok, fényesebbek a padlók. Nem kell figyelmeztetni senkit. Mindenki végzi a munkáját, időbeosztása és ütemterve szerint.

Kölcsönösen segítenek egymásnak. Nem panaszkodnak a dajkák, hogy nem tudják munkájukat ellátni, sőt meglepetéssel is szolgálnak. Örülnek, hogy ők is belevihetik egyéniségüket, elképzeléseiket az óvoda életébe. Boldog szerénységgel fogadják a vezető óvónő dicsérő, elismerő szavait. Ne is fukarkodják ezzel a vezető, mert a sikerélmény további kezdeményezéshez, a kollektíva még nagyobb aktivitáshoz vezet.

Bátran támaszkodik a vezető óvónő a jó kezdeményezésekre. Figyelemmel kíséri az új módszereket, eljárásokat, meghallgatja az elgondolásokat, elképzeléseket és segíti azok megvalósítását. A nevelési és szervezési feladatok közös meghatározása, megoldásuk megbeszélése, vállalása, a demokratikus és a szocialista pedagógusközösség kibontakozását eredményezi.

Ez a felelősségérzet és aktivitás tükröződik a pécsváradi óvoda terveiben, s munkájában is. A munkára nevelést szolgálják az egyéni heti tervekben pl. a következő feladatok:

A nagycsoport heti tervében babaruhák vasalása, elrendezése, játékok javítása, szombaton a babák lemosása, fürdetése, a szennyes ruhák kimosása és a babák ünneplő ruhába történő felöltöztetése szerepel.

A középső csoportnál pl. magvak csíráztatása, falemezből kifűrésztelt játékok, állatok simára csiszolása, viaszozása, színes és grafitceruzák hegyezése géppel, a játékok elrendezése szerepel.

A munkamegosztás az önállóság fejlődését, a szemléltető eszközök és játékok készítését, a felszerelések rendbentartását, az óvoda csinosítását, a szülőkkel és patronáló szervekkel a szorosabb kapcsolat kiépítését, a kollektíva szocialista egybeforrását eredményezte.

Az óvónők és dajkák tervéből néhány önkéntes vállalást említek meg példaképpen az egyik hét terveiből:

Varga Mária óvónő: Szemléltető eszközök készítése a 6-os számkörig. Csoportnaplőhuzat hímezése. Patronálási napló vezetése. Állatok festése.

Dr. Fülöp Károlyné óvónő: Az adminisztrációs munkák átnézése, hiányok pótlása. Iktatás. Családlátogatás. Bevásárlás. Szülői értekezlet előkészítése és megtartása.

Pichler Teréz kép. nélk. óvónő: Játékok javítása, jelek varrása az ágyakra, leltár pótlása, vezetése.

Eszes Ilona kép. nélküli óvónő: madáretető készítése, befestése, fésűk lemosása. Egészségügyi táblázat készítése.

Sasvári Jánosné kép. nélküli óvónő: Asztalterítő-varrás a középső csoport számára. Gémeskút kávéval, vályúval fából. Játékállatok fűrészelése lemezből. A következő havi szertárfejlesztési elgondolások összegyűjtése, tervezése. A vállalt feladatok számonkérése, az elkészült tárgyak elhelyezése, az anyag-számadás vezetése.

A dajkák terveiből:

Törülközők, asztalterítők javítása, finomabb babaruhák mosása, ajtók-ablakok lemosása, anyag vételezés egész hétre, paplan-varrás, a viráglevelek portalanítása, lemosása, segédkezés anyagbeszerzésnél, darabolásnál.

A mindennapi munkák tervszerű megoldását is megbeszélték és megfelelő időbeosztással dolgoznak. Mindenki tudja, mikor mi a dolga, mikor szabad

számára a vasaló, porszívó, vagy más eszköz. Nincs kapkodás, fennakadás, bosszankodás, sértődés.

Az említett példák egy hét terveiből valók. A tervek hétről-hétre készülnek, mind ötletesebbek, változatosabbak, a szervezési, gazdasági-ügyviteli, szertárfejlesztési feladatok korszerűbb, eredményesebb megoldását szolgálják.

Az útmutató alkotó alkalmazása a pécsváradi óvodában megkezdődött. A feladatok megosztása, a vezetés demokratizálása, az eszmei pedagógiai egység erősödése az óvodai nevelés színvonalának folyamatos emelését biztosítja.

ZSOLNAI ANTALNÉ:

A játékoságért

(A siklósi járás óvodáinak kiállításáról.)

Az óvodáskorú gyermek életkori sajátosságait figyelembe véve játékos oktatásra van szükség az óvodában. Nem lehet eléggé hangsúlyozni, mennyire fontos az óvodában a játék, a játékos foglalkozás. A 3—6 éves gyermek érdeklődését felkelteni, önkéntelen figyelmét tartósan lekötöni csakis a számára érdekes dolgokkal lehet. Az óvodai nevelés leghatékonyabb eszköze a játék, a játékos tevékenység. E közben fejlesztjük a gyermek személyiségét, gazdagítjuk ismeretkörét. A játékos légkör kialakulásának több feltétele van. Döntő fontosságúak a személyi és tárgyi feltételek. Részben az óvónő derűs, kedves játékos egyénisége, részben a játékok, a szemléltető és foglalkozási eszközök gazdagsága, változatossága biztosítéka a játszva tanításnak.

A siklósi járásban az a célunk, hogy az eléggé szegényes óvodai szertárat gazdagítsuk, bővítsük, így a játékoság egyik feltételét biztosítsuk. Ennek érdekében kiállítást szerveztünk, amelyen játékokkal, foglalkozási eszközökkel szerepeltek az óvónők.

Igen változatos volt a kiállítás anyaga: alkotó játékhöz, a foglalkozások különböző fajtáihoz felhasználható, szép kivitelezésű játékok, eszközök szerepeltek a kiállításon. A kiállítást a Siklósi Járási Művelődési Házban rendeztük meg az iskolai politechnikai kiállítással együtt. Sok látogatója volt a látványos és tartalmas kiállításnak: óvodások, iskolások, felnőttek és pedagógusok tekintették meg. Az óvónők számára tapasztalatcserét is jelentett. Azóta egymás ötleteiből vettek át az óvónők, s új ötletek megvalósításához láttak hozzá. A siklósi óvoda pl. elkészítette saját szertára számára a nagyharsányiak postáját.

A kiállítást díjazta a Járási Művelődésügyi Osztály. Az első díjat, 1000,— Ft-ot a siklósi, a második díjat, 700 Ft-ot a nagyharsányi, a harmadik díjat, 500,— Ft-ot a beremendi óvoda nyerte el. A kiállított anyagért a többi óvoda is dícséretben részesült. Az óvónőknek jólesett az erkölcsi siker mellett az anyagi elismerés is, amit az óvodák szépítésére, a játékkollektívák bővítésére fordítanak.

A kezdeti lépést megtettük. A további eredmények érdekében az év folyamán versenyt hirdetünk, amit színvonalas kiállítással szeretnénk befejezni. A játékoság fejlesztése érdekében bemutató foglalkozással egybekötött tapasztalatcserét is szervezünk, ahol az óvónők az alkotó játék és a kötelező foglalkozások játékos levezetésének módszerbeli problémáit vitatják meg.

A siklósi játékiállításról

A síklósi játéskiállításról

LIPPENSZKY ISTVÁN:

Két körzet tapasztalatszeréje

A Szigetvári Járási Művelődési Ház területi munkája során komoly súlyt helyez a népművelési körzetek erősítésére, a körzeteken belül folyó munka segítésére. Ezt a szándékot tükrözi az a módszertani foglalkozásokkal összekapcsolt tapasztalatszere is, melyet *Ibafán* a helyi és az *almamelléki* körzet népművelési dolgozói és tanácselnökei számára szervezett.

A foglalkozásra főként az a tapasztalat adott okot, hogy a művelődési otthon igazgatók és népművelési ügyvezetők nem ismerik és nem hasznosítják eléggé a Népművelési Tanácsadó módszertani kiadványait, a klubéletet sok helyütt mechanikusan kezelik, s a művelődési házak statisztikája, ügykezelése, főként a gazdasági ügyek intézése nem mindenütt üti meg a követelményeket.

A két körzetre tervezett tapasztalatszere a végrehajtás során túlnőtt a kereteken: arra utólag meghívták a szomszéd két körzeti központot: *Mozsgó* és *Szentlászló* művelődési otthonainak igazgatóit is.

A klubmunkával kapcsolatos bemutató foglalkozás az ibafai művelődési otthon bevált kezdeményezését népszerűsítette. Mezei József művelődési otthon igazgató ügyesen használta ki a községi, 10 előadásból álló sorozattal felkeltett érdeklődést a klubélet vonzóbbá és színesebbé tételére. Az egyes előadások problematikáját szellemi vetélkedő keretében vitte a klub tagjai elé. S hogy ez sikerülhetett, abban nagy része volt az előadóknak, kik a zömében etikai, nevelési és művészeti témákat olyan érdekes tálalásban nyújtották a hallgatónak, hogy ezzel lehetővé tették a problémák további, kötetlenebb formákban történő boncolását. Ezekután nyilván nem véletlen, hogy Ibafán úgy meghonosodtak a klubvetélkedők, hogy el sem képzelhető egy hét már nélkülük.

A bemutató élményszerűségét emelte, hogy a szellemi vetélkedő az azokon rendszeresen résztvevők közreműködésével, a valóságnak megfelelően zajlott le. Maga a lebonyolítás végtelenül egyszerűnek tűnt: a versenyzők totószelvényt kaptak, majd a holtversenyeket húzott kérdésekkel döntötték el. Az egyszerű formát a kérdések felvetési módja és tartalma tette értékesé. S a versenyzőkkel folytatott beszélgetés azt is igazolta, hogy az aránylag csekély értékű jutalmak (csokoládé, cigaretta, mozijegy, stb.) milyen lelkesítő erőt képviselnek.

Ezt követően szintén a klubtagok mutatták be azokat a szórakoztató társasjátékokat, melyeket már rendszeresen úztak saját klubjukban. A tapasztalatszere résztvevői nagy tetszéssel fogadták ezeket a számukra ismeretlen játékokat s meglepetten vették tudomásul, hogy a „Ki kiáltott nagyobbat”, a

„Megérdemelt csók” és a többi szellemes szórakoztató játék leírása már tulajdonképpen régóta birtokukban van, mert az ezeket tartalmazó „Játék a klubban” című módszertani kiadványt a Népművelési Tanácsadó régen megküldte számukra is.

A résztvevők később a tréfás táncos játékok bemutatása alkalmával ízelítőt kaptak abból, hogy még milyen sokféle formában lehet a klubok tagjait szórakoztatni. S meggyőződhetek arról is, hogy a „kanalas”, a „seprüs” és a többi szemléltetett tánc nemcsak szórakoztatásra alkalmas, de az ügyességet s a tánckészséget is fejleszti.

Túl az említett tanulságokon minden résztvevő leszűrhetette magának azt is, hogy érdemes a számukra érkezett módszertani kiadványokat tanulmányozni, hisz a tréfás táncos játékok mindegyikét is a „Játék a klubban” c. kiadványból vették a tapasztalatcsere rendezői. Ha azt áttanulmányozták volna, a látottak nem okoznak számukra olyan meglepetést, s régen alkalmazhatták volna azokat saját klubjaikban is.

Az ügykezelés, a gazdasági okmányok helyes vezetésének kérdése gyakorta visszatérő problémája művelődési otthonainknak, népművelési ügyvezetőinknek. Ennek megoldását igyekezett elősegíteni az a két foglalkozás, mely a rendszeresített nyomtatványok és nyilvántartások, a statisztika, valamint a költségvetés, a leltár és a pénztárnapló vezetésével foglalkozott.

A járási művelődési ház igazgatója és előadója előbb elmagyarázta az ügyvitel módját, majd a helyszínen átnézték a megjelentek a magukkal hozott összes nyilvántartást, tanácsokkal látták el őket, rámutattak a hibákra, s azok kiküszöbölési módjára. A legtöbb félreértés a statisztika és pénztárnapló vezetése körül merült fel, s a rengeteg kérdés a foglalkozás időszerűségét igazolta.

A tapasztalatcsere végső napirendi pontja a művelődési otthon igazgatók és ügyvezetők beszámoltatása volt. A művelődésügyi osztály vezetője előtt kellett számot adniuk arról, hogy munkaterveikből mit és hogyan hajtottak végre. Sok olyan értékes kezdeményezés hangzott el, melyből a résztvevők tanulhattak.

Így például hallgatták, hogy az ibafai körzeten belül milyen eredményesen szervezik az ismeretterjesztő előadássorozatokat. Hogy az előadói munkaközösség tagjai körforgásszerűen keresik fel előadásukkal a körzet községeit, s magukkal viszik a keskenyfilm vetítőgépet is, szállításukról a tsz gondoskodik. Ezzel a módszerrel érték el pl. a 200 lakosú Gyűrűfűn, hol a múltban minden kísérlet kudarcot vallott, hogy átlagosan 50 fő vesz részt egy-egy előadáson.

Már odakint besötétült, mikor a művelődési házban még mindig peregtek a kérdések s folyt a vita arról, ami tulajdonképpen a tapasztalatcsere végső célja is volt: miként lehet a körzeti munkát még eredményesebbé, tartalmasabbá tenni?

Nem vitás, hogy ezt a célt a járási művelődési ház helyesen szolgálta az egésznapos program jó összeállításával, alapos előkészítésével, gondos lebonyolításával. Belőle nemcsak a körzetek népművelői, de a tanácsok elnökei és a gazdasági vezetők is tanulhattak.

KOZÁRY JÓZSEF:

A somogyapáti Aranykalász termelőszövetkezet üzemi szakköre

A somogyapáti Aranykalász tsz-ben 1961. óta működik mezőgazdasági üzemi szakkör. A szakkör jellegét tekintve növénytermesztési. Célunk: a termelőszövetkezet közösségi érdekeinek összehangolása az egyén, a szakkör tagjainak érdeklődésével. A termelőszövetkezet sok fontos feladatát, problémáját beszéljük meg a szakköri foglalkozásokon. Ezzel segítjük a termelőszövetkezet vezetőségének munkáját, szolgáljuk a község érdekét és kielégítjük az egyén érdeklődését, vagyis minden szakköri tag kimerítő választ kap felmerülő problémáira.

Ezt a feladatot a gyakorlatban úgy végezzük el, hogy a termelőszövetkezet éves üzemi tervével összehangolt célokat határozzuk meg, és ezek megvalósításáért dolgozunk. Természetesen az év közben felmerülő problémákat, feladatokat is megbeszéljük.

A fentiek figyelembe vételével, a szakköri tagok érdeklődésére alapozva határozzuk meg a foglalkozások tématervét. Pl. az 1963. évi feladatok között szerepelt az öntözéses növénytermesztés megalapozása: öntözőgépek beszerzése, tározó építés. Ezért több alkalommal foglalkoztunk az öntözés jelentőségével, gazdaságossági számításokkal. Vagy pl. a termelőszövetkezet célul tűzte ki, hogy megvalósítja a családi tervezést. E módszer megismerésére és gyakorlati alkalmazásának megtekintésére tapasztalatcsere kirándulást szerveztünk a belvárdgyulai Közös Út termelőszövetkezetbe. Ez alkalommal a családi tervezés mellett megtekintettünk olyan ágazatokat, melyekkel a somogyapáti termelőszövetkezet is foglalkozik, vagy foglalkozni kíván, mint pl. a gépesítés, a szarvasmarha tenyésztés, sertéshizlalás, lúd tenyésztés, víztározó. Emellett módot találtunk arra, hogy a két termelőszövetkezet tagsága véleménycserét folytasson. A somogyapáti termelőszövetkezet tagjainak arra is volt lehetőségük, hogy belvárdgyulai tsz-tagok életével ismerkedjenek.

Visszafelé jövet a tapasztalatcsere résztvevői Pécssett — szervezetten — színházi előadásban vettek részt. Így a szakkör tagjai nemcsak tanultak, hanem szórakoztak is. A nap nagyon tanulságos és kellemes volt.

A szakköri foglalkozások alkalmával arra törekszünk, hogy szakmai ismereteket adjunk a tagságnak, emellett élményszerű is legyen, tehát helyi példákra hivatkozhatunk és megfelelő szemléltető eszközöket használunk. Ilyenek: film, rajz, kép, kislabor vizsgálatok, stb. Ezenkívül tervbe vettük — és a kö-

zeljövőben megvalósítjuk — egy mikroszkóp vásárlását, amelynek segítségével újabb élményszerű ismereteket szerezhetnek a szakkör tagjai.

A szakmai képzés mellett a tudatformálás jegyében az általános műveltséghez tartozó kérdések megvitatására is nagy gondot fordítunk. Ilyen pl. „helyes magatartás a tsz-közgyűlésén” stb.

Állíthatom, hogy a fenti munkálkodásunkban jó úton haladunk. Érezhető és látható a szakkör eddig eltelt 3 éves munkája.

Nálunk a szakköri tevékenység nem kampányszerű, hanem egész évben működik. Természetesen a nyári nagy munkák idején nehezebben jönnek össze a tagok és ritkábban tartunk megbeszéléseket. Tapasztalatom szerint azonban az előadások, megbeszélések látogatottságára, a részvételre nagyon jó hatással volt a belvárdgyulai tapasztalatcsere kirándulás. Ilyent a jövőben is kívánunk rendezni, mert a tagok jobban összenőnek egymással és a szakkör vezetőjével. Öszintébb és fesztelenebb légkör alakul ki. A jó személyes kapcsolat útján a szakkör összetartása, a tagok tanulási vágyának ébrentartása.

Ennek köszönhető, hogy a szakköri tagok létszáma állandóan növekszik. 1961 tavaszán 24 taggal indult a szakkör és most 49 fő beiratkozott tagja van. Ez a szám napjainkban is növekszik.

Örvedetes, hogy a tagok már önként jelentkeznek és egymást hozzák a szakköri foglalkozásokra. Így értük el, hogy a szakkör tagjaival, mint egy nagy családdal jövőnk össze a foglalkozásokra, megbeszélésekre, ahol a szakkör tagjai szakmai és általános ismereteket sajátítanak el. Ezzel a termelőszövetkezeti gazdaságnak az eredményességét és az egyén jólétét növeljük.

Így válik szakkörünkben a népgazdaság érdeke a tsz. tagságának érdekévé is, és így segítjük az egyén és az egész ország jólétének emelkedését.

ÉLES KÁLMÁN:

Technikai szakkörünk

Kis községben dolgozom, ahol a népművelés sok problémával küzd. S ha az ember közülük egyet megold, újabbak jelentkeznek, és várnak változatos ötleteket a megoldásra.

Évek óta kísérletezem ismeretterjesztő előadásokkal, tanfolyamokkal s családostan állapítom meg, hogy a hallgatóság közt csak egy-két tag szerepelt állandóan. Voltak mellettük mások is, azonban ezeknek nemcsak a száma, hanem a személye is állandóan változott. Vendég előadókkal is kísérleteztünk, sajnos nem sok eredménnyel. Még a lányok, asszonyok el-eljöttek, de a férfiakat igen nehéz volt megnyerni az ügynek.

Ilyen előzmények után gondoltam arra, hogy olyan területen próbálkozzam, amely a hallgatósághoz közelebb áll, ahol maga is tevékenykedhet és tanul is a résztvevő. Gyakorlatból tudom, hogy a villamosság általában minden fiatal érdekel, s ha nem tanulja, akkor is kontárkodik benne, ha máshol nem, az otthoni hibák kijavításánál. Így indult meg az 1962/63-as népművelési évben egy kis csoporttal az a szakkörszerű foglalkozás, mely „Villamosság a háztartásban” címmel technikai munkánk megindítását jelentette.

Eleinte gyér volt az érdeklődés, de amikor látták és hallották, hogy itt nemcsak bemutatóról, de a szó szoros értelemben foglalkozásról van szó, mind népesebb lett a résztvevők csoportja. Szóba került itt minden, ami a ház-

tartásban a villamosság kapcsán előfordulhat, de az általános ismeret kiszélesítése mellett a hangsúly mégis a hibakeresésen és javításon volt. Mivel művelődési házunk még nincsen, az iskola tanterme volt foglalkozási helyünk. Itt építettük ki gyenge árammal a hálózatot, itt készített levezetést minden tag, vezette kapcsolón és biztosítón át lámpába. A hálózatban, foglalatban, kapcsolóban, konnektorban előforduló hibák és azok javítási módja után a háztartási gépek következtek. A működési elvek megismerése után a leggyakoribb hibák, majd javítási módok megbeszélése és bemutatása került sorra, nem győzve hangsúlyozni a megelőzést és óvatosságot.

Kisiskola lévén, nem kis gondot okozott a tömeges foglalkoztatáshoz szükséges anyag beszerzése, hiszen a fizikai szertár legfeljebb egy-két egyént láthatott volna el. Általában ketten dolgoztak együtt, legfeljebb — ha a létszám számításán felül volt — hárman. Ők örömmel jöttek „szórakozni”, én szívesen láttam őket tanulni.

Már előre főtt a fejem, mit csináljak jövőre? Ezen az úton szerettem volna haladni, de hogyan? Mihez kezdjek, amivel legalább úgy le tudnám kötni a hallgatóság figyelmét és huzamosabb érdeklődését, mint a volt szakkörrel?

A nyáron résztvettem Mohácson a technikai szakkörvezetők tanfolyamán. Sokat láttam és tanultam, de minél többet foglalkoztunk, annál kellemetlenebbül érelődött meg bennem a kérdés: Mit tudok én mindebből otthon megvalósítani? Nincs egyetlen helyiség, ahol egy satu, egy fűrógép vagy csiszolókorong volna, nem is álmodva arról, hogy minden egyes szakköri tagnak külön-külön tudjak azokból egyet-egyét biztosítani. Viszont éreztem és tudtam, hogy megállni nem szabad.

Motoros ember vagyok, aki nemcsak motorozni szeret, de szívesen segít a másikon is. Egy vasárnap délelőtt legalább négy motoros tolt a hibás gépeit hozzám, az „ingyen javító”-ba. Ekkor vetődött fel gondolatomban, hogy ezen a téren folytatom a múlt évben megkezdett munkát. Az elgondolást tervezgetés, majd tett követte. A segíteni akarás mellett — őszintén megvallom — egy kis önzés is vezetett elhatározásomban, talán nyugalmasabb lesz a nyári szünidőm.

Így indult el a „motoros szakkör”. Arra számítottam, hogy a községben van 22 motoros, és legalább feleannyi, aki szeretne motort venni, vagy vezetni, nem lesz talán felesleges a tervbevett munka. Nem csalódtam. Annak ellenére, hogy a motortulajdonosok nagy része vállalati alkalmazott, akik a váltott műszak miatt nem tudtak minden foglalkozáson megjelenni, állandóan biztosítva volt a 12-es átlagos megjelenés. A meginduláskor sikerült egy öreg, de még üzemképes kismotort szerezni kölcsön, s azt boncolgattuk foglalkozásainkon a tanteremben. Ehhez csak néhány szerszámra volt szükség és egyáltalán nem hiányzott a jól felszerelt műhely, hiszen a foglalkozás egyik rejtett célja volt az is, tanuljanak meg ötletesen, kisigényű szerszámokkal szerelni és javítani.

Tudom, hogy a jogosítványosok a motor műszaki részével nagyjából tisztában vannak, de számítva az érdeklődők között a kevesebb ismerettel rendelkezőkre, elgondolásom az volt, hogy a motor egyes részeinek működési elvét ismertetve, minden esetben rátérjek a leggyakoribb hibákra, s azoknak gyors, sokszor ötletes javítására. S a természetes szemléltetés felhasználásával a fő hangsúly a hibakeresésre és javításon volt.

Fenti elvek figyelembevételével munkatervemet a következők szerint állítottam össze:

1. A *motorkerékpár* (felhasználása, úrtartalma, kategóriák). Amik még nem motorok, segédmotorok (Dongó), s amik már nem motorok (különleges-vontató katonai járművek). Az úrtartalom fogalma és kiszámítása. Kategorizálás úrtartalom szerint.

2. A *váz*. (A váz anyaga, típusai, felfüggesztések, a mozgó részek, azok gondozása, kenése. Hibák: törés, lazulás, nyikorgás, kopás, rozsdásodás. A hibák kiküszöbölésének módjai.)

3. A *rugózás*. (Módjai: lemezrugó, spirálrugó. A teleszkópos megoldás fogalma, a lengéscsillapítás és módja. Kenés. Hibák: rugótörés, perselykopás, kilazulás. Javítás.)

4. A *kerék*. (Méretek, küllő, küllőzés, gumi és szerelés, csapágyak, tengely. Hibák: csapágytörés, kopás, kenetlenség, küllőszakadás és csere, gumi-ragasztás.)

5. A *henger, dugattyú és főtengely*. (Rendeltetése, mérete: dugattyú rendeltetése, mérete; csapszeg, gyűrű. A főtengely, a forgattyúház. Hibák: bemart henger, kopott gyűrű, gyűrűcsere, gyűrűtörés, főtengelygörbülés, tömítéshibák.)

6. A *tengelykapcsoló*. (Szerepe, fajtái, működésük, beállítása, bowden-huzal. Hibák: bowdenszakadás, kenéshiány, parafakopás, utánállítás.)

7. Az *erőátvitel*. (Módjai: a lánc, a kardán és működése. Hibák: kopott lánc, gondozás- és kenéshiány. Lánccsere, rövidítés, nyújtás. Új lánchoz új fogaskerekek!)

8. A *sebességváltó*. (Rendeltetése. Szemléltetés nyitott sebességváltóházzal. Kenés. Hibák: kopott karmok, törött fogak, törött csapágyak. Csapágycsere.)

9. A *gyújtás*. (Áramfejlesztés kísérlettel bemutatva. Álló és forgó rész. A transzformátor, a kondenzátor, a megszakítás jelentősége, a gyertya. Hibák: gyenge mágnes, zárlatos tekercs, berágódott szakítókalapács, kondenzátorhiba, gyertyahibák. Javításuk.)

10. A *világítás*. (A világítóáram-fejlesztőrész. A reflektor, bilux égő, kapcsoló, hátsófény, városi és parkírozólámpa, féklámpa, egyéb lámpák. Hibák: gyenge mágnes, tekercshibásodás, zárlatok. Az áramkör ellenőrzésének módjai.)

11. A *porlasztó és az akkumulátor*. A porlasztó szerepe, működési elve bemutatott kísérlettel. Üszóház, keverőtér, keverési arány, fúvóka, üresjárat. Hibák: gazdag és szegény keverék, keverő tű lecsúszása, az úszó elmozdulása, hamis levegő.

Az akkumulátor működési elve kísérlettel bemutatva. A cellák és ellenőrzésük, a folyadék pótlása. Hibák: savhiány, rossz bekötés, savmarások, zárlat. Új akkumulátorok vásárlása, töltése és üzembehelyezése. Az akkumulátorok téli tárolása és nyári gondozása.)

Foglalkozást heti egy alkalommal tartottunk. Egy-egy foglalkozás időtartama két óra volt. Persze az időhöz nem ragaszkodtunk szigorúan, ha a problémák megbeszélése és megválaszolása azt úgy kívánta.

1964. évi március hó 5-én a megyei és járási népművelési megbízottak, valamint néhány technikai szakkörvezető jelenlétében tartottuk a zárófoglalkozást. Ennek anyagát és lefolyását szeretném bő vázlattal ismertetni.

Anyag: A porlasztó és az akkumulátor.

Szemléltetési eszközök: kölniszóró, Danuvia és Pannonia porlasztó. Akkumulátor szemléltető eszköze: szétfagyott akkumulátor, üzemképes akkumulátor, voltmérő.

Múlt órai foglalkozási anyag a motor elektromos része, a gyújtás volt. Ha a gyújtásrész a motor szíve, akkor a porlasztót nyugodtan nevezhetjük a motor tüdejé-

nek. A motor erejét a jó robbanás adja. Hogyan jön létre a tökéletes erőt adó robbanás? Ennek előkészítője a porlasztó. (Bemutatás.)

Erről beszélgetünk a mai alkalommal.

Működésének megértéséhez bemutatom a kölniszóró működését két vékony üvegcsövön. A vízszintes csövön áramló levegő a függőleges felett ritkított tért eredményez, minek eredménye a víz felemelkedése és szétporlása. Ez történik a motor porlasztójában is. Hogyan?

A porlasztó egyik része az úszóház az úszóval és az üzemanyag beömlését szabályozó elzáró túvel. A tú működésének bemutatása. A befolyónyílás elzárása. A „svimmelés” jelentősége és módja. Az úszóház összeköttetésben van a keverőtérrel. A fuvóka (düzni) helye, jelentősége, feladata, méretei. Hogyan jön létre a keverőtérben a porlasztás? A tökéletes robbanást biztosító keverék összeállítása a tolóka (suber) és a keverőtű segítségével. A jó keverék benzin-levegőaránya 1:16. Egy kilogramm benzin keveréséhez több mint 10 ezer liter levegő kell. A tiszta levegő biztosítása a levegőszűrőn át. Levegőszűrések módjai. A benzinben szegény és a benzinben gazdag keverék felismerése a motor működéséből. Hideg és meleg motor indítási módja. Az üresjárat. Az üresjárat fuvókája és levegőbeállító csavarja. Üresjárat a kismotorokon.

A porlasztó működésében leggyakrabban előforduló zavarok: Az úszó a beömlést szabályozó tűn lecsúszott, eredménye alacsony benzinnívó, következménye: nehéz indulás, kis teljesítmény, melegedés, köpködés. A visszaköpés oka a benzinben szegény keverék lassúbb elége. Ha az úszó felcsúszik a szabályozótűn, magas lesz a benzinszint, a motor füstöl, a gyertyát hamar elönti az üzemanyag, a működő motor füstöl, nem hűz, az üzemanyag az úszóházon túlfolyik. Eldugul a fuvóka vagy szűk a fuvókaméret: üresen megy a motor, de a terhelést nem bírja, visszaköhög. Bő fuvókaméret: a motor füstöl, füstje sötét, a húzás nem tökéletes. A megfelelő méretű fuvókát próbaúton állapítjuk meg.

Lecsúszhat a keverőtű tije: nem kap elég üzemanyagot. Próbaúton ismét beállítjuk. Eldugul a benzincsap, eltömül a levegőszűrő. Hamis levegőt is kaphat a porlasztó, ilyenkor szegénnyé válik a keverék.

Az anyag második része az akkumulátor ismertetése.

Újabb motorokon leggyakrabban a kürt és a féklámpa árammal táplálására szolgál, de sok motornál a gyújtásnak is áramforrása.

Kísérleten mutatom be az akkumulátor elvét. Egy pohárba 20%-os kénsavat öntök, majd beleállítok két darab ólomlemez. A lemezekre zseblámpatelepet kapcsolok és töltöm 4—5 percig. Utána a telepet lekapcsolom és zsebizzót kötök a két lemezhez. Elég sokáig és meglepő fénnel világít. Energiatároló ez a készülék. A neve is erre mutat. Kémiai változás a lemezeken a töltés alatt. Az akkumulátor szerkezetét átlátszófalú akkumulátoron szemléltetem, de rajzban is bemutatom egy cella lemezeinek párhuzamos kapcsolását. A cella anyaga, a folyadék összetétele. Egy cella feszültsége 2 volt. A feszültség mérése, a voltmérő használatának bemutatása. A cellák kapcsolása soros, ezért a három cella 6 volt feszültséget ad. A soros kapcsolás rajza. Az akkumulátor bekötése, kezelése, utántöltése desztillált vízzel, pólusok zsírozása.

A töltött akkumulátor jól bírja a hideget — még a — 40 C fokot is — ellenben az üresekben a folyadék éppennyú megfagy, mint a víz. Eredménye: szétfagyott akkumulátor bemutatása. Az akkumulátor téli tárolása és nyári kezelése.

Hibák: rossz bekötés, oxidálódott kivezető pólusok, zártatos felfüggesztés, folyadék-nívó süllyedése, elhasználódás. A zártatos cella megkeresésének módja voltmérővel vagy zsebizzóval.

Az akkumulátor teljesítménye. Új akkumulátor vásárlásánál követendő tanácsok. Az akkumulátor töltése. A motor töltő része és annak ellenőrzése.

Mivel ez az alkalom az utolsó szakköri foglalkozás volt, az óra összefoglalását egy globális, az egész eddig tárgyalt anyagra vonatkozó rövid összefoglalás követte.

Utána került sor a szakköri tagok által feltett, és az óra anyagához kapcsolódó problémák megbeszélésére. Itt felmerült a vízszák fogalma a benzin-tartálnál, fuvókaproblémák, üresjárat fuvóka, más rendszerű porlasztók, általában kimerülő akkumulátorok stb., stb. A foglalkozások végére a porlasztók darabokra szedve heverttek, azokat a tagok rakták össze ellenőrzés mellett.

Utána gyakorolták a voltmérő használatát, a cellafeszültségek ellenőrzését. Az összerakott porlasztót a motorra szerelték.

Hadd jegyezzem meg, hogy foglalkozásunkon végigvonul a szemléltetés, a porlasztók boncolgatása, illetve az akkumulátor működési elveinek megértése, ha ez a vázlatból nem is derült mindenütt ki. Az állandó szemléltetés célja egyrészt az alapelv megértése, másrészt az egyes részek működési rendszerbe való beillesztése. Itt is, mint az addigi órákon, a tagok a szerelésnél tevékenykedtek, s ezzel a szerelésen kívül megtanulták a szerszám használatát, sokszor leleményesen pótolták a hiányzó szerszámokat.

Előadásaimban a szakkifejezések mellett mindenkor megemlítettem a köznyelvben meggyökeresedett idegenszerű kifejezéseket is, hogy megértsék így is, miről van szó. Természetes velejárója a szakköri foglalkozásoknak a kötetlen érintkezési mód, a hangulatos foglalkozásvezetés. Ez sokszor feloldja a feszültséget az előadó és a hallgatók között.

A foglalkozásokon nagyjából fiatalok vettek részt, de akadtak a hallgatók között 50, sőt 55 éves egyének is. Ezek szerint a férfilakosság elég széles skáláját ölelte fel a szakkör, akiket azelőtt semmiféle népművelési keretben elérni nem tudtunk. Minek tulajdonítható ez?

Elsősorban talán annak, hogy olyan témakörhöz sikerült nyúlnom, mely sokak számára érdekesnek ígérkezett, és eljöttek az első foglalkozásra.

Az első találkozáskor az óra anyagának megtárgyalása mellett azt is ismerttettem, hogy mi a további elgondolásom, és milyen módszerrel szeretném azokat érdekessé és értékessé tenni. Tehát bizalmasan beavattam őket tervembe.

Észrevették, hogy az egyes anyagrészek tárgyalásánál olyan bő szemléleti anyagot kapnak, melyeken keresztül megértik és a gyakorlásán keresztül meg is tanulják a motor szerelését és javítását. Ha mégis kételyeik voltak, nem reszellték azt megmondani és felvilágosítást kérni rá.

Hangulatos előadás és beszélgetés során feloldódott a feszültség még a fiatalabbak részéről is.

Problémáikat, kérdéseiket nyugodtan vetették fel, arra gyakorlati tapasztalatból származó, és kielégítő feleletet kaptak minden esetben.

Foglalkozásainkon egyes jelenségekkel perspektívikusan is foglalkoztunk, s ebből a technikai fejlődés irányát és főbb állomásait is megismerhették (forgódugattyús motor).

S végül, ami talán a legnagyobb vonzóerőt adta a szakkörnek, hogy olyan ismereteket sajátítottak ott el a hallgatók, amelyekre a gyakorlati életben sokszor és igen sürgősen lesz szükségük, tehát élő ismeret.

Szakköri munkámmal a község motorosainak igyekeztem segítséget nyújtani, e pár sorral viszont szeretném, ha a technikai szakkörvezetőknek nyújthatnék tapasztalataimmal, elgondolásaimmal némi könnyítést.

OROSZ NÁNDOR:

A nagypeterdi ifjúsági ezermester szakkör

A nagypeterdi ifjúsági ezermesterszakkör 1963. szept. 5-én alakult.

Taglétszáma 14 fő, tagja főleg úttörők. Éves tervünket aszerint állítottuk össze, hogy a szakkör tagjai milyen témakörrel szeretnének foglalkozni, ill. kinek milyen munkához van kedve! Természetesen figyelembe vettük a munka-

terv összeállításánál, hogy az alapfogalmakat azért mindenki ismerje meg. Mivel főleg úttörőkről van szó, elméletileg és gyakorlatilag sem rendelkeznek megfelelő ismeretekkel, ezért a kiindulási alapot ennek figyelembevételével kellett megválasztani. Ezt a következőképpen oldottam meg. Az érdeklődési körökről kutatást végeztem oly formában, hogy mindenki leírta miről szeretne hallgatni, ill. mit szeretne készíteni a szakköri foglalkozáson! A szakköri tagok kb. 80—90%-a rádiózás és villamosság iránt érdeklődött. Ezért ennek figyelembevételével kezdtük meg munkánkat. Első feladatunk az volt, hogy megszervezzük azt a minimális felszerelést, — helyiség, szerszámok és nyersanyag — ami elengedhetetlen egy szakkör megindulásához. Először az anyagot vásároltuk meg, majd utána a szerszámokat kellett beszerezni. A megoldás egyszerű volt.

A Népszabadságból és a Dunántúli Naplóból összeírtam azokat a vállalatokat amelyek hirdettek s a címük benn volt az újságban. Ezeknek levelet írtam pársoros kéréssel: „Kérem az igazgató elvtársat, hogy amennyiben a vállalatnál selejtezés lesz, úgy gondoljanak ránk, s egy-két selejtes szerszámmal támogassák szakkörünket. Szakkörünknek ilyen és ilyen szerszámokra volna szüksége.” A válaszok jöttek is egy-két héten belül. Így jutottunk szerszámokhoz. Többek között 36 db reszelőt különböző méretben, 19 db villáskulcsot, 5 db kalapácsot, különböző fogókat, 4 db franciakulcsot, 8 db csavarhúzó, 8 db fagyalut, kézfűrészeket, fúrókat, menetvágókat, gyémánt üvegvágot és még sok más szereztünk be a fent ismertetett módszerrel.

Különösen a Pécsi Köztisztasági Vállalat és a Pécsi Uránércbánya Vállalat támogatása segítette munkánkat.

Községünk vezetői és az iskola igazgatója is segítette szakkörünket erkölcsi és anyagi támogatásával.

Amikor szerszámaink megvoltak, odahívtam a tanácselnök elvtársat. Megmutattam szerzeményeinket. Munkakedvünket látva azonnal intézkedett megfelelő helyiségről. Így sikerült egy hónap alatt megteremteni a szakkör működéséhez szükséges feltételeket.

A helyi támogatásról szeretnék pár szót szólni. Mind a tanács, mind a tsz. részéről a támogatást a következőképpen tudtuk elnyerni: fiatal szakköri tagok igyekeztek észrevenni minden olyan egyszerű javításra szoruló hibát, amit ők is meg tudnak javítani. Sok apró javítást végeztünk el a faluban, s így felfigyelték tevékenységünkre. Hasonló javításokat végeztünk a művelődési otthonnak és a KISZ-nek is. Népszerűségünket növelte az is, hogy egy idős házaspárnak beüvegeztük a rossz ablakait. Természetesen az iskolának is segítettünk. Számtalan olyan szemléltető anyagot készítettünk, ami a tanítási órákon nagyon hasznos.

A szakköri tagok saját maguknak diódás vevőkészüléket készítettek, melyek közül 6 db kiállításra kívánczok. További tervünk az, hogy rátérjünk a tranzistoros erősítő készítésére. Ehhez megfelelő mérőműszereket is kívánunk beszerezni. Egy érdekes szemléltető eszközt is készítettünk az iskola részére. Lényege a következő: fakeretben farostlemeze ragasztva Magyarország térképe (hegy- és vízrajz), amelyen jelölve van pl. bányászat, szén, kőolaj stb., az általános iskola tantervi előírás szerint. 16 db nyomógomb van elhelyezve a térkép jobb alsó sarkában. Ha pl. megnyomja a 4. gombot a tanuló, akkor kigyullad Magyarország térképén mindenhol egy kis izzó, ahol barnaszenet bányásznak. Természetesen minden egyes gomb más és más iparágat kapcsol.

A tanulók szinte játszanak vele, s közben megtanulják azokat az anyagrészeket, amelyeket a tantervi anyag előír. A szemléltető eszköz elkészítése nem drága, s jól megoldja a célokat, melyeket oktatási és nevelési tervünk megkíván.

Szeretnénk továbbra is olyan szinten és még eredményesebben dolgozni, mint eddig. Szeretnénk tagjainkat a TIT előadásaiiba bevonni, közreműködésükkel az előadásokat szemléltetni. Ezen előadások 5—6 községet érintenek. Témakörük általában a háztartási gépek kezelése és kisebb javításai.

Év végén kiállítást rendezünk, annak érdekében, hogy propagáljuk és megmutassuk eddigi eredményeinket. Szeretnénk a jövőben a KISZ keretében is megalakítani a szakkört, és a KISZ fiatalok bevonásával még eredményesebb ismeretterjesztő szakköri munkát végezni.

DALLOS NÁNDORNÉ:

A hosszúhetényi honismereti szakkör egy éves munkájának tapasztalataiból

Iskolákban, művelődési otthonokban sokszor esik szó az „Ismerd meg hazádat!” mozgalomról. Szép és lelkesítő, ha valaki elmondhatja, hogy ismeri hazáját; de vajjon ismeri-e szűkebb hazáját, szülőfaluját, annak jelenét és múltját, lakóinak életét? Azt hiszem, kevés ember akad, aki mindezeket elmondhatja magáról. Mentsük meg a feledéstől, ápoljuk elődeink szép szokásait, haladó hagyományait, községünk történelmi múltját! Ennek a munkának kíván úttörője lenni Hosszúhetényben a honismereti szakkör.

Községünkben néprajzkutatásnak, népdalgyűjtésnek, népitáncnak már sok évtizedes hagyománya van. Próbálkozások történtek a falu monográfiájának összeállítására is, azonban szakköri jellegű munka még nem folyt, bár szép számmal voltak ismerőseim körében olyan emberek, akik érdeklődtek a falu múltja iránt. Ezért határoztam el, hogy ezeket az azonos érdeklődési körű embereket megkísérlem összefogni, szakkörbe tömöríteni. Sorban meglátogattam azokat az ismerősöket, barátokat, akiket a leendő szakkör tagjaiul szántam. Ismertettem velük elképzeléseimet, terveimet, amelyeket örömmel fogadtak. A tagok kiválasztásánál vigyáztam mind a foglalkozás, mind az életkorok különbözőségére. Mivel a honismereti munka sokrétű tudást kíván, igyekeztem minél többféle foglalkozású tagot toborozni. Így történt, hogy a jelenlegi 26 tag foglalkozását tekintve tanácselnök, pedagógus, egészségügyi dolgozó, nyugdíjas, bányász, termelőszövetkezeti paraszt, diák, geológus, műszaki rajzoló, aknamélyítő stb. A tagok közt 15—82 éves korig csaknem minden korosztály megtalálható. Az előzetes elbeszélgetés után névre szóló meghívót küldtem a leendő szakköri tagoknak, és így jutottunk el az alakuló összejevetelig.

Ennek a tanácskozásnak a feladata volt a szakköri munka megszervezése, a munkaterv ismertetése, a vezetőség megválasztása.

Az első összejevetelen megválasztottuk a szakköri vezetőséget. A tagság úgy döntött, hogy a szakkör tagjai munkacsoportokat alakítanak az alábbiak szerint:

Földrajzi, lakóhelyismereti

Néprajzi: szokások, jeles napok, népviselet, népdal, népmese gyűjtése.

Helytörténeti: termelőszövetkezet, munkásmozgalom, levéltári kutatás.

Dokumentáció: térkép, rajz, grafikon, foto.

Elhatároztuk, hogy havonta kétszer tartunk szakköri foglalkozást, teljes szakköri összejövetelt minden hónap első vasárnapján rendezünk.

Csupán egy éves szakköri munka áll mögöttünk. Ennek alapján a szakköri munka módszereiről a következőket mondhatom: Legfőbb elvem, hogy a szakköri tagok érdeklődését, munkakedvét állandóan ébrentartsam, fokozzam. Ezért fontos, hogy mindenki erejéhez és tehetségéhez mértén bekapcsolódhassék a gyűjtő munkába. Már a munkaterv összeállításánál vigyáztam arra, hogy a különböző munkacsoportok egyszerűbb és bonyolultabb feladatokat is kapjanak. Nem törekszünk teljes falu monográfia készítésére, annak csak néhány részletét szeretnénk egyelőre kidolgozni. Az elmúlt évben főleg olyan kérdésekkel foglalkoztunk, amelyeknek a megoldásához könnyebben eljuthatunk. Lényeges, hogy a tagokat egyszerre ne állítsuk túl bonyolult feladatok elé, mert esetleg a nehézségektől visszariadnak, kedvüket veszítik. Egy-egy könnyebb munka sikeres megoldása önbizalmat ad, még nehezebb feladatok elvégzésére serkenti őket. Fontos, hogy a feldolgozott munkák ne maradjanak a fiókban, hanem műsoros esten, újságban, klubesten stb. hirdessék szerzőjük szorgalmát.

A szakköri foglalkozásokat a következő módon szerveztem meg: Minden összejövetelre névreszóló meghívót küldtem a tagoknak. A foglalkozások programját három pontban határoztam meg.

Az első részben egy előre kijelölt szakköri csoport beszámol az előző havi kutató-gyűjtő munkáról. A többiek vagy a csoportvezetőnek, vagy a szakörvezetőnek adják a kidolgozott munkát, majd megbeszéljük az esetleges felmerült problémákat. Ezután kijelöljük a következő hónap tennivalóit. Itt mindenki a munkaterv alapján konkrétan megkapja, hogy a legközelebbi összejövetelre milyen kérdésekre kell feleletet hoznia. Természetesen előfordul, hogy egy-egy tag a részére kijelölt munkát valamilyen oknál fogva nem tudja határidőre elkészíteni. Ilyenkor a munkatervben megjelölöm, és megoldását arra a hónapra halasztom, amikor a munkaterv a hiányzó anyag pótlását írja elő. Az eddigiek során csak azokról a munkákról beszélünk, amelyeket a tagoknak kell megoldaniuk. A foglalkozás harmadik részében a tagság nevelését, ismereteinek kibővítését kívánjuk elősegíteni. Erre a célra aktuális filmvetítést, könyvismertetést, nótafák, mesemondók, vagy egy-egy jelentős esemény résztvevőjének a szereplését iktattuk be.

A hónap második összejövele kötetlen foglalkozás. Ilyenek voltak: közös múzeumlátogatás Pécsen, családi összejövetel, kirándulás, disznótoros vacsora, pincelátogatás. Ezeknek az összejöveleteknek a célja a tanuláson, tapasztalatgyűjtésen kívül az, hogy a tagság közelebről megismerje egymást, jobban összebarátkozzék, szórakozzék. A legutóbbi kötetlen foglalkozásunk pincelátogatás volt. Falunk határában van egy, a helytörténet szempontjából nevezetes pince, a régi „Kakukk csárda”. Gazdája villanyt is szereltetett be, így részünkre megfelelőbb hely nem is akadhatott volna. A házigazdával előzetesen ismertettem tervemet, aki nagy örömmel fogadta, sőt azt is megígérte, hogy a helyszínen elmeséli a csárda történetét. A szakköri tagokon kívül meghívtuk még a község leghíresebb nótafáját, Szabó Pista bácsit, akitől vagy félszáz népdalt őriznek magnószalagjaink. Délután 5 óra-kor volt a gyülekező. Vendéglátónk meleg szobával várt bennünket. Bózsza Sándor, a házigazda elmondta a csárda érdekes történetét, Kiss István szak-

köri tag felolvasta az erre az alkalomra készített rigmusait. Ezután hangulat-keltésnek a legutóbbi disznótoros vacsorán elhangzott hetényi népdalokat hallhatta a tagság magnetofonról.

A hetényi bor csakhamar megmutatta hatását, és egymás után csendültek fel a régi szép magyar nóták, rigmusok, mondókák, stb., amelyeket azonnal magnószalagra rögzítettünk. Azt hiszem, nem túlzás azt állítani, hogy a jelenlevők igen jól érezték magukat és gyűjtő munkánk is értékes anyaggal szaporodott. (Az elhangzott dalokból utólag természetesen kiválogattuk a használhatókat, és azokat egy-egy nótafával újra elénekeltejük és szalagra vesszük.)

Szakköri munkánk fontos területe, hogy a tagokat önálló gyűjtő munkára tanítsuk. Ilyen munkaterület a népdalgyűjtés, mesék, mondák rögzítése, tárgyi emlékek összegyűjtése, csoportos határjárás, kőzetgyűjtés, stb.

A népdalgyűjtés napjainkban már nem okoz akkora problémát, mint 20—30 évvel ezelőtt. A gyűjtő munkát bármelyik szakköri tag elvégezheti magnetofon segítségével, de az anyag kiválogatását, kottásbaszedését csak hozzáértő emberre bizzuk. Nálunk bevált az a módszer, hogy 2—3 nótafával előzetesen megbeszéltük a gyűjtés idejét, kijelöltük a felvételre alkalmas helyet, és az elénekelte dalokat szalagra vettük. Fontos, hogy a gyűjtő ügyesen kezelje a magnetofont. Ebben a munkában igen sokat segített Molnár Ferenc szakköri tag, a komlói Mélyfúró Vállalat dolgozója. Jó szolgálatot tett a magnetofon a munkászolgalmi emlékek gyűjtésénél és a hosszúhetényi kőbányák történetének kutatásánál is.

A téli időszak beállta előtt szakkörünk tagjai brigádokat alakítva összegyűjtötték a falu határában található jellegzetes kőzeteket, talajfélésegeket.

Két-három tagból álló csoportok részükre kijelölt dűlőkön jellegzetes kőzetet és talajmintát gyűjtöttek. Felírták a lelőhelyet, a gyűjtés idejét. Az anyagot geológusunk, Garamvári Gyula segítségével majd felhasználjuk a táj földrajzi, geológiai leírásánál.

Gyűjtőmunkánk során a cédulázó módszert követjük. Ez év első negyedében következő összegyűjtött anyagainkat rendszerezzük: a hosszúhetényi népdalokat, a termelészövetkezet történetét és a helyi munkásmozgalommal foglalkozó anyagot.

Így dolgozik a hosszúhetényi honismereti szakkör. Munkamódszereinket a helyi igények és a gyakorlat alapján alakítottuk ki. Eredményeink további munkára lelkesítenek bennünket. Meggyőződésünk, hogy mindazok, akik a fenti munkában részt vesznek, nemcsak alaposan megismerik, hanem meg is szeretik szűkebb hazájukat, Hosszúhetényt.

KISS BÉLA:

„Munkamegosztás“ honismereti szakkörünkben

Szakkörünk 1963. október 18-án alakult. Néhány városunkat szerető ember elhatározta, hogy segíti felderíteni a város múltját, a jelenlegi üzemekről, intézményekről adatokat, dokumentumokat gyűjt, igyekszik megmenteni néprajzi kincseit stb. Eredményes és lelkes munkájukat látva mind többen és többen csatlakoznak szakkörünkhöz, melynek jelenleg 40 tagja és igen sok külső segítője van. A tagok száma most is hétről hétre 1—2 új taggal nő. A szakkör összejöveteleit hetenként egy alkalommal, pénteken 18 órakor tartja. Az időtartamát meghatározni előre nem lehet, mert pl. egy-egy érdekesebb téma, vagy begyűjtött tárgy stb. feletti vitának — volt már rá eset — majdnem az éjfél vetett végét. Általában 12—20 a foglalkozáson megjelentek átlagos létszáma.

A szakkör látogatottságának és állandóan növekvő népszerűségének talán az a titka, hogy igyekszünk a foglalkozásokat érdekessé tenni. Hogy hogyan?

A szakkör tagjai ismertetik munkájukat, gyűjtéseik eredményeit. Megbeszéljük a szükséges együttműködést. Értékelik az összegyűjtött anyagot. A gyűjtött anyagot maga a tag mutatja be, ismerteti, előadást tart róla, kérdésekre válaszol. Közös gyűléseket is szerveztünk, melyeknek eredményeit ismertettük azokkal a tagtársakkal, akik elfoglaltságuk miatt nem vehettek ezeken részt. Egy-egy neves előadó meghívása, és azok kitűnő előadása is aktivizálta és előrelendítette a munkában a tagságot. Új területet tártak fel előttünk. Olyan dolgokra hívták fel a figyelmüket, amelyeket eddig nem vettünk észre. Ilyenkor aztán újult lelkesedéssel láttunk munkához.

Szakköri munkánk eredményességének legfőbb okát abban látom, hogy a tagok nem „általában” végeznek honismereti munkát, hanem egyes, számukra megoldható részfeladatok konkrét megvalósításával járulnak hozzá a közös munka sikeréhez, vannak, akik egy kisebb téma anyagának gyűjtését és feldolgozását maguk vállalják. Vannak, akik kisebb csoportokban közösen dolgoznak. Mások feldolgozó munkára nem vállalkoznak, hanem társaik kutatómunkáját segítik. A céltudatos munka távlatát jelenti a különböző pályázatokon való részvétel. Szakkörünk már az első esztendőben több pályá-

munkával vesz részt a megyei és országos pályázatokon. Távlatot jelent a szakkör helytörténeti kiállítása is, amennyiben gazdag anyaggal szeretnénk városunk lakossága elé állítani. S azt is reméljük, hogy több évi munka eredményeként, a részfeladatok megoldásának összegezeként megszületik majd Mohács monográfiája is. Az első néhány hónap munkájának eredményeként jelentkező sikerélmény további serény munkára lelkesíti a szakkör tagságát.

Vasvári Dezső tagtársunk segíti Cseh Ágnes, Szücs Mária, Patócs Erzsébet és Mihálovics Ilona szakköri tagokat, akik sorrendben a következő témák feldolgozásával készülnek az országosan meghirdetett pályázatra:

A fasizmus története Mohácson

Az Új Barázda Tsz története

A Mohácsi Szappangyár története

A mohácsi román népszokások a lakodalmakban.

Oláh Katalin, Horváth Jánosnak a népművészet mesterének életét és műveit dolgozza fel. Horváth János is a szakkör tagja, mindenben segíti a róla szóló tanulmány elkészítését.

Kálmán Mária és Szücs József: Mohács gazdasági élete a XVI—XIX. századig címmel szintén pályázati anyagot készít.

Ignác József: a Mohácsi Gép- és Fémárugyár történetét írja meg, s ugyanakkor a régi térképek megrajzolásával a szakkör minden tagját segíti.*

Lelk János a Mohácsi Horgászegyesület történetét írja meg Nagy Mihály közreműködésével.

Salga István a sokac népviselettel foglalkozik.

Az eddig ismertett tanulmányok, gyűjtések az idei pályázatokra készülnek. A következők a jövő évre készítének pályázatot, illetve az alábbi területen dolgoznak:

Páfkovics István és Balázs András Mohács-Sziget történetét írja meg.

Vasvári Dezső Mohács társadalmi helyzetével foglalkozik.

Pávkovics Anna Az utolsó mohácsi szűrszabó mester munkásságát dolgozza fel.

Bazsinka Tamás témája A Mohácsi Ipartestület története.

Vajda László a DEDÁSZ leírását választotta.

Szkács János a mohácsi kertészet múltját és jelenlegi helyzetét vizsgálja.

Vidák Lukács A molnáripar történetével foglalkozik.

Kalkán Mátyás sokac népszokásokat gyűjt.

Gyurkó Mihály a népdalok gyűjtésére vállalkozott.

Hajnal József a Farost gyár kialakulásával, fejlődésével és jelenlegi helyzetével foglalkozik.

Bosnyák Sándor népmesék gyűjtését folytatja.

Halász Sándor témája a dereglyevontatás emberi erővel és a gyógynövény gyűjtés leírása.

Mihálovics Ilona segítségével Kosztics István, Fröhling Mária, Mihálovics Péterné a román népszokások egy-egy területén végez gyűjtést és feldolgozást.

Harmatos Károly a Mohácsi Torna Egyesület munkáját,

Tallér István a MÉH történetét írja meg.

* E dolgozat vázlatát e számunkban közöltük.

Lőwinger Jenő a fasizmus történetével foglalkozik.

Husz Sándor a Mohácsi Fedezettő Állomás történetét írja meg.

Dr. Fehérváry Endre és Káldor József régészettel foglalkozik.

Shulteis Imre a fotózásban nyújt segítséget.

A témák, mint láthatjuk változatosak, szorosan kapcsolódnak a szak-
köri tagok érdeklődési köréhez, nem egy esetben pedig munkaköréhez. A
vállalt feladatok teljesítésének ez is egyik legfőbb biztosítéka.

LEMLE GÉZA:

Ünnepi honismereti est Somogyhárságyon

A somogyhárságyiak sokáig emlékezni fognak rá; a vendégeknek is feledhetetlen élményt jelentett. Több mint kétszáz ember szorongott a művelődési otthon nagytermében, s hol kedves gyermek-műsorszámok, hol a falu és közvetlen környékének „népművészei”, hol az előadók lelkes és bölcs szavai váltották ki a közönség elismerését: mosolyt, tapsot, figyelmet.

Az est „műfaját” nehéz lenne meghatározni. Nevezhetnénk szakköri foglalkozásnak, ismeretterjesztő előadásnak, műsoros estnek, vagy akár „ki mit tud?” vetélkedőnek is, mert mindegyik volt, de több, s nagyobb hatású, mint amit egy-egy szakköri foglalkozás, előadás, műsoros est, vagy vetélkedő nyújthat. Nagy sikerének titka éppen abban rejlik, hogy az est minden részvevője megtalálhatta a maga „számítását”. Aki jól kívánt szórakozni, nem bánta meg, hogy ezt az estét a művelődési otthonban töltötte; de az sem, aki hasznos ismeretekre ákart szert tenni. S a rendező szakkör is ugyancsak elérte célját: igazi hazaszeretetre nevelte a közönséget, fejlesztette az emberek ízlését az igényes rendezéssel és a tiszteletreméltó művészi színvonallal, s ugyanakkor sok hasznos anyagot is gyűjtött a népművészet értékeiből, s a honismereti munka támogatására is megnyerte hallgatóságát. Éppen ezért érdemli meg az „ünnepi” jelzőt, bár közönséges hétköznapon zajlott le.

Hogyan született meg ez a tartalmas ünnepi est?

A somogyhárságyi honismereti szakkör a Kossuth-díjas idős *Kapoli Antal*, a híres faragó pásztor emlékét szeretettel ápolja. Ez a kegyelet fordította a szakkör és a falu érdeklődését a népművészet felé. A szakkör vezetője, *Dinyési János*, előkészítette a szakkör tagjait, hogy mutassák be a környék népművészetét, s hívják meg azokat a környéken élő embereket, akik hű őrzői a néphagyományoknak. Ugyanakkor megkérték *Dr. Vargha Károlyt*, a Pécsi Tanárképző Főiskola tanszékvezető tanárát, a község és környékének alapos ismerőjét, hogy tartson előadást Somogyhárságy történetéről. Az úttörők, a honismereti szakkör utánpótlása, hazafias versekből, népdalokból és népi táncokból összeállított kis műsorral vezették be az estet.

Az ünnepi honismereti est fénypontja — a rendkívül érdekes és értékes előadás mellett — a „népművészek” műsora volt. *Salgó Andrásné* somogyhárságyi lakos, a honismereti szakkör tagja, egy felvidéki parasztjátékból énekelt részleteket. *Hajdú Sándor*, a 15 éves márcadópusztai legényke citarán játszott népdalokat. *Laky Gézané*, olyan somogyi pásztor dalokat adott

1—2. Vegyipari Dolgozók Szakszervezetének Bartók Béla Együttese
vegyes és leánykara
3. Dunafalvi táncscsoport. 4. Kapuvári ált. iskola vegyes táncscsoportja

1. Tamási gimnázium leánytáncscsoportja. 2. Vas megyei Központi Együttes.
3. Dombóvári táncegyüttes. 4. Somogy megyei BM. Táncegyüttes

A bábtanfolyam figurái

elő, amelyeket bátyjától, a Kossuth-díjas *Kapoli Antaltól* tanult. A műsor egyik legkedvesebb száma ifjú *Kapoli Antal*, a „népművészet mestere” furulyaszáma volt, amit maga készíttette furulyáján játszott. *Polena Menyhért*, hajdani éjjeliőr elénekelte régi éjjeliőr dalát. *Somogyhárságyi, kishárságyi és magyarlukafai* pásztorokból alakult népi zenekar cigánydalokat adott elő, majd utolsó műsorszámként ők húzták a talpalávalót *Kis Antal Imre és felesége magyarlukafai* gyorscsárdásához.

Dr. Vargha Károly előadása újabb lendületet adott a somogyhárságyiak honismereti munkájához. Nemcsak a község történetéből adott hasznos ismereteket, hanem módszertani segítséget is nyújtott a további honismereti munkához, s a falu jövőjének lelkes építésére serkentette a közönséget.

Az ünnepi est után a szakkör tagjai sokáig elbeszélgettek a falu vezetőivel és a vendégekkel. Megszületett a *somogyhárságyi „falumúzeum”* terve, amelynek megvalósításához értékes tárgyakat ajánlottak fel a szakkör tagjai. *Baranya megye tanácsa anyagilag, a Janus Pannonius Múzeum* pedig szakmailag támogatja a szakkör kezdeményezését. Azt is megbeszéltek, hogy szakkör, illetve egyes tagjai mivel vegyenek részt az *Országos Néprajzi- és Nyelv-járési Gyűjtőpályázaton*.

A somogyhárságyi honismereti szakkör derekas munkát végez. Ebben a népművelési évadban ez már második ünnepi estjük volt. Az elsőn *idős Kapoli Antal* haláláról emlékeztek meg, s a nagy népi faragóművész rokonaitól, barátaitól és ismerőseitől sok emlékezőt gyűjtöttek össze. Az értékes közléseket magnetofonszalagra vették fel, mint ahogy az ismertett est dalait, zeneszámaikat is. Így találták meg a szakkör tagjai annak a módját, hogy gyűjtésük eredményeit közkinccsé tegyék, s ugyanakkor újabb anyaggal gazdagítsák eredményeiket.

Ilyen indulás után biztosak lehetünk abban, hogy terveik valóra is válnak.

Dunántúli Néptáncos Tájékonferencia

Gábrriel József, a Városi Tanács Művelődésügyi Osztályának vezetője nyitotta meg 1964. április 4-én du. 2 órakor, a Pécselt megtartott Néptáncos Tájékonferenciát a városi tanács nagytermében.

Vásárhelyi László, a Népművelési Intézet táncosztályának munkatársa tartott referátumot „A korszerűség vizsgálata a néptáncmozgalomban” címmel. A referátum a színpadi táncművészet korszerű kérdésein kívül a néptáncművészethez értő közönség nevelésével foglalkozott. Felvetette többek között az iskolai oktatásban a szakkörszerű táncoktatás általános bevezetését.

Keszler Mária, a Népművelési Intézet táncosztályának másik munkatársa, referátumában a hároméves megyei néptánc-oktatás dunántúli tapasztalatairól beszélt. Dícsérőleg szólott a Baranya megyei néptáncoktatásról; a megyei, járási és gyermektánc továbbképzésről.

A referátumokat vita követte, melyet Magyar Aladárné a Népművelési Intézet osztályvezetője vezetett. Este a Nagy Lajos Gimnázium dísztermében a Vegyipari Dolgozók Szakszervezetének Bartók Béla Táncegyüttese adott színvonalas ajándékműsort. A bemutatott műsorról a városi művelődési ház klubhelyiségében baráti beszélgetést tartottak.

A Tájékonferencián résztvevő vendégek, szakreferensek és oktatók más-

nap reggel a Néprajzi Múzeum kiállítását tekintették meg. Dél előtt fél 11 órakor a Nemzeti Színházban 10 dunántúli (gyermek, középiskolai, falusi, nemzetiségi, megyei és városi) csoport adott műsort. Ezen a szakmai bemutatón a korszerűséget és a művészi színvonalat véve figyelembe a Vas megyei Központi Táncegyüttes Leánytánca (Bartók Béla zenéjére készült koreográfia), a dombóvári gimnázium Kanásztánca emelkedett ki. Megyénket a dunafalvi FMSZ tánc csoportja képviselte.

Délután rendezték meg a szakmai bemutató vitáját, melyen hasznos észrevételek és megállapítások hangzottak el. Dr. Kaposi Editnek a Népművelési Intézet Tánccsoztálya helyettes vezetőjének zárszavával ért véget a Pécs-Baranyai Népművelési Tanácsadó, Pécs Város Tanácsa és a Népművelési Intézet Tánccsoztálya rendezésében lezajlott Tánckonferencia.

Óvónők bábjátékos tanfolyama

Két napos bábos tanfolyamot rendezett a tavaszi szünetben Pécsen a Városi Művelődési Házban a Megyei Művelődésügyi Osztály a Népművelési Tanácsadó közreműködésével az óvodai bábjátékvezetők részére.

A tanfolyamot, melyen 30 óvónő vett részt 1964. április 1-én Dr. Hermann Alice „A kisgyermek esztétikai nevelése óvodás korban” című előadása nyitotta meg. Ezt bemutató követte. A Borbála-telepi Óvoda egyik bábos foglalkozását tekintették meg a hallgatók. Az első nap programja előadással, gyakorlati foglalkozással (síkbábok, papír és dobozbábok készítése, tárgyjáték-rögzítés) és játék-improvizációval ért véget.

A tanfolyam második napján Dr. Mészáros Vincéné tartott előadást „Az óvodai bábjáték pedagógiája” címmel. Az előadás részletesen foglalkozott a bábukkal történő szokások kialakításával, a bábjátékkal, mint az anyanyelvi nevelés és ének- zenei nevelés fontos eszközével, valamint az alkotójátékban való felhasználásával.

Az előadás utáni konzultáció számos problémát vetett fel. Délután ismét gyakorlati foglalkozásra került sor, melyen botbáb, kiszebáb, fakanál-báb és gyűszűbáb készítésének módját sajátították el.

A tanfolyam utolsó foglalkozásán játék rögtönzés szerepelt, melyet a tanfolyamon készített bábukkal végeztek.

A résztvevők gazdag elméleti ismeretekkel és sok hasznos gyakorlati tudnivalóval felvértezve távoztak.

JÓZSA DÉNES PIROSKA:

Könyvtári körzetek tervezése Baranyában

Megyénkben, — ahol a községeknek csaknem fele (47.5%-a) 500 lakoson aluli, további 35.5%-a 500 és 1000 lakos közötti — mind gyakrabban merül fel a kérdés: megoldja-e a tanácsi kezelésbe adás ezeknek az apró községeknek könyvtári problémáit? A kérdésre határozott „nem”-mel kell felelnünk, mert az 500 körüli lélekszámmal bíró községek könyvtárai akkor sem tudnak lépést tartani a haladással, ha tanácsi kezelésbe adjuk őket.

Tudjuk, hogy az ötéves terv végére előirányzott könyvmennyiség 1000 lakosra 1200 kötet. Ezt Baranyában — a jelek szerint — el fogjuk érni, mégsem mondhatjuk, hogy falusi olvasóinknak választékos könyvanyaggal állunk rendelkezésére. Pedig semmi sem indokolja, hogy egy kis faluban lakó, olvasni, művelődni vágyó ember a könyvtári szolgáltatások szempontjából hátrányos helyzetben legyen a nagyközségben lakókkal szemben.

Ha egy 500 lélekszámú községben a tervszámoknak megfelelően 600 kötet áll rendelkezésére, még korántsem beszélhetünk választékról, hiszen maga a törzsanyag már 1000 kötet felett van. De még a törzsanyag teljessége sem teszi lehetővé az igények sokoldalú felkeltését, vagy kielégítését, ehhez legalább 5—6000 kötetnyi könyvre van szükség. Ilyen könyvállományal pedig csak a nagyközséges megyék 5000 és annál nagyobb lélekszámú községei rendelkeznek.

Lehetséges-e megoldás, amely biztosítja, hogy a kis községekben is emelkedjék az ellátás színvonala úgy, hogy a gazdaságosság szempontjainak is megfeleljen? Az ugyanis nem lenne sem igazságos, sem célravezető, ha egy 500 lelkes községben arra törekednénk, hogy 5000 kötetes könyvállományt hozzunk létre bármi áron is. De gazdasági szempontból ez nem is vihető keresztül.

Megyénk viszonylatában tehát feltétlenül kísérleteznünk kell egymás közelében fekvő több apró község egy könyvtári területté való összevonásával, vagyis a körzeti rendszer kiépítésével.

A könyvtári körzet lényegében egy bizonyos községcsoporton belül létrehozott fiókkönyvtári hálózat.

A körzethez tartozó valamennyi község könyvállománya elvileg minden olvasó rendelkezésére áll, amit a jól irányított, gyakori könyvcserével a könyvek körforgása biztosít. A körzetesítés azonban helyenként fél, másutt pedig egész függetlenítést igényel a körzeti központba. Ez a könyvtáros végzi a hozzá tartozó könyvtárak állománygyarapítását, könyvcseréjét, könyvtár

és könyvpropagandáját és az instruktori teendőket. Ha szükséges, egymásik fiókkönyvtárban könyvkölcsönzést is bonyolít le.

A körzetesítéssel elérjük, hogy nagyobb könyvtári egységekre tervezhetjük a beruházásokat, a működési hiteleket jobban ki tudjuk használni és így ugyanabból a befektetésből többet tudunk kihozni.

Megyénkben az idei évben 2 főhivatású (Sellye, Szászvár) és 4 félfüggetlenített (Szentlőrinc, Mágocs, Dunaszekcső és Villány) falusi könyvtáros működik.

Kísérletképpen ezeken a helyeken körzetet létesítünk, mégpedig elsősorban ott, ahol a személyi és tárgyi feltételek máris biztosítottak. Így még ez év első felében megszervezzük a sellyei és szentlőrinci körzetet, előbbi 13 községgel, főhivatású könyvtárossal, utóbbit 2 községgel és 2 pusztaival, félfüggetlenített könyvtárossal.

Még az ősz folyamán előkészítjük a szászvári körzetet 5 községgel, főhivatású könyvtárossal és a villányi körzetet 5 községgel, félfoglalkozású könyvtárossal.

Mágocs és Dunaszekcső olyan nagy helyek, hogy ott csak perspektívában gondolunk kisebb körzetre, egyelőre a helyi könyvtári teendőket látja el a félfüggetlenített könyvtáros.

A fenti körzetek kialakításánál a helyiség kérdése megoldódott.

Problémát a körzeti könyvtárban dolgozó könyvtáros személye jelent. Őt kell minden tekintetben úgy előkészítenünk, munkája közben segítenünk, hogy a körzet működésében fennakadás ne legyen. Sokoldalúnak, körültekintőnek, tájékozottnak kell lennie, egyszóval rátermettnek ahhoz, hogy a megfontolt állománykialakítástól kezdve a hozzátartozó könyvtárak jó működésén keresztül az egész körzet életképes legyen. Ezért a kialakítandó körzeteknek minden segítséget megadunk, működésüket fokozott figyelemmel kísérfjük, hogy a fejlődést és az új helyzetből adódó változásokat minél előbb értékelhessük. Ezekről a kísérletektől függ majd további munkánk s újabb létszámok biztosítása esetén, további körzetek kialakítása.

Véleményünk szerint a kisközséges megyékben a jobb könyvtári szolgáltatásoknak, az állandóan cserélődő, igénybe vehető, választékosabb könyvállomány biztosításának, a minőségibb könyvtári munkának ez az egyedül járható útja, amit a fenti körzetek egyéves munkája után már eredményekkel is bizonyíthatunk.

SZIGETVÁRY SÁNDORNÉ:

Egy nap a pécsi járás könyvtáraiban

Módszertani munkánk nagyrésze a községekben folyik. Ez a munka a körülményektől függően mindenütt más és más. Nemcsak a könyvtárral kapcsolatos, hanem sokrétű és szerteágazó. Fontos része a kapcsolatok kiépítése a társadalmi és tömegszervezetekkel, a községi tanácsokkal.

Tudjuk, hogy könyvtáraink fejlődésében fontos tényező a községi tanács és annak vezetői. Az ő szemléletükön múlik, hogy a könyvtár milyen helyet foglal el a község életében, s hogyan fejlődik tovább. S ez a szemlélet ma még nagyon különböző. A lelkesedő, tevékeny, irodalombarát tanácselnökök mellett — akik mindent megtesznek könyvtárukért — akadnak még közönyösök, sőt olyanok is — szerencsére mind kevesebben — akik, mintha ellenségei lennének a könyvtárnak, a könyvtárügynek.

Nem régen találkoztunk olyan tanácselnökkel és titkárral, akik a szép, tágas olvasószobával és kölcsönzővel rendelkező könyvtárat a község börtönének két átalakított szűk cellájába akarják áttelepíteni! „Ki jár ma már könyvtárba olvasni?” kérdezték fölényesen s szinte büszkén mondták, hogy ők sem tagjai a könyvtárnak s nem is olvasnak onnét. (Az az érzésünk más-honnan sem.)

A fenti példát csak azért említettük, hogy érzékeltessük: milyen nagy különbség van az egyes tanácsvezetők felfogásában s milyen nagy szükség van a mi meggyőző, módszertani munkánkra, hogy ezeket az eltéréseket kiegyenlítsük.

Ezekután nézzük meg egy ellenőrzési nap tapasztalatait! Hol jártunk, mit láttunk?

Pellérdén első útunk a tanácshoz vezetett. A tanács titkár és a könyvtáros szoros kapcsolata magyarázza a könyvtár fejlődését. Ugyanis az apa a titkár, fia a könyvtáros.

Szabó István negyedéves orvostanhallgató vezeti a könyvtárat, s még az édesapjával is szembeszáll, ha a község költségvetéséből keveset adnak a könyvtárnak. A tanács titkár apa pedig mindent megtesz — amit tehet — ha a könyvtár érdekeiről van szó. Ezt ma is tapasztaltuk. A könyvtár helyisége szép, tágas, de itt is jelentkezik az általános nehézség: kevés a szekrény, nem férnek el a könyvek. Szabó elvtárs megígérte, hogy megoldják ezt a kérdést. Készíttetnek az egyik fal hosszában modern polcokat, aminek a megtervezéséhez segítségünket kérte.

Örömmel mértünk, terveztünk, segítettünk, hogy a berendezés korszerű és

könyvtárszerű legyen. Jó lenne, ha máshol is már itt tartanánk!

Pellérd közel fekszik Pécshez. Ez meglátszik az olvasók számának alakulásán is. Sok olyan fiatal lakik a községben, akik Pécsre járnak iskolába, vagy ott dolgoznak. Ezek rendszerint ott tagjai a könyvtárnak s onnan olvasnak. Ennek ellenére az eredmények mégis biztatók. A lakosság száma 1134, az olvasóké eddig 120.

Problémák itt is akadnak. Szabó elvtárs elpanaszolta, hogy a tél folyamán a KISZ sokszor vette igénybe a könyvtárhelyiséget klubfoglalkozásra. S minden esetben piszkosan, sárosan, rendetlenül hagyták. A könyvtárnak nincs külön takarítója, de a könyvtárosnak sem kötelessége a KISZ-tagok után seperni, súrolni. Most — helyesen — úgy határozott, hogy többet nem adja át a helyiséget. Elgondolkoztunk. Sokat emlegetjük a könyvtárak klubszerű működését. Nem új dolgokról van itt szó, csak arról, hogy a könyvtár munkája egybeolvadjon a művelődési otthon és a KISZ munkájával. De ilyen körülmények között, amikor csak egyik fél vállalja a felelősséget a rendért és tisztaságért, hogyan lehet ezt megoldani? Itt a nevelés sem sikerült, talán most majd elgondolkoznak a fiatalok!

Szabadszentkirály. Alig pár hete jártunk itt a könyvtárhelyiség ünnepélyes átadásán. A község vezetői és a tömegszervezetek összefogásából szép könyvtárat rendeztek be a kultúrotthonban.

Csóka Józsefné pedagógus a könyvtáros, aki nagy szeretettel és lelkesedéssel tevékenykedik. Az eredményekről, tervekről beszélgetünk. A jó könyvtáros minden emberben olvasót lát, akár tagja már a könyvtárnak, akár később válik azzá. S ezek nála nem pusztá szavak, az eredményeket a számok is tükrözik.

*Szentlőrinc*re rosszkor érkeztünk. A könyvtárost nem találtuk otthon. A tavaszi munkák idején ez gyakran előfordul. A mezőgazdasági munkák idején a könyvtárak eredményei is csökkennek.

Sánta Józsefné könyvtáros már félfüggetlenített. Napi 4 órában dolgozik. Egyelőre csak a helyi kölcsönzést látja el, de hamarosan sor kerül itt egy körzet kialakítására is.

Szerettük volna a kölcsönzési időt megvárnai, de már elmúlt dél és még hosszú út állt előttünk.

Délután *Hird* volt az első állomásunk. A tanács előszobájában van a „könyvtár”. Nem éppen ideális állapot, de ennél rosszabb helyek is akadnak a megyében.

A könyvtárost itt sem találtuk otthon, csak a tanácselnöknővel beszélgetünk. Büszkén mutatta a szép hármasszekerényt, amit nem régiben vásároltak a könyvtárnak. A szekrény zárva volt, így a raktári rendről, a könyvvállomány összetételéről nem tudtunk tájékozódni.

Egy csomagban ajándékkönyveket hagytunk ott, főleg ifjúsági könyvekből, mert ebből itt is nagyon kevés van. Ezen próbáltunk segíteni.

Az elnökhasszony elmondta, hogy a könyvtáros milyen buzgó és fáradhatatlan az olvasók toborzásában. Az új olvasóknak a legjobb könyveket adja, hogy ne csak egyszeri olvasói legyenek a könyvtárnak, hanem állandó látogatói.

Nagykozár. Túlnyomó részben délszláv lakosú, nemzetiségi község. A könyvtáros Katics Márkné tsz-tag. Egész fiatal asszony, két gyerekkel. S mégis van ideje olvasni, és a könyvtárat kezelni. Az új könyveket — amit ide is ajándékol hoztunk — a lakásán hagyja. Előbb átnézi a család, jórészt el is olvassák s azután kerül a könyvtárba.

Megnézzük a könyvtárat. Kicsi szoba, két szekrényel, egy íróasztallal. Az ifjúsági és meséskönyvek már az ajtómélyedésbe kerültek, nincs másutt hely. A gyerekek innen válogatnak.

Könyvtárosunknak mindig van kérdezni valója. Összegyűlt egy csomó rongált könyv, hol tudná ezeket bekötetni. Felvilágosítottuk, hogy a Megyei Könyvtár kötészete vállalja ezek bekötését, csak gyűjtse őket össze.

Arról is szó esik, hogy a 916 lélekszámú kis községben három könyvtár van, a tsz-é, az iskolai és a miénk. Jó lenne a hármat egyesíteni, de ebben a kis helyiségben már semmi sem fér el.

A tanácselnököt nem találtuk otthon, de hallottuk, hogy a jövőre építendő kultúrotthonban szép helyiséget szántak a könyvtárnak. Akkor esetleg megoldható lesz a könyvtárak egyesítése is.

Ahány község, annyiféle probléma és feladat. Tájékozódni jöttünk, útmutatást, tanácsot adtunk. A segítségre mindenütt szükség van.

Egy nap módszertani munkája nem mutathat nagy eredményeket. Ez a feladatunk folyamatos, naponként meg-megújuló munka. Az eredmények csak hosszabb idő elteltével mérhetők le s úgy, ha látjuk a megtett utat.

Hosszú és küzdelmes éveket hagyunk magunk mögött, amíg a vándorládától a mai könyvtárakig eljutottunk. De még előttünk áll az út másik része. El kell jutnunk oda, hogy minden községnek önálló helyiségű, jól felszerelt könyvtára legyen, művelt, igényes olvasókkal. S ez utóbbi a legfontosabb feladatunk. Nem elég felépíteni a könyvtárakat, szebbé, korszerűbbé tenni a meglévőket, hanem az embereket rá kell nevelni, hogy megtalálják az ide vezető utat. S ha ezt a gondolatot minden könyvtáros és tanácsvezető magáévá teszi, s velünk dolgozik könyvtáraink fejlesztésében, akkor meg van a remény arra, hogy a jövőben gyorsabban haladunk a „szocialista könyvtár”-ak megvalósítása felé.

KELEN ZSUZSA:

Természettudományi és műszaki irodalom Pécssett

Nemrég olvastam az egyik ismert műszaki folyóiratunkban egy cikket, mely a műszaki irodalom fontosságával és hozzáférhetőségével foglalkozott. A kérdés, amiről szó volt, valóban jelentős. Közismert tény, hogy tudományos és technikai fejlődésünk mai fokán a szakirodalom széleskörű elterjedése és ismerete nélkülözhetetlen.

A cikk írója azonban — nézetem szerint — túlságosan budapesti szempontból vizsgálta a dolgokat. Idézek a cikkből: „...A műszaki szakirodalom iránti igények kielégítését szolgálja a Műszaki Könyvtár. A fővárosi ember ilyen szempontból előnyös helyzetben van, mert igénybe veheti az Országos Műszaki Könyvtárat, esetleg más könyvtárat is. Ezt a vidékiek nem tehetik meg...”

Dehát mit tehetnek a vidékiek?

Aránylag kevesen tudják még, hogy Pécssett a Megyei Könyvtár jelentős mennyiségben szerzeményez műszaki irodalmat. Most nem térek ki részletesen arra a kérdésre, hogy tulajdonképpen amit a budapestiek megkaphatnak, azt bármelyik pécsi olvasó is megkaphatja a könyvtárközi kölcsönzés útján. Sőt arra sem, hogy könyvtárunk saját műszaki könyvvállománya már egészen jó választékkal rendelkezik mennyiségi és szakterületi szempontból egyaránt.

Ebben a cikkemben kizárólag a könyvtárunknak jelenleg is járó magyar nyelvű természettudományi, műszaki és mezőgazdasági folyóiratokkal szeretnék röviden foglalkozni.

Több alkalommal és helyen felvetett aktuális kérdés az, hogy a közép- és általános iskolai tanárok és a diákok számára a kötelezően előírt iskolai anyag mellett milyen hasznos (és egyben érdekes is) az ismeretek bővítése. Ehhez felhasználható a „*Matematikai Lapok*” és a „*Középiskolai Matematikai Lapok*” a matematika területén, a „*Fizikai Szemle*” és a „*Magyar Fizikai Folyóirat*” a fizikában. A kémia területén a „*Magyar Kémiai Folyóirat*” és a „*Magyar Kémikusok Lapja*”. Földrajzból ugyancsak két folyóiratot is igénybe lehet venni, ezek a „*Földrajzi Közlemények*”, és a „*Földrajzi Értesítő*”; emellett földtannal foglalkozó folyóiratunk is megjelenik, a „*Földtani Közlöny*”.

A természettudományos műveltség megszerzésében, az iskolai szakkörök foglalkozásaiban, a népművelő előadásokon is hasznosítani lehet ezeket — másrészt a termelő üzemek, vállalatok szakembereinek nélkülözhetetlen segítségével.

A fenti felsorolásból a biológia — szándékosan — kimaradt. Ugyanis az

a két folyóiratunk, amit itt gazdag és érdekes tartalmuk miatt feltétlenül ajánlunk — a népszerű ismeretterjesztő lapok csoportjába tartozik. Így ezek olvasásához a tárgy magasabbfokú ismeretének hiánya egyáltalán nem akadály. Amellett értékes és tudományosan megalapozott ismereteket közölnek, melyek a mai művelt ember világképét helyesen egészítik ki.

Van ezeken kívül két másik, hasonló jellegű folyóirat, melyek ismerete és tanulmányozása átvezet a biológiától (amivel szintén alaposan és színvonalasan foglalkoznak) a technikai ismeretek világába. Számos érdekes, rövidebb-hosszabb hírt, cikket, megfigyelést tartalmaznak az élet majdnem minden területéről. Ezek a folyóiratok: a „*Természettudományi Közlöny*” és az „*Élet és Tudomány*”.

Ezzel már el is érkeztünk a technika területére. Itt rögtön feltűnik a szó szerint naponta felmerülő kérdés: a politechnika. Sok ötletet találhatunk „*Ezermester*” és „*Modellezés*” c. folyóiratainkban, melyeket a barkácsolók hasznosíthatnak. A „*Népszerű Technika*” pedig a műszaki tudományok köréből mutat be mindig új és időszerű témákat, közérthető módon.

A műszaki folyóiratok egyik csoportja a technika minden területén előforduló kérdésekkel foglalkozik. Ezeket bármely szakterület művelői számára ajánlhatjuk. Nemcsak konkrét tudnivalókat nyújtanak és bővítik a szak tudást, hanem széleskörű általános áttekintést is biztosítanak. Ilyenek: a „*Műszaki Élet*”, a „*Pécsi Műszaki Szemle*” (ez helyi vonatkozása miatt is jelentős), a „*Szabadalmi Közlöny*”, a „*Technika*”, az „*Újítók Lapja*”, az „*Ügyviteltechnika*”.

A gépipar szakterületével foglalkoznak a „*Gép*” és a „*Gépgyártás Technológia*” c. folyóiratok, az energia kérdéseivel pedig az „*Energia és Atomtechnika*”, valamint az „*Ipari Energiagazdálkodás*”.

Az elektrotechnika folyóiratait mind a hivatásos elektromos szakemberek, mind pedig az amatőrök, kísérletezők, szakköri tagok hasznosíthatják. Elméleti és gyakorlati síkon egyaránt tájékoztatnak. Ezek az „*Elektrotechnika*”, „*Híradástechnika*”, „*Kép- és Hangtechnika*”, „*Rádiótechnika*”, „*Villamosság*”.

Megyénkben jelentős szerepe van a bányászatnak. Hazai szakfolyóiratunk a „*Bányászati Lapok*” erről a témáról. (Itt megjegyzem azt, ami egyébként minden témára vonatkozik: a hazai folyóiratokon kívül számos külföldi is rendelkezésre áll.)

A mélyépítés és magasépítés folyóiratai az országszerte folyó építkezések tervezési és kivitelezési problémáinak megoldásában kapnak szerepet. Ezek közül néhány: „*Építés- és Közlekedéstudományi Közlemények*”, „*Építésügyi Szemle*”, „*Építőanyag*”, „*Épületgépészet*”, „*Hidrológiai Közlöny*”, „*Magyar Építőipar*”, „*Magyar Építőművészet*”, „*Műszaki Tervezés*”.

A közlekedés témája szintén igen sok emberhez áll közel. Ahhoz is, aki felső szinten foglalkozik a közlekedés és a járművek tervezésével, ahhoz is, aki pl. saját gépkocsiját szeretné minél jobban megismerni. Ezzel a témával foglalkozik az „*Autó-Motor*”, a „*Járművek, Mezőgazdasági Gépek*”, a „*Közlekedéstudományi Szemle*”, az „*Útravaló*”.

A különböző iparágaknak is meg vannak az önálló folyóiratai. Nagyon hasznos lenne, ha az egyes iparágakban dolgozók mind megismernék saját szaklapjaikat. Sok hasznos tapasztalat, jó gondolat található ezekben. Ilyenek pl. a „*Csomagolástechnika*”, „*Kirakat*”, „*Borgazdaság*”, „*Dohányipar*”, „*Édesipar*”, „*Húsipar*”, „*Hűtőipar*”, „*Söripar*”, „*Tejipar*”, „*Faipar*”, „*Bőr- és Cipőtechnika*”, „*Műanyag*”, „*Magyar Textiltechnika*” stb.

Még néhány szó a mezőgazdasági szaklapokról. Van belőlük hazai is jó néhány, könnyen hozzáférhető és nagyjelentőségűek. A korszerű mezőgazdaság fontossága mindenki előtt ismert. És sok segítséget ad ennek megvalósításához a szakirodalom ismerete. Néhány hazai mezőgazdasági folyóirat: „Agrokémia és Talajtan”, „Állattenyésztés”, „Baromfitenyésztés”, „Kertészet és Szőlészet”, „Magyar Mezőgazdaság”, „Mezőgazdasági Technika”, „Növénytermelés”.

Mint a cikk elején is jeleztem, csak egészen röviden ismertettem a Megyei Könyvtárban megtalálható magyar nyelvű szakfolyóiratokat. Itt említem meg még azt, hogy az említetteken kívül van számos külföldi is, a szocialista és a nyugati országokból egyaránt.

Mindezeket a folyóiratokat könyvtárunk olvasótermében lehet igénybevenni.

Van tehát lehetőség a vidékiek számára is. A természettudományi és műszaki irodalom rendelkezésre áll. Reméljük, hogy forgalma is egyre nőni fog, nagy jelentőségének megfelelően.

PAPP LÁSZLÓ:

A baranyai várakról

Hazánkban számos helyen találkozunk — egy-egy dombhát, kisebb hegy megjelölésével kapcsolatban — a „földvár” elnevezéssel. A név rendszerint valóban kisebb-nagyobb ősi erődítmény, néha csak valaha kezdetlegesen meg erősített földhányás emlékét hirdeti. A földvár nem egyszer a közelében, a tövében épült falunak is nevet adott, mint pl. Balatonföldvár, Dunaföldvár esetében.

Ilyen, igen szerény méretű „földvár” volt a mohácsi síkság keleti szélén emelkedő Törökdombon is, amely mai nevét csak az újabb időkben kapta, az Árpád-korban viszont nevet kölcsönzött a közvetlen szomszédságában épült Földvár falunak.

Ez a dombocska mai ismereteink szerint megyénk legrégebb földvárának emlékét őrizte meg a Duna árterének szélén, ahol a több méter magas partoldalból pusztá kézzel későbronzkori, kelta és rómaikori edénytöredékeket emelhetünk ki.

Egészen más jellegű, s valóságos vár maradványai rejtőznek a Jakabhegy erdőborította tetején. Nem kőből épített vár ez sem. Falai nincsenek, nem is voltak, de két és fél km hosszú, 5—6 m magas sánconvoluta ma is hirdeti Európa egyik legnagyobb őskori földvárának emlékét. A hegy nyugati peremén húzódnak a sáncok, mögöttük terült el a hajdani település, amelyet délről megmászhatatlanul meredek sziklás hegyoldal védett. Mesterséges, sziklába vájt tó mélyedt a sáncokon belül. Ebben gyűjtötték a csapadékvizet, amelyre különösen vészes időkben volt nagy szükség, mert vízhez egyébként csak a hegy alján juthattak a sáncvár lakói.

Mintegy 900 évvel időszámításunk előtt a harcos illirek építették ezt a várat, védelmi az egyre sokasodó ellenséges támadások ellen. Veszély idején a környék síkföldi lakói is menedéket találtak benne. Ezeknek több helyen, így pl. Kővágószőlősen és Szentlőrincen akadtak már nyomára a régészek. Körülbelül 400 évvel időszámításunk előtt az illireknél hatalmasabb és szervezettebb kelták, a késővaskor lovas, harcos, de viszonylag magas műveltségű népe vette birtokába a jakabhegyi földvárat, bizonyára nem éppen békés úton. Jó 400 éven át tartották megszállva, amikor a mai Baranyáig is elérő római hódítás véget vetett a kelták uralmának. A rómaiaknak már nem volt szükségük az efféle erődítményekre, legfeljebb őrállomást tarthattak fenn itt is, mint mindenütt a fontosabb utak mellett a hegyormokon.

A hatalmas földvár emlékét a sáncvárban előkelő régészeti leleteken kívül

a hegyoldalak sziklájába vájt sírok fölé emelt kúp-, csonkakúpalakú, 5—10 m átmérőjű (sőt ennél is nagyobb alapterületű) kőhalmok is hirdetik. Ezeknek a síroknak, tumulusoknak nagyobb részét már évezredek, évszázadok előtt szétdőlték, kirabolták.

Ha méreteiben nem is hasonló, de jelentős kora-késővaskori (illir—kelta) földvár-maradványok rejtőzhetnek a Zengő oldalán, láthatók Gyűrűfű, Nagyváty határában és másutt is.

A Jakabhegyen már korábban számottevő kutatások folytak dr. Török Gyulának, a volt Városi Múzeum igazgatójának vezetésével, amelyek azonban anyagi okokból a kezdetüknél maradtak abba. A többi földvár is kutatójára vár.

Kétségtelenül már az őskorban megszállták és védelemre kiképezték a dunaszekcsői Várhegyet is. Ezen utóbb a rómaiak is kisebb erődítményt tartottak fenn a városi település (Lugio) fölött, amelyre a hely különleges fontossága miatt is (dunai átkelő!) szükségük volt.

Egyébként a rómaiak a mai Baranya földjén nagyobb szabású erődítéseket nem emeltek. Sokat vitatott kérdés mindmáig, hogy a római kori Pécs, Sopianae megerősített város volt-e. Sopianaeval kapcsolatban aligha lehet másról, mint nagy kapukkal ellátott erős városfalakról beszélni. A Sopianae-környék őrállomásai közül a Lapis-hegyinek maradványai ma is láthatók.

Némelyek a bólyi temető területén is castrum-maradványokat sejtene. A hivatalos műemlék-jegyzék is (alighanem tévesen) így tünteti fel az ott látható szabályos falvonulatok helyét.

A IV. században egyre erősödő barbár támadások következtében a rómaiak még a nagyobb uradalmi lakóházakat, az urasági villákat is megerősítették. Jó példa erre a dr. Dombay János által feltárt hosszúhetényi nagy villa, két erős saroktornyával. Sajnos, ennek műemléki helyreállításához még nem kezdtek hozzá.

A rómaiak után tájunkon évszázadokig szünetelt a várépítés. A népvándorlás egymást követő nomád népei, a különféle germán törzsek, a hunok, az avarok nem voltak várépítők. Az avar idők végén már közéjük húzódó, majd frank fennhatóság alatt tőlük az uralmat is átvevő szlávok — eltérő életmódjuk, s nyilván a szükség miatt — jónéhány várat emeltek Baranyában is. Ezek erősen emlékeztethettek a kisebb őskori földváraakra, de náluk nagyobb szerepet kaphatott az erős gerendaszerkezet. Győrffy György okleveles adatok nyomán az Árpád-kor elejéről 5 olyan várat mutat ki Baranyában, amelyeknek szláv eredete — legalább is nevük alapján — valószínű.

Ezek — Nógrád, két Geréc, két Geredistye — nyom nélkül elenyésztek.

A honfoglalást követő időkből, illetve a kora Árpád-korból — Győrffy szerint — további 8 vár, várhely neve mutatható ki: Pécs, Pécsvárad, Bélvárad (Belvárad), Doboka, Szekcső, két Földvár, Baranyavár és Váty. Eredetük általában bizonytalan. Csupán Szekcsőről (Dunaszekcső) említi Anonymus, hogy a várat Ete vezér fia Eudu építtette, aki ezt a vidéket magától Árpádtól kapta. Kétségtelen, hogy a vár az egykori római erősség helyére épült. Sajnos, mindkettőnek — s az őket megelőző őskori földvárnak — úgyszólván csak a helye maradt meg.

Szekcső vára jelentős szerepet vitt később is a megye, sőt az ország történetében. Így pl. Pál pécsi püspök hadainak segítségével megostromolta azt. III. Endre király is, amikor oda vette be magát a király ellen fellázadt várbirtokos Herceg család.

Németh Béla Baranya monográfiájában többször is említi Koaszt várát, amely az Árpád-kori megyei életben nagy szerepet játszott. Szerinte a vár Mislény (Kozármislény) határában, az egyik hegy ormán emelkedett. Győrffy György kimutatta, hogy Koaszt = Kovázd vára a Dráván túl, Eszékhez közel, az akkori Valkó megyében állott, ahonnan egy időben vidékünk életét is jelentős részben irányították.

A feudális magyar állam egész területén megindult várépítés kezdetben békésebb célokat szolgált. A várak az állami, egyházi igazgatás, valamint a várakhoz tartozó nagybirtokokon folyó gazdasági munka központjai voltak, s jobbára akkor váltak komoly erődítményekké, amikor a birtokosok — a tatárdúlás tanulságaként — rádöbrentek arra, hogy a korábbi gyenge várépítmények védelmet nem jelentenek. Ekkor indult meg nagy lendülettel a kőből, téglából való várépítés.

Így építtette közvetlenül a tatárjárás után (Balog) Miklós dubicai ispán a talán a honfoglalást követő időktől fennállott Harsány (Nagyharsány) falu fölött magasodó Szársomlyó hegyén, kifejezetten a netán visszatérő tatárok elleni védelemül, a csekély maradványában ma is látható várát. A várépítőnek adományozta IV. Béla a vár környékét is sok faluval együtt. A romok a vár egykori felépítéséből nem sokat árulnak el. Az is igaz azonban, hogy valószínű kutatás a Szársomlyón soha sem folyt. Hogy Miklós comes vára nem lehetett jelentéktelen, azt valószínűsíti az is, hogy ellene, illetve későbbi ura, a lázadó Kemény mester ellen I. Károly király maga vezetett ostromot.

IV. Béla 1249-ben kelt birtokadományozó leveléből világosan kitűnik a királyi birtokadományozás célja, az ti., hogy a vár birtokosa a vár fenntartására, a védelem ellátására anyagi alapot nyerjen. Ezért kap egy sereg falut is jobbágyaival együtt. A faluból rövidesen nagy uradalom fejlődik ki.

Tudjuk azonban, hogy a külső ellenség ellen való védelem gondolata rövidesen feledésbe ment. A kővárak a hatalmaskodó feudális nagyurak fészkeivé válnak, akik hol a király, hol egymás ellen viselnek hadat, nyugtalanítják, megtámadják egymás birtokát, erősségeit, miközben rendszeresen elpusztítják az ezekhez tartozó jobbágy-falukat.

A mai Máriakéménd északi határrészén ma is láthatók és kutatásra várnak egy (talán a szársomlyói és siklói várral egyidős) elpusztult várnak nyomai. Ez a hatalmas Győr nemzetsége volt a hozzátartozó nagy uradalommal. Az egymást háborgató hatalmaskodók a XIV. sz. első felében teljesen elpusztították. Hogy felépült-e újra (amire halvány okleveles adat utal) azt csak ásatás tudná felderíteni.

Majdnem hasonló lehetett, s ugyancsak a Győr nemzetségbelié volt a mai Belvárdgyula határában — talán egykori földvár helyén — állott Belvárd, Vélvárad is. A XIV. sz. elején lezajlott ostromát követően ezt is földig lerombolták. Lehet, hogy később újjáépítették, de manapság ennek a várnak helye is alig mutatható ki.

A szársomlyói várral egyidős lehetett a hatalmas Siklóiak vára: Siklós. Legősibb falaiból alig maradt meg valami, néhány nyilazó ablakkal, ezek a mai vár déli szárnyának pincéjében láthatók. A vár későbbi, és még hatalmasabb urai a Garák, Perényiek voltak. Építkezéseik emléket már jóval több építmény, építményrész őrzi: a külső bástyák, a kiemelkedő értékű gótikus kápolna, ennek freskói, a csodálatos szépségű bái „Szentvér” pasztoforium. Maga a kastélyépület mai alakját, második emeletét már a török után nyerte.

A pécsi múzeum egyebek között (egy későbbi, nagyobbszabású kutatás

A siklói vár

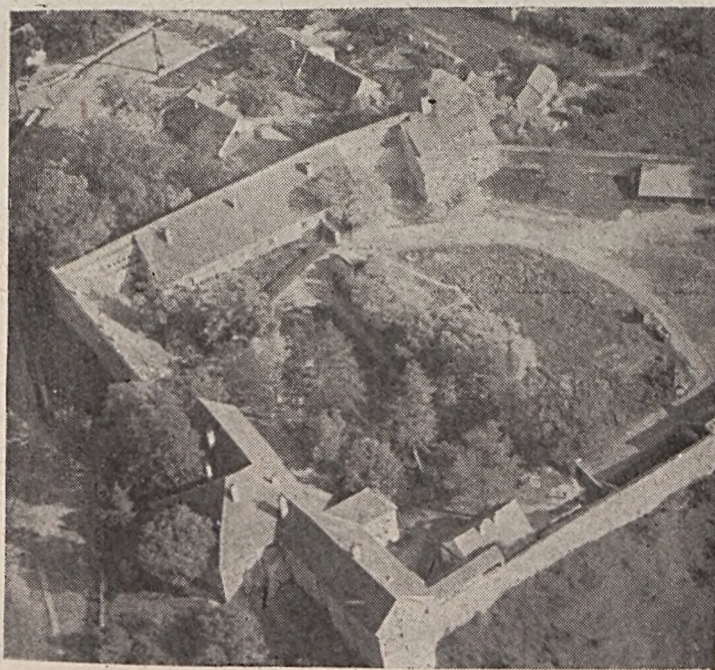
előkészítésére) 1961-ben felderítő ásatást végzett a vár területén, amikor több rejtett, vagy bizonytalan kérdésre sikerült fényt deríteni. Így pl. megállapították, hogy a barbakán előtti térségben (ahol a mai „felvonóhíd” is áll), a közép- és hódoltságkori járószint mintegy 2,5 m-rel volt mélyebben a mainál, s hogy az ún. öregtorony felé vivő külső várfalakat 8—11 m széles, 5 m mély, kőpalástos, falazott árok körítette. A most említett falakon belül, a külső várudvarban, hódoltságkori katonai sütőkemencesorokra akadtak, amelyek 30, egyenkint 4,5 m széles alapátmérőjű kemencéből álltak, s amelyeket a török a vár gótikus és reneszánsz-kori épületeinek szétrombolt anyagából készített.

A tatárjárás után nagyszabású erődítménnyé fejlődik a pécsi vár. Története igen változatos. Falaihoz, ostromaihoz számos országos esemény is fűződik. A „benszülött” pécsiek közül még sokan nem tudják, hogy az ősi pécsi várnak mily jelentékeny falmaradványai, bástyái állanak a püspöki palota mögött, a nyugati oldalon, s húzódnak az északi részen, az Aradi vértanúk útjának déli szegélyén. A nyugati várfalakat néhány kis családi ház zárja el a külvilágtól. A kiszabadításukra sok-sok évtized óta egymást váltó tervek valamelyike egykor remélhetőleg megvalósul, amivel a középkori emlékekben amúgyis oly szegény város páratlan értékkel, idegenforgalmi látványossággal gyarapodnék.

A pécsváradi vár is a tatárjárás után nyerte komolyabb jellegét, bár nagyobb jelentőségre sohasem tett szert. Középkori alakjából keveset őrzött meg: a külső várfalak egy részének alapját, délkeleti saroktornyát kilövő ablakival, amelyek ugyan jobbra csak az épületen belül érzékelhetők. Alaprajzának változásait gyaníthatjuk azokból a felszínből alig kiemelkedő kőfalmaradvá-

nyokból, amelyek a vár északnyugati sarkán túl láthatók. A vár kutatására akkor kerül sor, amikor épületeiből, udvarából az erdőgazdaság kiköltözik.

Pécsváradtól északra, Mecseknádasd határában, a csodálatos szépségű óbányai völgyben, egy meredek hegytetőn állott egykor a Rékavárnak, Rákavárnak nevezett vár. A körülötte gomolygott rejtély megoldását jelentősen előbbre vitte a pécsi múzeum 1963. évi felderítő ásatása. A vár múltjáról ti. okleveles emlék nem beszél, az 1938. évben végzett magánkutatás eredményeit sem ismerjük. A várról, építésének idejéről és körülményeiről, lakóiról, pusztulásáról — talán valóságmagot is rejtő — mondák, legendák keringenek a nép között. Ezek bizonyosan megérdemelnék az összegyűjtést. A valóságból az ásatás felderített annyit, hogy a várat kb. 420 m hosszúságban, alapjaiban 3 m széles kőfal kerítette. A falak közt a XIV—XVI. sz.-ban még élet folyt. A várat feltehetően a török idők legelején tűz pusztította el. A sűrű erdőben emelkedő halmok alól több épület alapfalait is feltárta — az egyelőre megszakított — ásatás.

Pécsvárad vár

A Rékavár szomszédságában álló Méré vára, kisebb családi vár, kétségtelenül szintén a tatárjárás után épült, egy hajdani római őrtorony helyén. Romos, de viszonylag „jó” állapotban való fennmaradását annak köszönhetjük, hogy lakott helytől, járt úttól távolabb épült, így nem hordották szét köveit a XVIII. sz.-i telepések. Történetének kezdetéről annyit tudunk, hogy 1316-ban Károly király egyik hívének, Bogár Istvánnak ajándékozta. Ebből a korból

A pécsi vár építéséről, történetéről az érdeklődő kitűnő összefoglalást talál Gosztonyi Gyula: A pécsi vár c. tanulmányában. (Pécs szab. kir. város „Majorossy Imre” múzeumának 1939—40. évi értesítője. — Pécs, 1961.)

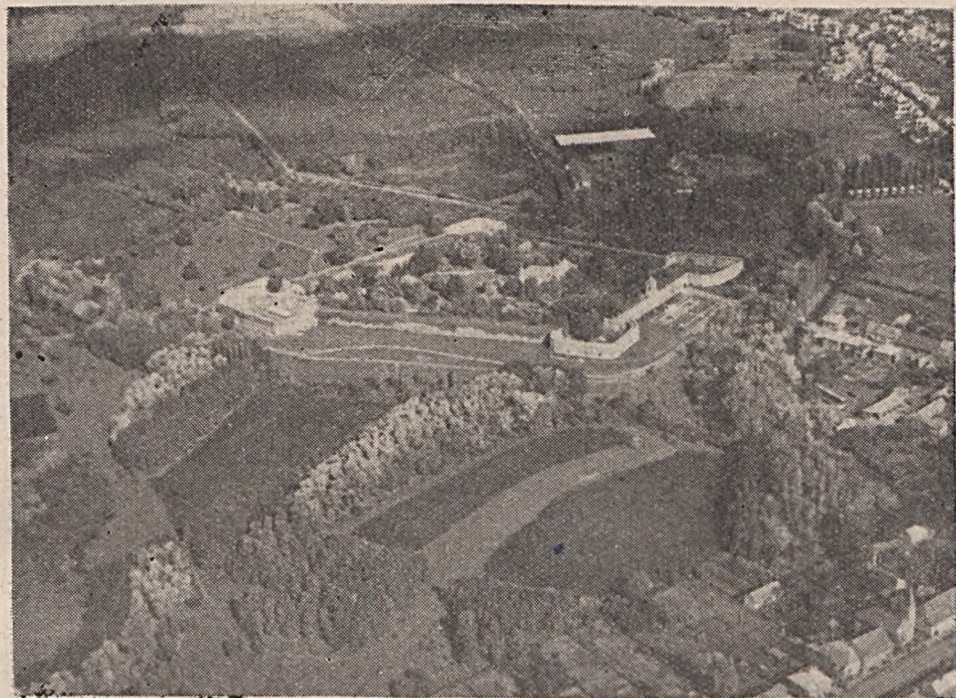

Máré vára

a várnak legfeljebb alapfalrészletei maradtak meg. Mai alakját a XVI. sz. forduló körül nyerhette. Az Országos Műemléki Felügyelőség által Sándor Mária vezetésével végzett ásátás — amellyel karöltve folyik a vár műemléki helyreállítása — sok-sok, a vár múltjának ismeretlen részletét felderítő segítő leletet hozott napvilágra.

De szóljunk főként a „benszülött” pécsek képzeletét régóta foglalkoztató „várról”, Kantavárról is! Romja régóta kedvelt kirándulócélja a pécsieknek. Egy 1823-ból való baranyai térkép — kétségtelenül erős túlzással — még mint valóságos erődöt tünteti fel. Egy-két apró adatunk van múltjáról, lelkes „műemlékbarátok” időnkint buzgón kutatnak, turkálnak maradványai között, de igazában ma is alig tudunk róla valamit. Azt sem tudjuk, honnan vette a Kantavár elnevezést. Igen szerény maradványait ideje lenne feltárni.

„Legfialabb” várunk, Szigetvár. A rejtélyes kis XIV. sz.-i magból kifejlődve, a maira emlékeztető alakját csak a XVI. sz. első felében nyerte. A török veszedelem közeledtével olyan erősséggé lett, amelyet a környék természeti adottsága, a kőben, szilárd építőanyagban mutatkozó szegénység parancsolt, szükségessé tett. A vár helyet adhatott a végvári vitézeknek, s rövidesen a magyar történelem egyik legdicsőbb eseményének színhelyévé vált.

A pécsi múzeum által Kováts Valéria vezetésével itt folyó ásások jórészen az ostromok alatt felrobbantott, elpusztított épületek szerény maradványait, alapfalrészzeit, a hódoltságkori építkezések földben rejlő emlékeit tárják fel. Tudvalevő, hogy a mai vár sarokbástyái török eredetűek, s helyükön Zrínyi idejében vastagabb falu, gerenda-, sövényvázás bástyák állottak. A kutatások ezeknek maradványaira is kiterjeszkednek.

*

Még jónéhány vár nevét, vármaradványt sorolhatnánk: Ibafa, Boda, a hidasi „Helesvár”, Szászvár, a kétújfalusi „Várhegy” stb. Valamennyien várják kutatójüket. Idővel bizonyára valamennyi sorra kerül, ha addig nem pusztítja el a megváltozott, a gyorsütemű élet azt a keveset is, ami még megmaradt belőlük.

A „várra” utaló elnevezésekkel azonban óvatosan kell bánnunk! Nem minden helyen állott vár, amelyet „várhegy” (Schlossberg), „várhely”, „várkapu” néven ismerünk. A nép képzelete szívesen emel ott várat, várkastélyt, várurakkal, szép történetekkel, ahol — egy-egy kisebb dombon — épületmaradványok, tégladarabok találhatóak, amikor pedig ott csak egy római lakóház, vagy kisebb középkori épület helye mutatható ki. Ezek a „kisebb” emlékek gyakran a vélt „váraknál” nagyobb megbecsülést érdemelnek!

KISS ATTILA:

Egy baranyai Árpád-kori falu népének vizsgálata

A Janus Pannonius Múzeum 1962-ben a mohácsi tömegsírok kutatása közben a Mohácstól délnyugatra fekvő Majs határában sírokat talált. A csontvázak mellett fekvő tárgyak alapján megállapítható volt, hogy a sírokban egy kora Árpád-kori falu lakói nyugsznak.

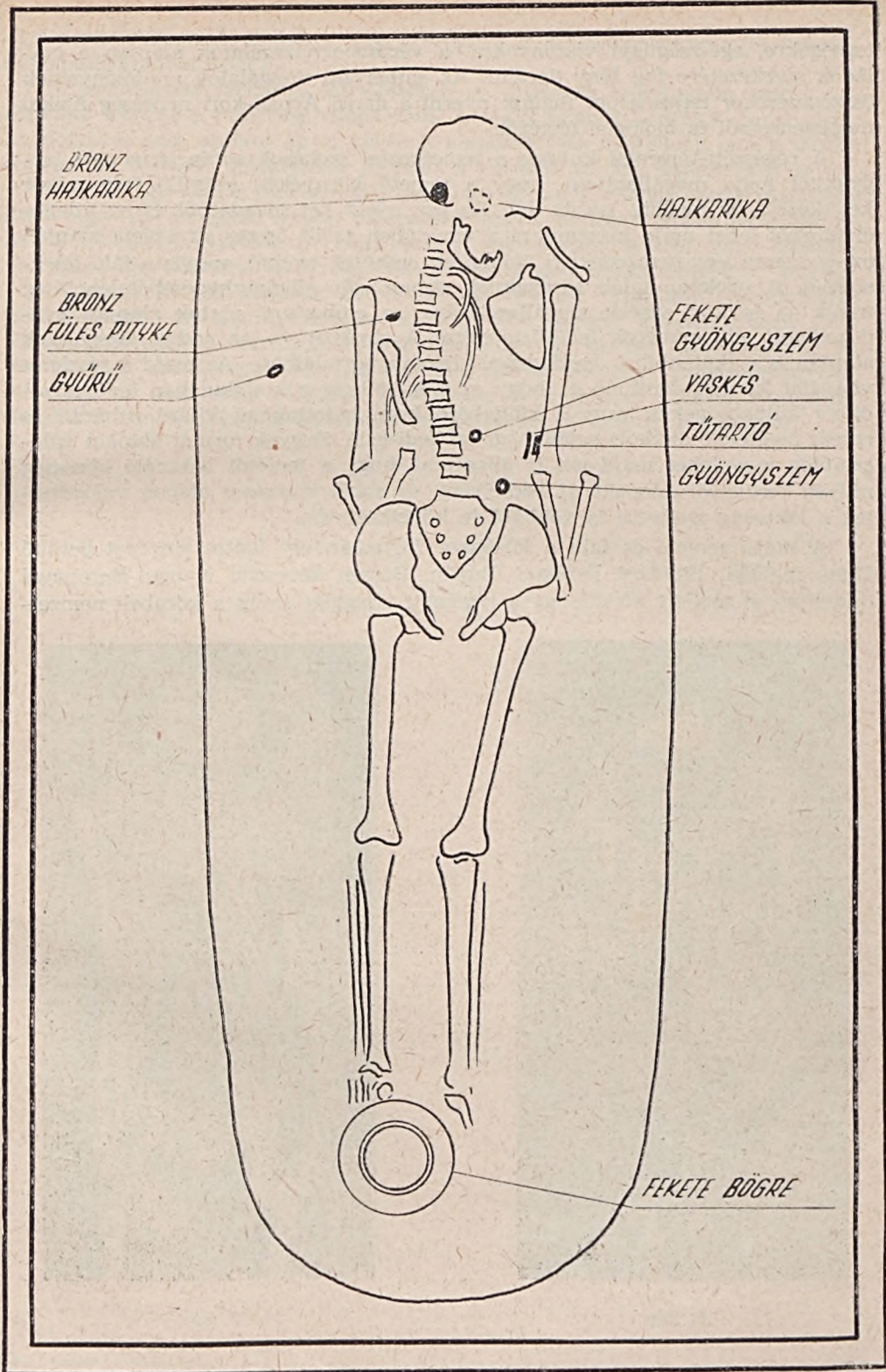
A lapos, a síkságból alig-alig kiemelkedő domboldalon fekvő temetőben egymáshoz közelfekvő sírokban az 1963-as évi ásatások becslései szerint kb. 100—150 év alatt (i. sz. 900—1050 között) 600—800 embert temethettek el.

A temető a következő két esztendőben teljes feltárássra kerül, s így a jelenlegi tudományos ismeretek birtokában meglepően sokat tudhatunk majd meg az előttünk egyelőre ismeretlen nevű falu népéről.

Ez a munka a régészeti feltárással kezdődik: a földben jelentkező elszíneződések alapján megkeressük a sírokat, s az egykor ásott gödör alakját megtartva, minden csontot és leletet érintetlenül helyén hagyva tárjuk fel az egyes sírokat (1. kép). Ezután a sírokról pontos rajz és fénykép készül (2. kép), majd a gondos leírás és a sírok egymáshoz való helyzete rögzítésének elkészülte után a sírok teljes tartalma (csontmaradványok és régészeti leletek) szépen becsomagolva a múzeumba kerülnek.

A téli hónapokban kerül sor a beszállított anyag és a megfigyelések feldolgozására. Ez a leletek jellegéből adódóan kétirányú: a csontmaradványokkal az embertani kutatás, az egyéb tárgyi emlékekkel a régészeti-történeti kutatás foglalkozik.

Nézzük először az embertani kutatók munkáját! Az egyes sírokban talált csontmaradványok alapján sírról sírra haladva a csontok külső formájában és belső szerkezetében megfigyelhető különbségek alapján állapítják meg azt, amit az élő embereknél is legfontosabb tudni, hogy hány esztendő, és ha felnőtt, akkor férfi vagy nő-e. Ez a sok fáradsággal járó munka még mindig csak alapja a további, lényeges kérdésekre választ adó kutatásoknak. A két alaptényező (nem és életkor) összefüggéseiből lehet képet nyerni az adott népesség átlagos életkorára. Itt jegyezzük meg, hogy ez az adat a múlttól szól ugyan, de elsősorban a ma emberének életéhez fokmérő. Az Árpád-korban minden megszületett embernek születése pillanatában 25—27 esztendő életre volt csak kilátása. Ez abból adódott, hogy az élet első két évtizedében a lakosság számunkra szinte hihetetlen arányban halálozott el. Ezzel szemben a mai megszületett ember 70—75 esztendő életet remélhet. A csontok további kémiai vizsgálatával a lakosság táplálkozásának milyenségére, különféle be-

1. kép

tegségekre, egészségügyi viszonyokra, a vércsoportvizsgálatok alapján a családok szerkezetére fog fény derülni. Az embertani vizsgálatok eredményeinek összegezésekor teljes képet fogunk nyerni a majszi Árpád-kori népesség fizikai megjelenéséről és biológiai életéről.

A régészeti-történeti kutatás a temetkezési szokások során sírba tett tárgyakból fogja megállapítani, hogy a temető környékén elterülő falu mikor keletkezett, és meddig lakták azt. Az így nyert két időadatból és az átlagos életkorból lehet majd kiszámítani a temetőben talált összes sír száma alapján az egyszerre, egy nemzedéknyi időben élt emberek számát, vagyis a falu lélekszámát. A sírokban talált tárgyaknak sírban való elhelyezkedéséből lehetőség nyílik az egykori viselet megállapítására, az embertani adatok alapján kendőzetlenül álló emberek felöltöztetésére. A sírokban — az eddigi vizsgálatok alapján is — különböző „gazdagságú” leletanyag található. Az majd a részletes vizsgálat közben dönthető el, hogy ez a különbség a kialakulóban levő társadalmi különbségeket, vagy a különböző korú halottaknak kijáró ruházati és ennek megfelelő életkori sajátosságokat fedí-e. A tárgyak formái alapján valószínűleg meg lehet majd azt is állapítani, hogy a temetőt használó közösség milyen területről érkezett új lakhelyére, és ebből kizárásos alapon valószínűleg a lakosság nyelvére is vonható le következtetés.

A majszi temető és falu a középkor folyamán oly fontos szerepet betöltő Duna melléki, Bizáncot Eszéken, Budán, Bécsen keresztül Nyugat-Európával összekötő út mellett feküdt, így a régészeti vizsgálat során a korabeli nemzet-

2. kép

3. kép

közi kereskedelemről, illetve a kisközösségnek a kereskedelembé való bekapcsolódásáról adhat képet.

A temetkezési szokások létrejöttében — általános megfigyelés szerint — alapvető tényező a népesség világnézete. A majsi temető létrejötte éppen arra az időszakra esik, amikor az új vallás, a kereszténység megjelent, ennek tárgyi emlékei is vannak, ugyanakkor nyilván a korábbi vallási elképzelések is tovább élnek. Így azután valószínűleg nem lesz egyszerű feladat annak eldöntése sem, hogy pl. az egyik sírban eltemetett felnőtt asszonyt miért temették el hasra fektetett helyzetben (3. kép). Milyen vallási elképzeléssel, vagy babonával állhat kapcsolatban ez a nagy temetőben is igen ritkán előforduló szokás?

A majsi temető népének embertani és régészeti vizsgálatai eredményeinek történeti szempontú összegezésén keresztül fogunk közelebb jutni Dél-Baranya és ezen keresztül Kárpát-medence X—XI. századi népességének és történetének megismeréséhez. Az eredményekről, és jelen ismertetésünkben felvetett, de meg nem válaszolt kérdésekre és a munka közben felmerülő, megoldott problémákról a kutatások befejezésekor kívánunk beszámolni.

KOPASZ GÁBOR:

Baranyai falvak az 1542. évi adóösszeírásban

Az 1542-es adóösszeírás (dicalis conscriptio) a megyénkre vonatkozó összeírások közül a legrégebb, amely a másfél százados török uralmat is átvészelte. Az összeírás Pécs és Baranya török megszállása előtti évben készült. Az 1542. évi besztercebányai országgyűlésen az ország védelmére felajánlott segély (subsidium) kivetése és beszedése céljából írták össze a megye birtokosait, nemeseit.

A törökök hódításai miatt az egész Baranya megyében nem lehetett ekkor már az összeírást elvégezni, mert a Dráván túli és a Duna melletti részek elvesztek. Dárda, Baranyavár és Dunaszekcső környéke török fennhatóság alá került. A pécsváradi járás egytelkes nemesei is ezért maradtak már ki az összeírásból, és csak a nagyobb birtokosokat tudták összeírni.

Az összeírás a még meg nem szállt Baranyának három járását foglalja magában. Ebben az időben a megyén belül megvolt már a járási tagolódás, de a végleges járási székhelyek még nem alakultak ki. Minden járásnak lényegében az a helység volt a székhelye, ahol a járás szolgabírája (judlium, iudex nobilium) lakott.

Az összeírás egyébként arra a területre terjedt ki, amelyet a későbbi szentlőrinci, pécsi és pécsváradi járások foglaltak magukban. De ebben az időben Szentlőrinc, Pécs, Pécsvárad nem voltak járási székhelyek, mert egyik helyen sem lakott ott a szolgabíró. A járásokat sem ezekről a helységekről nevezték, mint később a török után, hanem a járást vezető szolgabíróról.

Nagyvāti Goóz Tamás szolgabíró járása a Ürög, Patacs, Bicsérd, Szentgál, Szentiván, Bánfa, Dencsháza, Becefa, Mozsgó, Almamellék, Terecseny, Horvát-hertelend, Kisbeszterce, Szatina, Egyházbér, Pölöske, Jánosi, Budafa, Mánfa községek által határolt területet foglalta magába. Goóz Tamás szolgabíró Nagyvátyon lakott, ami még mindig nagy jelentőséget kölcsönzött a községnek. Még jelentősebb volt Nagyváty az Árpád-korban, amikor „várispánság, megye jellegű kerület, esperesség székhelye, kiváltságos székely lövők központja és lakhelye volt” (Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza, Bp., 1963). A hegyháti járás északabbi része a török előtt Tolna megyéhez tartozott. A birtokosok összeírásánál ebben a járásban 114 község neve fordul elő. A birtokosokon kívül az egytelkes nemeseket is összeírták 45 faluban.

Hernáth János szolgabíró járása a Málom, Pellérd, Zók, Szabadszentkirály,

Sumony (Somon), Marócsa, Drávafok, Bogdása, Iványi, Sósvertike, Zaláta, Piskó, Vejti, Hirics, Rádfalva, Terehegy, Csarnóta, Bisse, Szökéd, Pogány községekkel körülvett délnyugati megyerészre terjedt. A szolgabíró Kökényen (Kökee) lakott. A járás 84 községében írták össze a nagyobb birtokosokat, 19-ben pedig az egytelkes nemeseket.

Prychy József szolgabíró járása Komló, Somogy, Szabolcs, Nagykozár, Nagypárad, Kiskozár, Mislény, Pécsudvard, Egerág, Herend, Rácpetré, Villánykövesd, Borjád, Belvárd, Szederkény, Monyoród, Himesháza (Himesegyház), Szúr, Fazekasboda, Lovászhetény, Erdősmecske (Micske), Mecseknádasd (Kisnádasd) falvakkal határolt részre terjedt. A szolgabíró Várdombban székelte. A község neve az Árpád-korban Várkun volt. Az apátság alapítólevelében úgy szerepel, mint a pécsvárad apátságnak adományozott község. Később is a feudális korban az apátság egyházi nemesei (félnemesek, predialisták) laktak a községben. A járás területén csak 77 községben írták össze a birtokosokat, mivel a Duna felé eső falvakat a török miatt az összeíróknak már nem lehetett megközelíteni. Ebből az okból nem lehetett egyáltalán összeírást készíteni a járás területén az egytelkes nemesekről, úgyhogy ezek hiányoznak is a harmadik járás összeírásából. A megye többi járásai pedig teljesen hiányoznak.

Az eddig említett helynevek mind ismerős baranyai községek, legfeljebb egyik-másik név bizonyos módosuláson ment át a századok folyamán: „fa” végződésű helyneveink egy része a török uralom előtt „falva” végződésű volt. (A mai Katádfa *Katátfalva*, Bánfa *Bánfalva*, Bodorfa (puszta) *Bodorfalva*, Megyefa *Megyefalva*, Helesfa *Helesfalva*, Budafa *Budafalva*, Mánfa *Mánfalva*, Ibafa *Ibafalva*, Hernádfa *Hernáthfalva*, Martonfa *Martonfalva*, Kisasszonyfa *Kisasszonyfalva* alakban szerepelt.)

Sellye már 422 évvel ezelőtt is mai nevével fordul elő összeírásunkban, ellenben Kemse községünk a török előtt Kemsefalva volt, tehát ma lehetne Kemsefa is.

1542. évi összeírásunk természetesen latin nyelvű. Helyneveink a XVI. századi helyesírással vannak írva. A gh-t gy-nek, az y-t i-nek vagy j-nek, a ch-t cs-nek, a th-t néha ty-nek, a z-t legtöbbször sz-nek, a ph-t f-nek, az ew-t ö-nek kell általában olvasnunk. Pl. Thythews = Titös, Ratkocha = Ratkócsa, Kewke = Köké, Kerchyne = Kercsine, Olchard = Olcsárd, Mychke = Micske, Chebee = Csebé.

Ha a kiejtést vesszük csak figyelembe és eltekintünk a XVI. századi ortográfiától, megfigyelhetjük, hogy sok helynevünk ősi alakban fordul elő. A mai Ürög (Magyarürög) akkor *Ireg*, Pöszéri (puszta) akkor *Peszéri*, Dencsháza *Dancsháza*, Terecseny *Terecső*, Egyházbér *Egyházabél*, Hetvehely *Hetfehel*, Sumony *Somon*, Szatina *Szlatina*, Husztót *Hosszutót*, Orfú *Orfe*, Csebény *Csebé*, Terehegy *Teremhegy*, Tengeri *Tengelis*, Görcsöny *Gercsen*, Magyarmecske *Mekcse*, Körcsönye *Kercsine*, Oszró *Osztró*, Erdősmecske *Micske*, Hosszúhetény *Nagyhetén*, Komló *Komlód*, Pécsvárad *Pécsváradja*, Himesháza *Himesegyház*, Budmér *Bodmér*, Kékesd *Alsókékös* néven szerepel. Ugyancsak Töttös helyett *Titös*, Zsibót helyett *Sibolt*, Kökény helyett *Köké*, Gerde helyett *Gerede*, Nagypall helyett *Kispál*, Üszög helyett *Iszeg*, Büdösfa helyett *Videsfalva*, Nyomja helyett *Namja* fordul elő az összeírásban.

E régi baranyai helynevek jelentését részben ma is értjük, részben pedig jelentésük ma már ismeretlen előttünk. Egyrészt fejlődik a nyelv, változnak a helynevek is, másrészt sok baranyai helynevünk eredhet a magyarság hon-

foglalása előtt itt élt különböző népek (pannoszláv, hun, avar, stb.) ma már ismeretlen nyelvéből is. Sok helynévnek ma már csak azért nincs értelme, mert idők folyamán módosuláson ment keresztül.

Sok középkori összeírásunk, mint amilyen az 1542. évi baranyai összeírás, helyneveink eredeti értelmét is segít megfejteni. Így kaptunk segítséget a Hetvehely, Husztót, Kovácsszénája (Kovacéna), Becefa, Mecsek nevek megértéséhez.

A Husztót ugyancsak nem számnevet rejt magában, mint ahogy első pillantásra gondolni lehetne. Összeírásunkban a község neve *Hosszutót*, amely szintén egészen közel visz a helynév értelmezéséhez.

Kovácsszénája község neve a századforduló tájáig Kovacéna volt. Egészen idegenül hangzott, pedig *Kovácsszéna* szó elferdített olvasásából eredt. Összeírásunkban a XVI. század írásmódja szerint a községet Kovachzenának írták és — mint a ch-t cs-nek, a z-t sz-nek kell olvasnunk — Kovácsszénának ejtették. A török után azonban már elfelejtették a XV—XVI. századi írásmódot, és a község nevét a „h” betű elhagyása után Kovaczzenának, majd Kovacéna-nak írták és olvasták. Amikor tehát a község nevét Kovacénáról Kovácsszénájára változtatták, lényegében megközelítették a Kovácszéna nevet, mert értelme szerint a két név ugyanazt jelenti.

A Becefa, Becsefalva név is úgy keletkezett a *Becsefalva* (Bechsefalva) szóból, hogy a „h” betűt elhagyták, és mostmár nem cs-nek, hanem c-nek olvasták a korábbi ch-t. Pedig az eredeti név itt is a *Becsefalva*, amely nyilván avar eredetre utal és avar gyűrűt, várat jelent (becs, bécs, becse).

Erdősmecske neve az 1542-es összeírásban *Micske* (Myché). Hasonlít a *Miske* (Bácskiskun megye) helynevére, amely régen nyilván személynév volt.

Nagyon sok olyan név is van az összeírás helynevei között, amelyeket ma is jól értünk, még ha a különböző szómódosulások előtti régi formájukban őrizte is meg ezeket az összeírás.

Mintegy százra tehető azoknak a helységeknek a száma, amelyek még szerepelnek az 1542-es összeírásban, de a török alatt elpusztultak.

Ilyen elpusztult falvak a Nagyvátyon lakó szolgabíró járásában:

Sütétkerék Cserdi táján, *Kőhid* Szentlőrinc-től délre, *Csetertekhel* Bánfa mellett, *Haraszi* Szentdénes és Rónádfa között van említve, *Mihálypéterháza* Dencsháza és Újmindszent között, *Ágfalu* és *Medvés* Botyka táján feküdtek, *Szentdemetert* Botyka és Becefa között említik. *Semlékhegy*, *Pálosfalva* Zsibóttal együtt szerepel az összeírásban. Ugyanezen a tájon *Farkasfalva*, *Pálfalva*, *Karán*, *Nagyvelgy* Mozsgó és Szentgyed táján feküdtek. Almamellék és Lukafa táján említik *Erdeglük*, *Szentmárton*, *Ágtelek* elpusztult helységeket. Nyugatszenterzsébet és Nagyváty között feküdt *Sebes*, *Szentilona*, *Lórántfalva* és *Káptalanfalva*. Hetmé hegységet Okorvölgygel együtt említi az összeírás. *Szapugyir*, *Kiskevesd*, *Erszék*, *Nyáras* Husztót és Abaliget között van említve. *Bálványos*, *Szentimre*, *Momoh*, *Melegmál*, *Velence* és *Pet-hyén* Magyarorszáék és Budafa között szerepel az összeírásban.

A Kőkényen lakó szolgabíró járásában szereplő községek:

Iztró, *Csokma* Terehegy és Diósvizsló között. *Poborfalva*, *Hatvan*, *Vezér* Kisdérrel együtt vannak említve. *Szürü* Keszü és Gyód között, *Bátamintszent*, *Topord*, *Kőrís* Bogád és Kisasszonyfa között van felsorolva. Kisasszonyfán két Istvánfy van felvéve a lajstromba, Emericus és Paulus. Marócsával együtt van említve *Gerice*. *Félfalu*, *Endesfalva*, *Cilina*, *Görözde*, *Kápolna*, *Bélafalva*, *Gyulafalva*, *Jánosfalva*, *Cseberfalva* Zaláta, Sósvertike és Sellye helységek kö-

1542. Bar. ya
 18. 20. L.
 Circa Pthullmax...

Receptum super inuacione
 subsidij, pro Linculoa Manigoto
 pro defensione Regni Hungar.
 Reuerenti. oblati in comitatu
 A Baranya. factum.

Processus super Bar.
 A naggyuz. fust.

Freog.

Ighme Spi. f. 2.

Patag.

Capit. Anighe. f. 7. f.

Monalud. f. 17. f.

Virny. ad. f. 7. f.

Zentemihos.

Ighme. Spi. ad. f. 17. f.

Alpa. f. 17. f.

Capit. ad. f. 7. f.

Fank. f. 17. f.

13

A „Conscriptio Portarum” baranyai összeírásának címlapja
 (Eredetije az Országos Levéltárban.)

zött vannak említve. *Szen, Füzesd* Oszró mellett vannak felsorolva, *Lengyel* pedig Varjással (Kisvarjas) együtt szerepel. *Geredistye* Kemsefalva mellett, *Szelcsány* Hirics és Vejti között van említve.

A várkonyi szolgabíróság területén az alábbi elpusztult falvak szerepelnek a felsorolásban:

Pirin és *Kocsied* Romonya és Vasas között feküdt. *Tekenős* Fazekasboda és Pécsváradja között szerepel. *Bekefalva, Szőnye, Erdicse* Bogád és Szemely községek között van említve. *Beránd* és *Látrány* Úszögtől délre feküdt. *Beszte, Lak, Fenés, Citó* elpusztult helységeket Nagykozár és Szúr között említi az összeírás. *Tótföd* Monyoród és Gyula között feküdt. *Hugh* Belvárdal együtt van említve, *Héder* pedig Ellenddel és Hássággal szerepel egy cím alatt.

Találunk ezenkívül az egytelkes nemesek összeírásában is még olyan elpusztult falvakat, elfelejtett falueneveket, amelyek a birtokosok összeírásában nem szerepelnek. Ilyenek a nagyvátyi szolgabíró járásában:

Girótfalva, Szigedi, Ábránfalva, Bolhafalva, Kenézháza, Péterfalva, Cseh-falu, Poklostó, Porossaszeg, Sántaszeg, Gyerfásfalva, Zsákosfalva, Damalessi, Kápolnásfalu, Kekényes, Végág, Nyerlöd, Egri, Szentlélek, Lapsi, Béger, Baga-háza.

A kökényi szolgabíróság területén is találunk néhány olyan elpusztult községet, amely csak az egytelkes nemesek összeírásában fordul elő és nem szerepel a birtokosok összeírásában. Ilyenek:

Ekördi, Nádmelléke, Bővüze (Bővize).

A várkonyi szolgabíró processusában — mint említettük — nem tudták már összeírni az egytelkes nemeseket, így ebből az összeírásból megállapítani nem lehet, hogy milyen községek pusztultak még el a birtokosok összeírásánál már fentebb megállapított falvakon kívül.

Az összeírásból az is kitűnik, hogy *Mozsgó, Szentegyed, Almamellék, Boldogasszonyfa, Terecseny* helységek, amelyeket a török kiverése után Somogy megyéhez csatoltak és csak 1950 végén kerültek ismét Baranya megyéhez, már 1542-ben is Baranya megyéhez tartoztak.

A káपालista időkben, különösen a Horthy-korszakban Baranya megyében is történt néhány erőszakolt, mesterkéltnél, ötletszerű helynévváltoztatás. Gondoljunk Királyegyháza község nevére, amely Vásárosszentgál és Magyarszentiván egyesítése után kapta ezt a nevet. Állítólag a két község nem tudott a névben megegyezni, valamiféle lokálpatrióta ellenszenvből egyik sem akarta a másik nevét az egyesítés után elfogadni. Egy harmadik névre volt szükség, hogy az egyik község lakóinak az érzékenységét se bántsa. Így választotta a vezetőség a Királyegyháza nevet, amely akkor a politikai legitimizmus és klerikalizmus gondolkodását tükrözte. Sokkal történelmibb, hagyományosabb lett volna, ha a Vásárosgál nevet hagyták volna meg.

Bármilyen szép név is ma a Gyöngyfa község neve, mégis mesterkéltnél ez is, mert úgy találták ki *Hernádfa* és *Rónádfa* összevonása után. Itt is helyesebb lett volna valamelyik község nevének régibb formájában való meghagyása.

Rózsafa neve — mint tudjuk — azelőtt *Büdösfa* volt. Ez valóban nem kellemes név, és érthető, hogy a lakosok meg akarták a község nevét változtatni. Ennek a községnek a neve 1542-ben *Videsfalva* volt. Nyilvánvaló, ha erre a névre keresztelték volna vissza a községet, a név ilyen alakban senkiben sem váltott volna ki kellemetlen, vagy viszolygó érzéseket, s ezzel egy ezeréves falu-nevet mentettünk volna át az utókor számára.

Eltételezve ezektől a nem minden felelősségtől mentes névváltoztatásoktól, megyénk helynevei többségben már 422 évvel ezelőtt is ugyanazok voltak, mint ma.

Az 1542. évi Baranya megyei adóösszeírás tehát értékes levéltári forrásadatokat rejt magában, település- és helyi földrajzkutatásnál figyelmen kívül hagyni nem lehet. Jól használhatják ezt a szülőföld történeti adatainak összegyűjtésénél megyénk gyakorló pedagógusai, a honismereti szakkörök munkatársai. Ez az összeírás a maga helyneveivel élő forrásanyag is, amely államigazgatási szerveinknek — pl. helységnév változtatásoknál — hasznos szempontokat nyújthat.

A kukoricatermelés múltja Baranyában

Nemrégiben jelent meg a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában néprajztudományunk egyik újabb reprezentatív kiadványa, „A magyar kukorica” Balassa Iván tollából. Érdeklődéssel forgattuk, s különösen a Baranyára vonatkozó adatokat kísértük figyelemmel, annál is inkább, mert az Országos Levéltárban kutatva találtunk egy 1715-ből való kimutatást a kukorica baranyai vetésterületéről, helyesebben: a vetett kukorica mennyiségéről.

Balassa a kukorica dunántúli elterjedésének történetéről szólván hivatkozik az Országos Levéltár említett iratára is, és érdekesen elemzi a történeti adatok között a Baranyára vonatkozókat is, de az említett iratot — összefoglaló művében — nem közli teljes terjedelmében.

A kukorica Európában a XVI—XVII. században kezdte meg térhódítását, és meglepő módon még olyan (nyugateurópai) országokban is, ahol előbb elterjedt, mint Kisásziában, gyakori a törökbúza elnevezés. E növényt nem a törökök terjesztették el Európában, s Magyarországon sem, termelésének felledülésében azonban mindenképpen szerepük lehetett, ha esetleg a délszlávokon keresztül is. Baranyát délről hódította meg az új növény, amely az alább közlendő kimutatás szerint a XVIII. század elején jelentős szerepet vitt megyénk mezőgazdaságában.

Az Országos Levéltárban OL Archivum Regnicolare LAD. HH N°. 2. fr. 4. (Conscriptio 1715.) jelzet alatt őrzött iratot betűhíven közöljük, de sajnos a kézirat rövidítéseinek visszaadását a nyomdatechnikai okok lehetetlenné teszik. Az összegek is az iratban szerepelnek, összeadási hibáikkal együtt. Reméljük, hogy a helynevek azonosítása a maiakkal senkinek sem okoz problémát. A dőltten szedett községek ma Jugoszláviához tartoznak.

Intractus Kukurica in J. Cottu Baranien inseminata

Mohács	191	<i>Kisfalu</i>	34½
Kölköd	27½	<i>Bán</i>	82
Nyarad	42	<i>Bernyevár</i>	42
Boly	30	<i>Benga</i>	22
Boriad	40	<i>Luis</i>	68
Lipova	—	<i>Monostor</i>	20
Jvan	52	<i>Karancs</i>	106
Sarok	28	<i>Keő</i>	—
<i>Dalyok</i>	50	<i>Szepse</i>	39
<i>Isip</i>	58	<i>Bodolya</i>	28
<i>Marok</i>	10	<i>Vörös Marth</i>	36
<i>Darasz</i>	104	<i>Csuza</i>	41
		Summa	1150

<i>Herczegh Szölyös</i>	48	Terehegy	20
<i>Lasko</i>	49	Marfa	20
<i>Darócz</i>	58	Viszlo	44
<i>Kopács</i>	66	Kovácsida	24
<i>Belye</i>	54	Ipacsfalva	14
<i>Darda</i>	41	Szabocs	22
<i>Kacsfalva</i>	80	Szerdahely	22
<i>Bolman</i>	42	Palkonya	16
<i>Petarda</i>	38	Csebé	14
Beremend	98	Csepely	30
Kasad	30	Thiseny falva	24
Nagyfalva	61	Csun	16
Bogadh	24	Szaporcza	14
Romonya	26	Kemés	36
Rácz Sáros	8	Pisky	20
N: Sáros	34	Rád	28
Hasád	16	Koros	18
Birian	42	Adorias	14
Lótar	18	Sámód	16
Szemely	12	Vaiszlo	49
Egérak	34	Kis Sz: Marton	20
Herend	14	Hirigy	20
Peterd	34	Veite	8
Kasád	36	Lusok	12
Nagy Budmir	30	Kemse	14
Kis Budmir	34	Zalata	22
Jakabfalva	34	N: Csán	22
Ivanyi	12	Kis Csán	16
Kövesd	48	Oszro	18
Palkonya	28	Jvanyi	12
Summa	1179	Summa	625
Petra	36	Bogdassa	22
Vakany	58	Márocsa	12
Szüked	34	Kakics	18
Bogany	44	Beszencse	14
Szalanta	44	Gilvanfa	24
Nimeth	38	Kistelek	16
Szylvas	25	Mecske	26
Szüke	24	Ranodfa	12
Bosta	28	Somony	26
Ex Franci	—	Szent Gyenis	30
Gáré	22	Bödösfá	30
Szavá	26	Banfa	10
Extract	—	Katatfa	16
Csornota	12	Dencsaza	—
Turony	21	Bottyka	54
Bise	21	Becsefa	24
Kis totfalva	10	Kis Peterd	18
Totfalva	48	N: Peterd	32
Kis Harsany	34	Sz: Erzsébeth	16
Villan	116	N: Vagy	30
N: Harsany	72	Katsota	8
Siklos	206	Mindszent	12
Haraszti	24	Dényeberk	—
Uyto	26	Helesfa	18
Gordissa	20	Cserdi	8
Matté	36	Szent Lórinz	2
Gyud	54	Szent Gál	10
Harkany	38	Sz: Jvan	6
Summa	1150	Rugasd	2
		Gerdi	6
		Summa	502

Kis Aszszonyfa	30	Nadasd	38
Ozd	34	Hidas	100
Thiseny	30	Császta	22
Tengerin	26	Szasz	36
Uy Mindszent	8	Marocsa	32
Bogad	4	Vekeny	22
Egerszegh	—	Kárász	24
Monyarosd	—	Egyregy	24
S: Marton	—	Vaszar	32
Babar: Szölyös	20	Nagy Agh	24
Bodony	14	Gerényes	22
Ovcsard	10	Vásáros Dombo	28
Kizdir	16	Csikos Tötös	22
Baxa	6	Szeksző	18
Gercsén	32	Tékes	20
Regenye	18	Summa	908
Kükény	36	Jagonok	20
Udvard	16	Meződ	12
KisKozar	10	Taros	12
Mislyen	—	Váznok	20
Malom	8	Hernyek	10
Kesző	26	Varga	18
Pellérd	84	Ligeth	12
Aranyos	38	Egerszegh	10
Gadany	6	Gyenő	12
Zoók	22	Tormas	8
Pazdany	14	Gyümölcsin	12
Bitsird	24	Bakocza	16
Vellin	16	Bisztricze	18
Vargyas	12	Mindszent	14
Summa	560	Szent Katalin	6
Boda	28	Haymas	6
Bakonya	38	Szattina	8
Tötös	48	Bodolya	10
Kövago Szölyös	42	Kovaczena	24
Cserkut	14	Rákos	14
Patacs	22	Banos	6
Ürögh	8	Szakai	2
Szabolcs	34	Baratur	16
Somogy	36	Szék	14
Vassas	42	Peleske	14
Hird	6	Manfa	16
Martonfa	16	Budafa	10
Hetten	44	Komlo	4
Pecsvar	54	Nagy Kozar	6
Varkony	12	Summa	360

Quinque Ecclesia Kukur Killa 66

In toto vero insemnt Kukuricza in Jnclyto Cottu Baranien facit Killas 6164.

Balassa szerint ez azt jelenti, hogy a szemes termények 40⁰/₀-át a kukorica adta (egy kila ugyanis kb. 150 kiló), és bár nem ismerjük a vetett kukorica mennyiségének és a vetésterületnek, illetve a termés hozamnak pontos összefüggéseit a XVIII. század elejéről, mindenképpen bizonyos, hogy a kukorica súlya megyénk mezőgazdaságában már 1715-ben is igen nagy volt.

Olyan termés eredményekkel, mint napjainkban, természetesen nem lehet számolni, hiszen tudjuk, hogy még 1758-ban is csak kétszer kapálták a kukoricát Baranyában (vö. *Mándoki: Gazdaságtörténeti adatok Siklósról.* — Műv. Táj. 1962 december, 105. lap), azonban éppen ezek a tények azok, amelyek rávilágítanak megyénk parasztságának, termelési szintjének és kultúrájának szakadatlan, egyre gyorsuló ütemű fejlődésére.

MOLNÁR IMRE:

A szigetvári török templom Dorfmeister freskója

Szigetvár főterén, a hajdani Óváros központjában áll a katolikus plebánia-templom, amely a falban elhelyezett emléktábla szerint: „Az irgalmasság tengerébe merült Ali pasának jóságos műve”. Evlia Cselebi török világotutató leírása alapján tudjuk, hogy a templom 1589-ben épült. Az eredeti török templom szabályos négyszög alaprajzú épület. Egy-egy oldal hossza 13,20 m. A négyzet sarkait elfalazták, így egy szabályos nyolcszög keletkezett. E fölött helyezkedik el 18 méter magasságban a félgömb alakú kupola, amelyet ólomlemez borított. A lemezeket rögzítő kovácsolt vasszegek még ma is jól láthatók. Az elmúlt évben végzett állagmegóvási munkák alkalmával a fundamentum alatt három sorban függőlegesen elhelyezett tölgyfacölöpsorokat találtak. Ezek a keleti oldalon teljesen elkorhadtak, de a nyugati oldalon egészen ép állapotban megmaradtak. A cölöpök vastagsága 10—20 cm között váltakozik, de a sarkokban 40—50 cm átmérőjük is található. Valószínű, hogy a talajviszonyok a keleti oldalon már az építés időszakában is rosszabbak voltak, mert a cölöpökön nyugvó fundamentum szélessége itt nem 120 cm, hanem 160 cm. A szentély irányában kibontott fal alapépítményében jól kivehetők a műhárbfülke és a szószék maradványai.

A törökök kivonulása után (1689) egyideig löporraktárnak használták, majd 1719-ben a belgrádi püspök katolikus templommá szentelte fel. 1780-ban épült a török részhez a barokk torony és az orgonakarzat, 1910-ben pedig déli irányban a szentélyt toldották hozzá. Ugyanakkor a kupolát is sátoztató alá vették. Így egészen barokk külsőt kapott a templom, csak a számráthívelésű ajtó és ablaknyílások árulják el a török jelleget.

A templomnak legszebb ékessége a hatalmas török kupolát teljes egészében kitöltő freskó, amelyet Dorfmeister István festett 1788-ban, a szigetvári vár visszavételének centennáriumára. A megrendelő állítólag II. József császár volt, Zrínyinek nagy tisztelője. A művész alkotásáért 300 arany díjazásban részesült.

Dorfmeister 1729-ben született Bécsben. Apja műöntő volt. Gyermekait, Istvánt és Györgyöt a Bécsi Művészeti akadémián taníttatta. Dorfmeister István már fiatal korában Sopronban telepedett le. Két házasságából kilenc gyermeke született. Elsősorban egyházi, de néha világi megrendelésre is festett. 1797. május 29-én halt meg 68 éves korában. Második feleségére csak néhány képet hagyott. Tehetségét István nevű gyermeke örökölte.

Dorfmeister tipikus barokk festő. A barokkra jellemző túlzások nála nem igen fordulnak elő. Témaköre rendkívül gazdag, változatos. Vallásos témáinál alkalmazkodik a helyi vonatkozásokhoz. A földi jeleneteket gyakran hozzákapcsolja az égiekhez. A barokk szereti ezt a természetfelettséget, amit a reneszánsz kerül. Kedveli a mitológiai és allegorikus témákat is. Színeinek terjedelme nem nagy. Szelíd, lágy tónusokat használ. Alakjai karakterisztikusak, egyéniek, reálisak. Kiválóan ismeri az emberi test felépítését, anatómiáját. Kompozíciói nyugtalanságukban is megnyugtatók, szilárdak, egységesek. A hangsúly elhelyezésében nagyon változatos: képein a négy sarokra, középre, alulra, felülre, sőt nem ritkán rokokó hatásra a kereten kívül is esik hangsúly.

Dorfmeister főbb alkotásai a sárvári várban, Sopronban a városházán, a Szent Mihály templomban, a bencés templomban, Kismartonban a ferences szerzetesek ebédlőjében, a szentgotthárdi és celldömölki templomban, a szombathelyi székesegyházban és szemináriumban és a szigetvári templomban találhatók.

A szigetvári török templomban a kupola alsó részét szegélyező architektonikus keret négy táblát foglal magában, amelyek mindegyike egy-egy chronosztichont tartalmaz. A latin feliratok kiemelt betűi római számértéküknek megfelelő összegezésben Szigetvár történetének fontos dátumait adják:

a K-i oldalon: soLIMaNI zrInIQV fatIs sVbDIa	(Szulejmán és Zrínyi halála után esett el 1566-ban)
a NY-i oldalon: sVb LVna hIs pLanXIIt	(Ezek szerint 122 évig nyögött a félhold alatt)
a D-i oldalon: reVINdICata faMe jVre VeterI eXVLtaVerat	(Ősi jogon éhség által visszahódítva örvendezett 1688-ban)
az É-i oldalon: hoDIe pICtVrIs eXornata oVans saeCVLVm serVat	(Ma freskóval ékesítve ujjongva ünnepli századfordulóját)

A freskó két témát örökít meg: A keleti oldalon Zrínyi halála és a vár elfoglalása látható. Az Anteusz mítosz alapján Zrínyi is legyőzhetetlen, míg lába a földet éri. Ezért emelik fel a török harcosok, és a levegőben ölik meg. Zrínyi ruházata nem korhű, a festő saját korának ruházatába öltöztette. A hős arca sem a hagyományos: csak bajusza van, hosszú haja vállára omlik. Fején háromszögletű tollas kalap, válláról pompás palást hull le. Hosszú fehér kabátja aranyhímzéses és sűjtásos. Bal vállán arany tábori öv van átvetve, zsebéből a vár kulcsai látszanak, Zrínyi már nem küzd, bal kezével az egyik török üstökébe kapaszkodik, vértől piros kardját az égnek emeli. A főcsoport mögött távlati rövidülésben emelkedik az íves várkapu. A kapuban egy szakállas török pap és címeres magyar zászló látható. A kapuba már belenyúlnak a megnyílt ég felhői és angyalai. Az egyik angyal a Szentháromságra mutat: Így kapcsolódik a földi téma az égivel.

A főcsoporttól jobbra az ostrom alatt elhunyt II. Szulejmán szultán fekszik nyitott sátorban színes keleti szőnyegen. Fölötte függnek fegyverei. Balra a török sereg mozgalmas csoportjai öldökölve, feltartóztathatatlanul sietnek előre.

Az előbb említett csoport lófarkos hadizászlót tartó, ágaskodó lováról lehanyatló török katonával fejeződik be. Utána ellenkező irányú alakok következnek, akik már a második témához, a vár visszafoglalását ábrázoló jelenethez tartoznak.

A lóról lebukó török lovas mellett sisakos, páncélos magyar vitéz gyilkolja a törököket. A magasban angyal lebeg. Egyik kezében kereszt és babérág, a másik kezével a törököket utasítja ki a várból. A várfalra fellépő parancsnoki alakban Dorfmeister saját magát festette meg. A bilincseiből szabaduló férfialak Hungariát jelképezi. A mellette álló kötömbön a mester kézírása olvasható: Steph. Dorfmaister invenit et pinxit. A fal mellett egy édesanya is látható, akinek kezéről, lábáról gyermekek szedik le a bilincseket: a katolikus egyházat szimbolizálja. E részlet után a kivonuló törököket szemlélhetjük, akiket lovas és gyalogos katonák irányítanak kifelé. Majd a befejező jelenet következik: Az ostromzár parancsnoka, Vechi ezredes egy oszlophoz támaszkodik. Sisakját és kardját is babér övezi. Lábainál török fegy-

verek és zászlók. Egyik lábával levágott török fejre tapos. Előtte díszes palástban Hasszán bég térdel, aki a várat feladta. Előttük törökülésben egy gyermek nyers cukoricát majszol, emlékeztet a kiéhezetésre. A háttérben egy magyar katona tenyeret osztogat a kivonuló törököknek.

A kupola hatalmas felülete kiválóan alkalmas a barokk freskó bemutatására. A barokk ugyanis nagyon szereti a nagy méreteket, továbbá szívesen alkalmazza az alulról való szemléltetést szándékos illúziókeltés céljából. Ha hosszabb ideig szemléljük a freskót, valóban az az érzésünk támad, hogy el-tűnt a kupola, és a megnyílt égboltot látjuk magunk előtt.

A freskó déli oldalán egy nagy repedés figyelmeztette az illetékeseket, hogy sürgősen intézkedni kell a freskó megmentése érdekében. A statikusok megállapították, hogy a repedés süllyedésnek a következménye. Az esővíz ugyanis alámosta a keleti oldalon a fundamentumot, elkorhasztotta a cölöp-rendszert, és így süllyedt meg a keleti fal. Az Országos Műemléki Felügyelőség elvi irányításával a szigetvári egyházközség nagy anyagi áldozattal, kb. 300 000 Ft-os költséggel elvégeztette a halaszthatatlanul fontos állagmegóvási munkákat. A török kupolát betonkoszorúba fogták, a nyolcszögletű dobot pedig, amelyen a kupola nyugszik, vonóvas szerkezettel szorították össze. A négyzetes alaprajzú török templom fundamentumát mindenütt alábetonozták 3—4 méter mélységig. Az alábetonozás után süllyedésmérő csapokat helyeztek el az épületben, hogy a ráterhelődést, az esetleges újabb mozgulásokat ellenőrizni lehessen. Megnyugtató, hogy a munka befejezése után a műszerekkel végzett mérések nem mutattak semmi rendellenességet.

A freskó megmentése érdekében a legfontosabb munka tehát elkészült. Hátra van azonban még a templom külső és belső tatarozása, magának a freskónak a megtisztítása, restaurálása. Reméljük, hogy az 1966-os jubileumi ünnepeken Szigetvárnak a vár mellett ez a legszebb műemléke is teljes pompájában fogadhatja az idesereglő vendégeket!

Dorfmeister István: Kupolafreskó

DR. SZANTÓ KÁROLY:

Mozaikok a régi pécsi tanítóképző múltjából

A XVIII. században hazánkban még nem voltak tanítóképzők. Ezeknek a felállítása csak a XIX. században történt állami kezdeményezésre. Népiskolák is csak elszórtan voltak, s ezekben „alkalmas tanítók” hiányoztak, mert többnyire az lett tanító, aki véletlenül hozzá jutott, vagy pedig „egyéb lenni nem tudott.”

A Ratio Educationis 1777-ben az iskolák szervezetét rendeleti úton szabályozta hazánkban. Az iskolarendszer megalkotása a Habsburg-dinasztia által feltéve őrzött feudális rendszer politikájának megfelelően történt, méghozzá a „felvilágosult abszolutizmus” szellemében. Ez azt jelentette, hogy a Habsburg-Monarchiában, annak minden részében egységes, felekezeti és nemzeti különbség nélkül azonos iskolarendszert igyekeztek bevezetni. Bennünket a népiskola és a tanítóképzés érdekel közelebbről. A népiskolák négyfélék ebben az időben, úgy mint: elsőrendű, vagy normális népiskolák, nagyobb városi, kisebb városi és falusi népiskolák. A normális iskolák „normát” mutatnak és mintát szolgáltatnak a többi iskolának, s ezekben történik a pedagógusképzés.

„A népiskolák helyes szervezete követeli, hogy az elsőrendű iskolákban megfelelő és a tanítói hivatalra alkalmas emberek képeztesse. Ezért az elsőrendű iskola igazgatójának azon kell fáradoznia, hogy ezen egyének nemcsak kiképzést nyerjenek azokban a tárgyakban, melyekre a gyermekeket tanítani fogják, vagy amelyek a jövőben kötelezőkké fognak tétetni, hanem megtanulják és sűrű gyakorlással egészen elsajátítsák a módszert is, ahogyan a gyermekeket tanítani s velük azt, amit megtanultak, közölni kell. Azonkívül kiképzendők a szépírásban és különböző alakok megrajzolásában. Éppúgy a mértanban, a természettan elemeiben, ugyancsak a zenében, főképp azonban az orgonajátékban.” (Ratio.)

Az ilyen intézetekben a tanfolyam igen rövid volt, legtöbbször 3, vagy 6 hónapig tartott, és nem szeptemberben, hanem május 1-én kezdődött. Az iskola a mindenkorai gimnáziumi igazgató felügyelete és igazgatása alatt állt.

Pécsen már a XVIII. században volt tanítóképzés: ezt több forrásból teljes bizonyossággal megállapíthattam. A „legkézenfekvőbb” bizonyítékot emlitem csak meg: az iskola hivatalos pecsétjét, amely még 1950-ben, volt tanítóképző-intézeti igazgató koromban a kezembe került. Ezt a pecsétet egyébként később is használták, a XIX. századeleji anyakönyveken is. A száraz pecsét közepén koronás címer látható, az egyik oldalán szárnyas angyal, a másikon borostyánlevelés, vagy szőlőlevelés ág, a címerben ülő papi alak, a kezében keresztet

tartva. A körirat szövege a következő: „SIGILLUM PRIMARIAE NATIONALIS SCHOLAE REGIAE QUINQUE-ECCLESIENSIS. 1778.”

Nyilván a Ratio rendeletére Pécs városnak egyik „trivialis” iskolája átalakult „normális” iskolává, amely 4 osztályos volt, és mintául, például szolgált a többi iskola számára. Itt a pedagógusjelöltek az egyes tapasztalt, idősebb osztálytanítók mintatanításait hallgatták, és a tanítás mesterségébe „beavatattak”.

„A pécsi tanítóképezdét ebben a korszakban gymnasiumot végeztek is látogatták, — olvassuk egy forrásműben — habár nem hiányoztak olyanok sem, akik csak a falusi iskolából kerültek ki, de mint az anyakönyvekből kitűnik, rendszeren hosszabb ideig látogatták a képezdét. Baranya, Tolna, Somogy szolgáltatja a legtöbb növendéket, habár hazánk más vidékei is képviselve voltak, s nemzetiség szerint magyarokra, németekre és horvátokra oszlottak. Az anyakönyveket ebben a korban rendszeren latinul vezették, és természetesen latinul adták ki a bizonyítványokat is, amelyek között nyomtatott példányokkal is találkozunk.”

Sajnos, az idők folyamán a XVIII. századbeli anyakönyvek elvesztek, de megmaradt a pecsét lenyomata az 1778-as keltezéssel.

A tanítóképzés a fent leírt módon folyt egészen 1828-ig Pécssett. Ekkor azonban a tanítóképezde, mint királyi intézet megszűnt állítólag anyagi okokból. A tanulmányi alap kimerült, s a fenntartás költségeire új mecénás kellett. Az irányítást 1828-ban a ciszterci rend vette a kezébe.

A budai helytartótanács úgy rendelkezett, hogy akik tanítók akarnak lenni, azok valamely főelemi iskolánál jelentkezzenek vizsgálatra. Ebben az időszakban Pécsről többen jelentkeztek. A képesítés a feudális osztálypolitikának tökéletesen megfelelt, ugyanis differenciálódott a főelemi, a városi és a falusi népiskolákban való tanításra. Ez az ideiglenes helyzet egészen 1831-ig tartott, amikor új korszak következett a pécsi tanítóképzés történetében.

A tanítóképző megalapítása báró Szepessy Ignác pécsi püspök nevéhez fűződik, akinek rendelkezésére a pécsi „tanítóképezde” 1831-ben megnyílt. A levéltárakban nem láttam az alapító okmányt, és lehetséges, hogy csak szóbeli rendelkezésre történt az iskola megindítása, szerény keretek között. A régi iratokban és értesítőkben azonban mindenütt erre az évszámra történik utalás, s így elfogadhatjuk, hogy Pécssett az intézményesített tanítóképzés a 30-as évek elején kezdődött meg.

Sikerült rábukkannom egy forrásra, a „Társalkodó” 1833. évi évfolyamában egy cikkre, amely a pécsi tanítóképezde működéséről szól, s így tanúsítja az intézetnek a 30-as évek elején történt megindulását.

A „Társalkodó” 1833. évi 56. számából („Pest, július’ 13dikán, szerkezteti Helmezy, nyomtatja Landerer”), az évfolyam 222. oldaláról idézem a következőket:

„Ezekén túl Pécs még egy olly intézettel is dicsekszik, melly hazánkban mind- eddig, s talán még igen sokáig is egyetlen maradand. Köz panasz t. i. hogy parasz- tink durvák, tudatlanok ’s műveletlenek ’s mind a’ törvényhozó test mind egyes tudósink egyet-értőleg vallják, hogy ezt a’ falusi tanítók’ tudatlanságának, hivatal- jokra ügyetlen létőknek, szóval: neveltetésök’ hiányának kell leginkább tulajdoni- tani. De mindezek csak pusztá ’s a’ magyar nagylelkűségnek minden hangos’ hirdetési ’s harsány magasztalási mellett sem találkoztak, kiknek eszökbe jutna olly intéze- tet állítani, mellyekben a’ falusi tanítók hivataljokra az ehez szükséges előisméreték ’s tudományok által készítettnek. Püspökünk’ atyai gondoskodása ide is kiterjedt. Már 1832-nek elején meggyében kihirdeté, hogy május’ lsőjén egy illy intézetet

nyitand-fel 's az ebben megjelenésre mind a' tanítókat, mind pedig ezek' segédeit a' lelki pásztorok által serkenté. Mivel pedig ez Intézet hazánkban nem új, nem lesz fölőslég a' tudománysort, mellyre tanítatnak, följegyezni. A' leczkék kezdődnek maj. 1-sőjén 's folytatja sept. fogytaig 4 tanító illy renndel: Hétfőn és szerdán reggeli 8 órától 10-ig a' hittudomány; délután 3-tól 4-ig jul. közepéig a' testi nevelés (educatio physica homnis). E' három részre osztva: Physiologia, vagy az ép emberi test és tagok' ismerete, Diaetika és Cymnastika, az utolsó három hónapban pedig a' lelki nevelés (Paedagogia sublimior), Jankó János úr pécsi megyebeli pap által előadva. — Kedden és csütörtökön 8-tól 10-ig a' tanításmód (methodus docendi) és a' magyar nyelvtudomány váltva; délután 3-tól 4-ig a' gondolat- és írásbeli számvetés tanítatnak Mendlik István urtól. Pénteken és szombaton az említett órákban: a' figurális és gregorianus (Gergely pápai) éneklésmódot, orgonálást és General-Bas-t tanítja Siegvart Ignác úr, pécsi megyebeli pap. Mindennap 4-től 5-ig délután a Kalligraphiát, Orthographiát és Stylographiát tanítja Lusztig Ignác úr. — A' tudományok magyar nyelven adatnak elő, de megengedtetik német nyelven is a tanítványoknak felelni. Két próbatétel van, egyik junius' végén, másik a' fő, september' vég napjaiban a' n. m. Alapító' előlülése alatt. A' mult 1832-ben 25 tanítvány volt, az idén 42-en iraták-be magokat." Eddig szól a „Társalkodó” cikke a pécsi képzőről.

Itt kell megemlítenem, hogy a Szepessy által alapított intézet az akkori lyceum épületében kapott elhelyezést. (Jelenleg a Széchenyi Gimnázium épülete a Kossuth Lajos u. 44. sz. alatt.)

Az 1954-ben megszűnt pécsi állami tanítóképző irattárában az „Anyakönyvek 1825—1848-ig” feliratú, bekötött folio-alakú könyvben megtalálhatók voltak azok a névjegyzékek, amelyek a vizsgát tett növendékek névsorát tartalmazták. Tanulságos átlapozni ezeket.

Az anyakönyvek 1825—43-ig latin nyelven íródtak. Az 1843. évben már érezhető a reformkorszak szele, s ez a magyar nyelvű anyakönyv címében: az „Előmutatás”-ban is kifejeződik. Ezekben az években a képzőben az életkor még nem volt meghatározva. Találkozunk 16—20 éves növendékek nevével, de voltak közöttük idősebbek is: 24—39 évesek is. Az idősebbek valószínűleg már mint működő, oklevél nélküli tanítók jelentkeztek vizsga letételre.

Az 1845. évi „Előmutatás” még „tanító-képző”-nek tünteti fel az iskolát, de a következő évi anyakönyv már „Mesterképző Intézet”-ről szól. Valószínűleg a német „Schulmeister” magyar megfelelője, az „iskolamester” eléggé meghonosodott hétköznapi nyelvhasználatunkban, s ennek a hatása észlelhető a „Mesterképző” kifejezésben. Tudnunk kell, hogy azokban az időkben még nem voltak törvénybe iktatott, hivatalos kifejezések.

A szabadságharc bukása után, az 1850-es évekből való anyakönyvek már mind német nyelvűekké váltak.

A szabadságharc mozgalmas időket hozott az intézet életére is. „Az intézet tevékenysége megzavarodott, maga az irattár és anyakönyvek is jelentékeny csorbát szenvedtek.” A tanítójelöltek valószínűleg honvédruhát öltöttek magukra, ugyanis az intézet kiürült. A szabadságharc után, 1849-ben a tanítóképző megszűnt. Egyrészt elnéptelenedett, másrészt pedig senki sem mert lépéseket tenni az intézet újra megnyitására.

A pedagógushiány azonban egyre növekedett, és mégis újra sürgetővé vált a tanítók képzése, vagy legalább is képesítése. A császári kormány azonban egyre halogatta az intézet felállítását, mert minden legcsekélyebb megmozdulástól, s annak kezdeményezőtől, az ifjúságtól félt.

Végül is a kormány úgy segített a növekvő tanítóhiányon, hogy 1851—56-ig „tanképesítő vizsgálatokat” (magánvizsgálatokat) tartatott azoknak a férfiaknak és nőknek, akik a vizsgára jelentkeztek. A vizsgák egy alkalmilag össze-

hívott bizottság előtt történtek dr. Greschner János cs. kir. iskolatanácsos (Schulrat) elnöklésével.

Az abszolutizmus sötét korszakában a császári kormány a magyarságot minden téren elnyomta, így kulturális téren is, és minden törekvése a nép sorvasztására, háttérbe szorítására irányult.

1856-ban az intézet újra megnyílt, azonban teljesen az osztrák iskolarendszer részeként. A megnyitás Girk György pécsi püspök nevéhez fűződik.

A képezde másodszori megalapításáról szóló oklevelet 1856. október 15-én állították ki. A pécsi püspök az újraszervezésről szóló „rövid vázlatában” jelenti, hogy az intézetnek „van két tanterme, minden szükséges tanbútorzat és eszközzel ellátva.”

Az 1856-ban megnyitott intézet a belvárosi főelemi iskolában nyert elhelyezést. (Jelenleg a belvárosi általános iskola épülete emelkedik a régi főelemi helyén.) A bécsi kormány a képezdét a megyéspüspök joghatósága alá helyezte. Az egyik tanárt az állam, a másikat a püspök fizette. A képzőt a főelemi mintaiskolával hozták kapcsolatba a gyakorlati képzés miatt. Ez a képző két évfolyamos volt, s nem csupán egy igazgatás alatt állt a főelemivel, hanem egyúttal az elemi iskola tanítói voltak a képezde növendékeinek oktatói is.

Fordulópontot jelent a népoktatásban és a pedagógusképzésben egyaránt a „népoktatási törvény”, az 1868: 38. tc., amelyet Eötvös József hozott nyilvánosságra második minisztersége idején. A törvény értelmében a felekezetek is állíthatnak fel képezdét, ha azok az államiakkal megegyeznek szervezeti téren. Ezekben az állami intézetekben a tanfolyam 3 évig tart 3 külön osztályban, hozzá kell csatolni továbbá egy „gyakorlati mintaiskolát” és 2 holdnyi kertet gazdaságtani oktatás céljából.

A törvény szerint a felekezeti képzőkre szervezési feladatok vártak, s ezért ebben az ügyben az egyházmegyei hatóság értekezletet hívott össze, s ezen a képezde igazgatója és tanárai is jelen voltak.

Az egykorú jegyzőkönyvből több érdekes adat tárul elénk, s ezek a kiegészítés utáni képezde állapotára engednek következtetni. Az 1870. máj. 10-i értekezlet I. pontja kimondja, hogy szükségesnek tartja a pécsi tanítóképezdének katolikus jellegével való fenntartását, miután „az egyházmegye néptanodáinak legnagyobb része kat. jellegét megtartotta.”

A következő kérdés, amely az értekezleten megvitatásra került, hogy miképpen lehetne a pécsi tanítóképezdét a törvénynek megfelelő módon átszervezni. Az értekezlet a joglyceumban jelölt ki 3 tantermet az intézet, és 1 tantermet a mintaiskola számára. Gazdasági gyakorlóterületről Pécs sz. kir. városa „remélhetőleg ezentúl is meg fogja engedni, hogy a tanítójelöltek e célból a városnak szigeti külvárosban levő gyümölcsös kertjébe járassanak.” A jegyzőkönyv V. pontjából megtudjuk a fontosabb költségvetési adatokat is egy esztendőre. A felszerelésre évi 2000 Ft-ot igényelnek. Egy-egy tanár évi fizetése 1000 frt. és 100 frt. lakbér. Az igazgatóé ugyanennyi, és még hozzá 200 frt. igazgatói tiszteletdíj. A segédtanárnak és a mintaiskolai tanítónak az évi fizetése 700 frt. és 100 frt. lakbér fejenként. „Szolgálatra és egyéb szükségletre” évi 300 frt. Tehát az összes kiadás lenne: 7200 frt. Ebből csak 735 frt-ot fedez a tanulmányi alap, a többit alapítványokból, a dunántúli püspökségektől kérendő segélyből, a mintaiskolában szedendő „mérsékelt tandíjból” (évi 20 frt. tanulónként), s végül a Pécs sz. kir. városától eddig kapott 4 öl ágfának a szükséghez képest fölemeléséből óhajtja az értekezlet fedezni.”

Az intézet által kiadott első nyomtatott „Értesítvény” leírja, hogy a tanítóképezde a 60-as évek végén „igen szomorú állapotban sínylett.”

„Rendes tanár egy vala csak, kit még 3—4 melléktanár valahogyan segített az oktatásban; évfolyam is csak egy volt, mert a kétévi cursusból utóbbi időben (megfoghatatlan okokból) mindig csak egy volt fölállítva. A növendékek legnagyobb mértékben el voltak vadulva, hanyagolva; tettek, mi nekik tetszett, fegyelemről, tanulásról, rendről, tiszteletről a tanárok iránt szó sem volt, szóval: mintaképe volt egy intézetnek, milyennek lennie nem szabad. Mindössze egy tágas tanteremmel rendelkezett csak a képezde, mely igen silányan volt felszerelve. Iroda, kert, szertár ismeretlen dolgok voltak, a hivatalos akták igen könnyelmű módon lónek vezetve és csak kisebb részben vannak meg... Forduljunk el ezen gonosz állapottól!” ... „Mily másképp van minden ma! Az intézet jelenleg 4 tanteremmel, külön zene-teremmel, irodával, kerttel, továbbá 6 tagból álló tanártestülettel bír... Az összes helyiségek föl vannak szerelve... Van részletes tantervünk, gondosan elkészített leczkerendünk, van gyakorlóiskolánk... a növendékek pedig általános ítélet szerint városunk legfegyelmesebb ifjai és szorgalmasan tanulnak.”

Az intézet legrégebb fontos történeti adataihoz az is hozzátartozik, hogy a pécsi képezde hány tanítót bocsátott ki megalakulásától kezdve a XIX. század végéig? Az anyakönyvek tanúsága szerint a képesítőt tett tanítók száma 1831-től 1899-ig bezárólag: 2133 fő.

Ha ezt a számot elosztjuk a 70 évre, akkor évi 30 új tanítót kapunk átlagban. Ennyi volt az intézet régi „pedagógustermelése” évenként, amely elég sok, ha az intézet akkori szerény kapacitását figyelembe vesszük. Persze ebben a számban nemcsak a rendes növendékekből lett tanítók vannak benne, hanem a vizsgára jelentkezett képesítés nélküli tanítók is. Mégis kevésnek mutatkozik ez a szám, ha tekintetbe vesszük már a régi világban is fennálló pedagógushíányt, továbbá azt a körülményt, hogy Dunántúl déli végén más intézet nem bocsátott ki tanítókat, csak egyedül a pécsi képezde.

IGNÁCZ JÓZSEF:

A Mohácsi Gép- és Fémárugyár történetének vázlata*

A gyár alapítási éve 1894, alapítója és első tulajdonosa Zeitvogel Ferenc lakatosmester. Az alapítást követő években a munkák zöme főleg mezőgazdasági kisgépek javítására szorítkozott. A létszám ekkor kb. 3—4 fő volt. 1910 körül a foglalkoztatott dolgozók létszáma emelkedett. Ekkor már nemcsak a mezőgazdasági kisgépek, hanem cséplőgépek és más gépek javítását is végezték.

Gyártásnak nevezhető termelés még ebben az időben sem folyt. Az üzem nagyságának jellemzője, hogy az összterület 7469 m², enek kb. fele mezőgazdasági jellegű. A beépített terület kb. 300 m², ebből termelő (üzem) és raktárterület 100—110 m².

Az üzem 1916 után nagyot fejlődött, amikor megépült az öntöde, egy 500-as hidegszeles kúpolóval. Ez magával hozta az üzemben foglalkoztatott dolgozók létszámának növekedését is. A létszám 16—26 fő között ingadozott, attól függően, hogy mennyire volt ellátva az üzem munkával.

A létszám a nyári hónapokban volt a legnagyobb, a téli időszakra a minimumra csökkent.

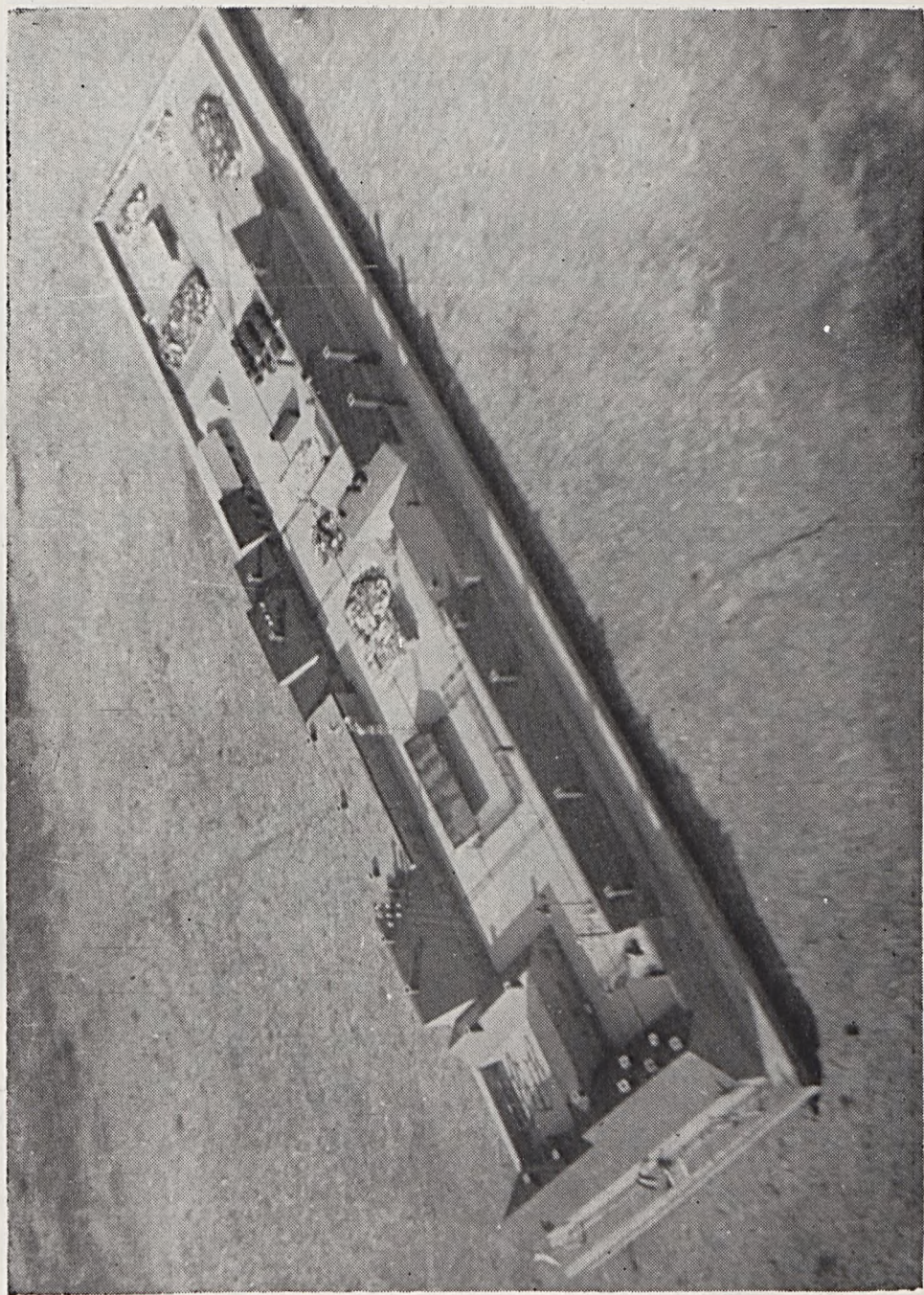
A létszám emelkedésével egyidőben az üzem területe is bővült: az összterület 8121 m², a beépített terület kb. 600 m², ebből termelő (üzem) és raktárterület kb. 300—320 m².

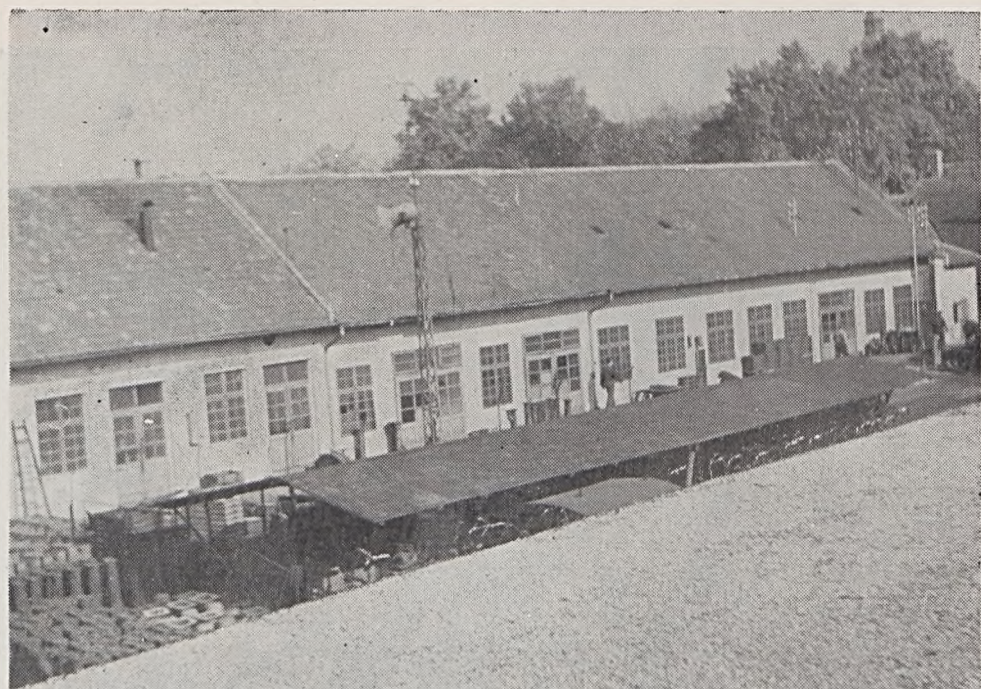
Öntödei terület	60— 80 m ²
Eszterga, lakatos, kovács, stb. műhely	100—120 m ²
Mintaasztalos-, asztalos műhely	20— 30 m ²
Mintaraktár	20— 30 m ²
Raktár-, garage, stb.	30— 40 m ²

Az öntöde felépítésével az üzem profilja megváltozott. Ekkor már nemcsak a mezőgazdasági kisgépek, cséplő és egyéb gépek javításával foglalkoztak, hanem cséplőgépeket alakítottak át magánjáróvá, új mezőgazdasági kisgépeket készítettek pl. szecskavágót, kukoricamorzsolót, répadarálót; kút-, szőlőprés- és kályha alkatrészeket, stb. Ezenkívül az üzem kisebb mértékben színesfém öntésével is foglalkozott.

A munkaidő a nyári hónapokban 16—18, télen 8—12 óra. A munkabért részben órabérben, részben akkordbérben fizették, attól függően, hogy melyik

* A mohácsi honismereti szakkör munkájából.

volt a tulajdonosnak kedvezőbb. A dolgozók órábérére 16—22 fillér között mozgott.

Az üzem dolgozóinak megoszlása általában így alakult:

- 4 fő esztergályos
- 5 fő lakatos
- 1 fő kazánkovács
- 1 fő mintaasztalos
- 4 fő formázó
- 2 fő segédmunkás
- 12 fő ipari tanuló.

Az üzemi gépi berendezést a következők alkották:

- 4 db esztergapad
- 1 db gyalugép
- 2 db oszlopos fűrógép
- 2 db csiszológép
- 1 db fűrészgép (házilag készített).

A gépek meghajtása közlőművel történt, egyedi meghajtású géppel az üzem nem rendelkezett.

Az öntődei termelés igen kis értékű volt, egy db 500-as hidegszeles kúpólóból cca. 25—30 q öntés készült 2—3 hetenként; az öntés függött a felhasználás mértékétől is.

A fenti szinten folyt a termelés kb. 1930-ig. Ebben az időben a volt konkurens üzem tönkrement és bezárták. Ezután Mohácson csak ez az egy üzem maradt, és így a termelés kb. másfélszeresére emelkedett.

Az öntési napokon a hidegüzem teljesen leállt, és a hidegüzemi dolgozókat is bevonátk az öntési munkákba. A formázás teljes egészében kézi erővel történt, és ugyanúgy a homokelőkészítés (kézi szitával), a formaszekrények emelgetése és hordozása is. Daru nem volt. Formázás után teljes egészében a formázók készítették elő a nyersanyagot az öntéshez. Az öntvények tisztítását sok esetben az a dolgozó végezte el munkaidő után, aki a hidegüzemben megmunkálta.

Az üzem 1949. december 28-án került állami tulajdonba. Az üzem leltári értéke a meginduláskor 260 000 Ft. Az államosítás idején a termeléshez szükséges gépek és berendezések a következők:

- 5 db esztergapad
- 1 db gyalugép
- 1 db fűrészgép
- 2 db fűrógép
- 5 db villanymotor
- 1 db 500-as hidegszeles kúpoló
- 1 db futódaru
- 1 db felvonó (kézimozgatású).

A rendelkezésre álló termelő terület:

Öntöde	60— 80 m ²
Eszterga, lakatos, kovácsműhely	100—120 m ²
Mintaasztalos műhely	20— 30 m ²
Mintaraktár	20— 30 m ²
Raktár, garage, stb.	30— 40 m ²

A dolgozók létszáma 13 fő volt (esztergályos, lakatos, mintaasztalos, formázó, segédmunkás, stb.).

Az üzem profilja nem változott: továbbra is a gépjavításokat és a mezőgazdasági kisgépek (szecskavágó, kukoricamorzsoló, daráló, stb.) gyártását végezték, ezenkívül még az üzem által gyártott termék (mezőgazdasági kisgépek) árusításával is foglalkoztak.

1950-ben 20 000 Ft állt (beruházási) az üzem rendelkezésére, ebből azonban nem lehetett a termelés feltételeit megjavítani, így tehát változatlan termelési adottságokkal indult az első év. Az összlétszám 21 fő, ebből 3 adminisztratív dolgozó. Ez évben történt a vállalat megszervezése, számviteli és bizonylati rendszerének kialakítása, stb. Az üzem profilja olyan mértékben változott az év végére, hogy az üzleti árusítást teljesen megszüntették.

1951-ben némi fejlődés mutatkozott az előző évihez képest. 123 000 Ft saját regies beruházási hitel és 5000 Ft felújítási hitel állt rendelkezésére. Új munkaeszközöket, satukat, polcokat, kályhákat, stb. helyeztek el a műhelyekben. Építettek egy új szerelő műhelyt 80 m² alapterülettel; az öntöde alapterülete 200 m²-el növekedett. Egyéb berendezések terén a következő beruházások történtek: esztergapadokat, fűrőgépeket, fűrészgépet, kéziszerszámokat, villanymotorokat, villanyhegesztőt, író- és számológépet, műszereket, bútorokat, rajzeszközöket vásárolt a vállalat.

1952-ben a vállalat tovább fejlődött, jelentős beruházások történtek. 170 000 Ft tervehitel, 50 000 Ft kiegészítő hitel felhasználásával és 130 000 Ft értékben könyvjóváírással a következő beruházásokra került sor: szárító helyiség, homok előkészítő, vízvezeték; szennyvíz-csatorna, villanymotorok, formázógép, nagyteljesítményű esztergapad, oszlopos fűrőgép, hosszgyalugép, vízszintes marógép, hengerfűrő, fűrészgép, csigasor, új kúpoló kemence (hidegszeles), régi kúpoló kemence felújítása készült el, illetve az említett berendezésekkel gyarapodott a vállalat.

1953-ban sem állt meg a fejlődés. A termelés fejlődése újabb igényeket támasztott a vállalat felkészültségével szemben, melyeket sikerült is biztosítani. Ebben az évben 200 000 Ft népgazdasági hitel, 6000 Ft munkavédelmi beruházás, 65 000 Ft kiegészítő beruházás, 70 000 Ft egyéb beruházás állt a vállalat rendelkezésére, felújításra pedig 210 000 Ft, amely saját keretben volt meg a vállalatnak. A rendelkezésre bocsátott hitelekből az alábbiak valósultak meg: új téglakerítés építése, magszárító helyiség bővítése, új kút fúrása, vízvezeték-hálózat bővítése, csigasorok, formaszekrények, öntvénytisztító dob, kézi villanyfűrők, golyóprés, szalagfűrész és esztergapad beszerzése. A dolgozók szociális körülményeinek javítása érdekében öltözőszekrények, balesetelhárítási berendezések és porszívó berendezések beszerzésére került sor.

1954-ben az előző évek eredményeit újabb beruházások egészítették ki. Ez évben 250 000 Ft felújítási hitel és 130 000 Ft tervehitel állt a vállalat rendelkezésére. Ebből az alábbi beruházások valósultak meg: a meglévő épületek korszerűsítése, öntvénytisztító műhely építése, félkészáru raktár építése, mintaraktár bővítése, lakatosműhely építése, öntödei iroda helyiség kialakítása, kúpolóhoz villany felvonó beszerzése.

1955-ben a vállalatot összevonták a Mohácsi Fémipari Javító és Szolgáltató Vállalattal. A vállalat állóeszközei 4 db esztergapaddal, 1 db gyalugéppel és egyéb berendezéssel gyarapodtak.

1956-ban negyedmillióval nőtt ugyan az állóeszközök értéke, az ellenforradalmi események azonban a termelést jelentősen visszavetették.

1957-ben: annak ellenére, hogy a népgazdaság nehéz helyzetben volt, mégis nagyobb beruházásokra került sor, 51 000 Ft amortizációs hitel és 52 000 Ft

vállalatfejlesztési hitelből történtek beruházások. A termelési érték közel 1 millió forinttal nőtt az előző évhez viszonyítva.

1958-ban a vállalat tovább fejlődött, ugyanis 85 000 Ft beruházási hitel, 207 000 Ft felújítási hitel került felhasználásra és 320 000 Ft értékben került állóeszköz a vállalathoz könyvjóváírással. Állványos köszöri berendezés, kézi fúrógépek és egyéb kéziszerszámok beszerzése jelentette a gyarapodást. A felújítási hitelből a meglévő épületek, szerszámgépek, egyéb berendezések kerültek felújításra. A vállalat termelési tervét ez évben már 103%-ra teljesítette.

1959-ben újabb beruházásokra került sor. A vállalat területe 8121 m²-ről 12 994 m²-re növekedett. A vállalat ez évi hitelei a következők voltak: 480 000 Ft beruházási, 153 000 Ft felújítási hitel és 490 000 Ft könyvjóváírás.

A beruházási hitelt az alábbiak szerint használják fel: gépek, technológiai berendezések, műszaki berendezések és felszerelések beszerzése. Ez évben a Baranya Megyei Tanács Tervosztálya, mint beruházó megkezdte az öntöde bővítését. Az I. üzem mintegy 940 m² alapterületű, az alábbi helyiségekkel: formázótér, öntvénytisztító műhely, MEO átvevőhely, mintaraktár, szárító helyiség és raktár.

1960-ban folytatódott az előző évben megkezdett beruházások végrehajtása. A beruházási hitel összege 1 255 000 Ft, a felújítási hitel 144 000 Ft volt. A sokác rév helyén hajós részleg alakult.

1961-ben a vállalat állóeszközeinek értéke ismét növekedett, ugyanis ez évben 445 000 Ft beruházási és 148 000 Ft felújítási hitel állt a vállalat rendelkezésére. A vállalat a termelési tervét ismét túlteljesítette. A teljes termelési érték ez évben már meghaladta a 26 millió forintot.

1962-ben újabb beruházásokra került sor. Ez évben a következő hitelek álltak rendelkezésre. A beruházási hitelek gépek és technológiai berendezések, műszerek és felszerelések gyarapítására használta fel az üzem. A vállalat területe ismét növekedett 5975 m²-el, ezzel az összterület 21 350 m² lett.

A vállalat állóeszközeinek értéke ez évben közel 18 millió Ft volt. Az állóeszközök értékének nagymérvű növekedését az idézte elő, hogy az öntöde bővítés I. üteme befejeződött, megépült 2 db 600-as hidegszeles kúpoló és azokat üzembe is helyezték. Ez évben a Baranya Megyei Tanács Tervosztálya újabb beruházást eszközölt, és megkezdtek egy szociális létesítmény építését, amelynek alapterülete 640 m². Az épület helyiségei: férfi, női öltözők, fürdők, konyha és étterem.

A vállalatnak meghatározott profilja nem alakult ki. Gyártmányféleségei az alábbiak:

szürke vasöntvény (csatornázási szelv.)
tolózárak
kályha alkatrészek
szivattyús kút
orsós távnyitó
golyósprés
lemezhajlítógép
táblalemezolló
összekötő és eláragó
karmantyú

körvágó olló
szárnyszivattyúk
földalatti tűzcsap
csőcsappantyú
szívókosár
süllyesztő szekrény
Felstmann tolózár
csőbéklyó
zsiliptolózár
szolgáltatás.

1963-ban is volt a vállalatnak jelentős beruházási és felújítási hitele: 2 224 000 Ft beruházási illetve 903 000 Ft felújítási hitel. A beruházási hitelt túlnyomó részben szociális létesítményekre fordították, történt azonban beruházás gépi és technológiai berendezésekben is. A Baranya megyei Tanács Terveosztálya által eszközölt beruházások majdnem teljesen befejeződtek. A szociális létesítmények építése, a kazán szerelési munkák kivételével elkészültek.

A vállalat fejlődését tükröző főbb mutatók így alakultak az államosítást követő években:

Év	Állóeszközök értéke	Teljesített termelési érték	Létszám
1951	1 242 267 Ft	3 886 600 Ft	155
1952	3 170 000 Ft	4 981 000 Ft	159
1953	3 692 000 Ft	5 322 000 Ft	149
1954	4 240 000 Ft	6 057 000 Ft	143
1955	5 870 000 Ft	7 226 000 Ft	171
1956	6 127 000 Ft	5 319 000 Ft	164
1957	6 193 000 Ft	6 188 000 Ft	153
1958	6 445 000 Ft	6 648 000 Ft	152
1959	10 935 000 Ft	12 540 000 Ft	176
1960	12 181 000 Ft	16 775 000 Ft	198
1961	12 896 000 Ft	26 458 000 Ft	204
1962	17 927 000 Ft	28 842 000 Ft	306
1963		32 000 000 Ft (terv)	

PESTI JÁNOS:

Kulcsár József, a Hegyhát egykori nagy tanítója

Alsómocsolád nem tartozik a legutolsó hegyháti falvak közé. Az utóbbi 20 évben ez az alig 900 lelket számláló kis falu közel 50 érettségizett ill. diplomás embert adott! (1940-ig egyetlen egy tovább tanulója volt csak a falunak!)

Ha mégis akadnak ma olyanok, akik lekicsinylően említik Mocsoládot, azok bizonyára nem ismerik a falu jelenét, de múltját sem, nem tudják, hogy ennek a kis falunak irodalmi hagyományai is vannak.

Itt élt 1846—1849-ig *Garay Alajos* író, aki a Hány János halhatatlan szerzőjének, Garay Jánosnak volt testvéröccse; (Életművéből bővebben: *Várady Ferenc*: Baranya vármegye múltja és jelenje I., 420. o.); de itt született, tanítóskodott, és itt is halt meg a Hegyhát kiváló tudós költő-tanítója, *Kulcsár József* is.

Kulcsár József 1858. márc. 25-én született *Alsómocsoládon*. Édesapját tehetséges, eszes embernek emlegetik a falu öregjei. Fiát, a fogékony eszű gyermeket, a pécsi piarista gimnáziumba iratja. A jónévű pécsi gimnáziumból Bonyhádra kerül, végül Pécssett szerez tanítói képesítést 20 éves korában, 1878-ban.

Középiskolás korában kezd verselgetni. Szorgalmas, kiváló tanuló. Nagy érdeklődéssel tanulja a német nyelvet. — A pécsi tanítóképzőben kibontakozik zenei érdeklődése, s lehet, hogy már itt kezd „*hegyháti népdalokat*”, népdalutánzatú, petőfies hangvételű verseket költeni.

Még 1878-ban *Alsómocsoládra* kerül „*iskola-mestörnek*”, ahol 24 éven át neveli, tanítja a falu gyermekeit, népét. Nagyon nagy szeretettel és odaadással tanít. Tanítványai bálványozásig szeretik a csupaszív „mestört”, aki nem csupán tanító, hanem szép „inököket” is „szöröz”,... dallamot ír hozzájuk. Az iskolában lediktált *Kulcsár*-versek hamarosan szinte népdalokká válnak, hisz a kis tanítványok otthon is fújják valamennyit.

Verseit, novelláit, rendszeresen közlik a pécsi lapok. Rövidesen szárnyára kapja a hír a mocsoládiak tanítóját. Ismerik őt Hegyháton és az egész megyében.

A hírnév most már kötelez, s ezért egy hosszabb lélegzetű írással próbál a megyei, sőt az országos nyilvánosság elé lépni. Így készül el 1880 körül egyik legjelentősebb művével, amely a *Magyar Mesemondó* 119. füzetében jelent meg „*Szózat a magyar néphez*” címmel.

1881-ben, 23 éves korában nősül. A mocsoládi születésű *Koleszárics Teréz*t veszi feleségül. — A család sorsa tragikus. A fiatal feleség nem sejtett tüdőgümőkórban szenved, s így várja elsőszülött gyermekét. Kislányuk 6 he-

tes korában meghal. A gyermek halála után 1882 őszén a súlyos tüdőbeteg édesanyját is sírba viszi a „magyar népbetegség”.

Felesége és kislánya elvesztése után Kulcsár megtörtén, megfáradtan, tüdőgümőkortól megfertőzve is töretlenül, hihetetlen élniakarással dolgozik tovább. Magára hagyatottságában még jobban a nép felé fordul. Szinte teljesen a nép között él, s a hegyháti népelet tudós ismerőjévé lesz.

1885—90 (?) között újra nősül. Felesége: *Schiekl Erzsébet*. Második házassága idején kezdi írni egyik legszebb tanulmányát a készülő Baranya monográfia számára. Kulcsár írói-költői érdemeinek komoly elismerése az, hogy *Várady Ferenc*, a neves pécsi újságíró éppen őt bízta meg azzal, hogy az 1896-ban kiadásra kerülő megyemonográfia számára ismertetőt írjon a Hegyhát földjéről, népének életéről, szokásairól, nyelvéről. — Hogyan készül el a tanulmánnyal? — Könyveket, statisztikai adatokat olvas a megyéről, a Hegyhátról, s legfőként papírra veti a sok élményt, tapasztalatot, amelyet tanítóskodása alatt szerzett. Így lesz a *Várady Ferenc* szerkesztette „*Baranya vármegye múltja és jelenje*” 1896) c. hatalmas kétkötetes monográfia egyik legértékesebb, legszébb fejezete a „*Hegyhát*” című.

A „Hegyhát” c. írásában érdekes megállapításokat olvashatunk a hegyhátiak nyelvéről. Igaz, jobbára csak kuriózumokat említ; a köznyelvtől eltérő hangtani, szóragozástani jelenségekre hívja fel a figyelmet (i. m. 222. o.). A Hegyhát nyelvi sajátosságairól adott összefoglalást főképp a mocsoládi beszéd tanulmányozása alapján írta meg, lejegyzett „tájszavai” zömmel Mocsoládról valók. (Mindez érthető is, hisz Mocsolád ma is az egyik legjellegzetesebb hegyháti falu.)

Nagy érdeklődéssel gyűjti a családnevek mellett a vidék „magyaros” hangzású helyneveit. (i. m. I., 325. o.), s a szláv-magyar helynevek egymás mellett éléséből *szláv-magyar* együtt-élésre, illetve *asszimilálódásra* következtet (i. m. 325. o.).

Lehet, hogy kissé elfogultan, de így ír a hegyháti emberről; „...nem egy hetven éves ember van olyan, aki még bírja a kasza nyelét fogni; egyik helyiségből a másikig pedig elgyalogol néha a 80 esztendő is... *Csikós-Töttös* népe a legkiválóbb a járásban, *Mocsolád* is az első helyek közt áll; asszonynépéről pedig azt tartják, hogy azok a Hegyhátan a legcsinosabbak.” (I. m. 226. o.)

Am meglátja azt is, hogy a csinos, szemrevaló „teremtések” önhibájukon kívül „míveletlenek”, de pallérozatlan a férfi-nép is.

A „míveletlenségről” így ír: „Az egész járás egy nagy tábora volt a „keresztes vitézeknek”, olyanoknak tudniillik, kik az írás mesterségében annyira vitték csupán, hogy a kezük keresztvonalát „másírta” nevük elé odabiggyesztették. De hisz ez nem is csoda! Apró-cseprő falvacskáiban egymástól nemigen csiszolódhattak, tanítóik is csak afféle talmi-tanítók voltak; másik nem akadt a gyenge fizetésre; s ahol akadt, annak is csak abban állt a tisztje, és az volt a legfőbb gondja, hogy az ének szépen menjen és a búcsúztatók szívrehatók legyenek. — Nagyon sok helyen iskola sem volt, s ahol volt is, az első hóhulástól addig tartott, míg tavasszal a gyepek kizöldültek. — Ott nőtt fel a hegyháti ember a libák, ökrök mellett, mert a legeltetés nagyban dívott itt azelőtt. Nem törte fejét a világ forgásán, nyakába kerítette a kis tarisznyát, tele elemőzsiával, s künn őrizte barmait gidrekben-gödrökben, hegytetőkön csendes pipa-szó mellett.” —

Alább így folytatja: „Most azonban a „vad tanítók” napja leáldozott...

fordult a kocka... a magyar ember természetes esze köztudomású, csak művelni kell azt.” (I. m. 230—231. o.)

Észreveszi azt is (s erről nem kis bátorsággal szól az üres, ál-hazafiaskodó szövegek millenniumi évében) hogy: „a hegyháti magyar nép életmódja nem éppen irigylésre méltó. — Mód fölött silányul táplálkozik; most talán még rosszabul él, mint évtizedek előtt... Köznapokon beszózott hagyma, hajas burgonya, meztelen bab és káposzta-főzelék, no meg tészta... Csirkéről, tojásról, tejről, vajról, túróról szó sincs, hogy azt maguk elköltseék; azt eladják mind, az az asszonyok jövedelme, abból telik ki a ruha ára, gyermektelen háznál nem egyszer az adó is.” (I. m. 234. o.)

* * *

Említésre méltó még a „*Hegyhát*” c. tanulmányában is fellelhető „*Máré-vára regéje*” c. népmonda-feldolgozás, amelyből legjobban érezhető Kulcsár röviden is sokat mondó tömörsége; a cselekmény és a párbeszédes részek drámaisága; a népmesei ihletésű, a népköltészet formai sajátosságait felhasználó, eleven sodrású, képekben oly gazdag, szemléletes stílus. Értékei alapján, tán nem tűnik merésznek, ha a „*Máré-vára regéjét*” a baranyai népmonda-feldolgozások egyik legszebbjének tartjuk.

Sterner Pálné (Nagy Katalin) alsómocsoládi tanítónő szíves közlése szerint Kulcsár magyaregregyi paraszt emberektől hallotta a mondát. Egy alkalommal a mágocsi vásárról haza felé tartó egregyiek betértek a mocsoládi csárdába. Kulcsár áthívta őket közeli tanítólakásába, ott elmeséltette velük a regét, amelyet feltehetően már előbb is ismert. A lejegyzés után kissé módosította a szöveget, csiszolta annak „fogycatékosságait”; lehet, hogy újabb részekkel egészítette ki, s a „néprege” Kulcsár írói tehetségével szépirodalmi formát kapott (lásd. *Várady Ferenc*: i. m. 252—257. o.).

A rege után „*Hegyháti népdalokat*” közöl Kulcsár. Ezek egy része, mint említettem, saját szerzeménye. Egyik a betyárrá lett *Rigac Jánosról* költött ballada, amelynek egy hosszabb, az eseményeket részletesebben elbeszélő népi eredetű változata is van. (*Művelődési Tájékoztató* 1963. ápr.)

Kulcsár dalai között legismertebb a „*Mecsekhátnak Mocsolád a kiskertje*” kezdetű. Ezt ma is éneklük; de hogy Kulcsár írta, azt csak az idősek tudják.

A dalt Kulcsár arra az alkalomra írta, amikor *Keresztes Mihály*, mocsoládi bíró Egerszegre ment kéretni. A szép „kéretési ajándékot” azzal viszonzotta Keresztes Mihály, hogy a család régóta őrzött kincsét, az 1600-as évek elejéről származó *Káldi-féle* biblia-fordítást adta át Kulcsár Józsefnek, „a falu legokosabb, legműveltebb emberének”, hogy őrizze meg az utókor számára. A valóban nagy-értékű könyvritkaságot Kulcsár után az egymást követő tanítók őrizték. Jelenleg *Szegedi János* nyug. ált. isk. igazgató birtokában van Mecseknádasdon. (Sterner Pálné Nagy Katalin közlése.)

Kulcsár majdnem minden jelesebb napra írt verset. A jó ismerősöknek névnap, születésnap köszöntőket „szőrzött”. Ilyen alkalmi versei közül álljon itt egy. A 85 éves *Lécz Laci* bácsi mondta el *emlékezetből*.

„Ahány csepp bor terem Tokajnak környékén,
Szegeden, Csongrádon amennyi a gyékény,
Tiszában, Dunában ahány hal növekszik,
Ahány lépést tennék gyalog innen Pestig,

Ahány zsidó lakik Kanizsán és Pakson,
 Ahány kenyeret süt két kőrösi asszony,
 Hortobágyi pusztán ahány juh legelget,
 Hány szúnyog van nyáron a Balaton mellett,
 A magyar nemzetet hány bitang gyalázza,
 Debrecen mezején ahány a barázda,
 Ahány csomó dohányt fűznek Verpeléten,
 Ahány disznót ölnek Szolnokon, Cegléden,
 Kecskemét határán ahány alma terem,
 Hány csikót nevelnek Makón, Vásárhelyen,
 Trencsényben már ahány egérfogó készült,
 Hány toprongyos oláh nem látott még fésűt,
 Székelyföldön ahány gerendát faragnak,
 Komáromi várban ahány a vakablak,
 Ahány ezer fa van a Bakony erdőben,
 Annyi áldás szálljon e házra,
 Azt kívánom ez új esztendőben!"

* * *

1902-ben egyre jobban elhatalmasodik Kulcsár tüdőbaja. Nyár derekán ágyznak dől. Felgyógyulni már nem tud, és 1902. dec. 7-én hal meg. Az egész falu gyászolja kiváló tanítóját, és nagy részvéttel temetik el Alsómocsoládon.

A „*Historia Parochialis Ecclesiae Mocsolád*”-ban ezt írja haláláról Polgár János plébános:

„Községünket ez évben egyéb baj is sújtotta. 24 évig volt áldott lelkű tanítója, minden szép és nemes dolog iránt lelkesedő jobbkezem: *Kulcsár József* dec. 7-én jobblétre szenderült. Minthogy már a nyár derekán ágyba dőlt, annak a szüksége forgott fenn, hogy alkalmas helyettesről gondoskodjunk. Szerveztünk tehát egy helyettes tanítói állást évi 500 korona fizetéssel, amely állásra megválasztott Ráth Nándor, oklevelestanító. *Elég teher volt már ez maga a községre — mert a beteg tanítónak is megjárta a fizetése — de ehhez hozzájárult még a tanító halála után özvegyének (Schiekl Erzsébet) végkielégítése*, amelynek fejében kapott a községtől 400 koronát és 2 öl fát, valamint az ősszel elvetett vetőmagot...”

Bár a súlyos beteg tanítónak is megjáró illetmény és az özvegy végkielégítése Polgár szerint „*elég teher volt a községre*”, két év múlva 1904-ben már karrarai fehér márványból készült emlékmű jelölte a kiváló tanító sírhelyét.

Sírkövén ez a fölírás olvasható:

„El nem múltó kegyeletes emlékül szerető kartársai és hálás tanítványai.”

VÖRÖSS LÁSZLÓ ZSIGMOND:

A mozsgói park

A földesurak régen kastélyukat a faluba, annak szélére, vagy pedig attól távolabb építették fel. Csupán ebből a tényből is lehet az építetőknek néhány jellemző vonására következtetni. Az ősök tulajdonságai sokszor megtalálhatók az utódokban is. A földesúr tulajdonságaira, jellemére utaló kép alakulhat ki mindenkiben, amikor látó szemmel nézi a mozsgói Biedermann-féle kastélyt és annak parkját.

Mozsgó kicsiny falu a szigetvári járásban. Le kell térnünk a kaposvári országútról, ha a faluba igyekszünk. Legelő gémeskúttal, híd, patak, majd kis falusi házak, előbb újabbak, azután régibbek következnek utunkon. Ahogy befordulunk az utcán, újra híd vezet át egy patakon, a hídon túl vasrácsos kapu zárja el a kastély — ma már nem használt — bejáratát. Innen árnyas, széles út kanyarog tovább haladva, a park kerítése kísér bennünket a sarokig, ahol volt uradalmi épületek állnak, majd forduló után — a hídhöz képest magasan — még mindig utcában járunk. Balról a park, majd a kastély, szemben, a túlsó oldalon, apró, öreg falusi házak. Ahol véget érnek a gazdasági épületek, ott kelet felé hamarosan vége a falunak is.

A kastély az utcára épült. Ablakai alatt ugyanúgy kocognak el az emberek, mint a többi ház előtt a faluban. Nem is olyan régen, 1891-ben Lechner Ödön, a híres építész építette, akinek alkotásai között sok a műemlék. Ez azonban nem az. Stílus nélküli, érdekes épület, amelynek eredeti beosztása bizonyára ésszerű, külsőleg azonban sok toldalékával széthulló, nyugtalanító hatást kelt az emberben. Mai állapotában nem eredeti már, mert 1917-ben leégett, és Sándy Gyula műépítész építette újjá.

A parkban, az árnyas út mellett láthatjuk a Biedermann család sírkápolnáját. A mintaszerűen rendben tartott kastéllyal szemben ez megdöbbenően elhanyagolt, pedig műemlék. 1907-ben építette Kirsein Ágoston építész, aki 1881-től 1891-ig a pécsi székesegyház építésének vezetője volt, s Pécsen jó néhány épületen gyönyörködhetünk kezenyomában. A kápolna bronz ajtajáról több részt leszereltek a fémgyűjtők, üvegmozaik ablakait kiparittyázták a gyerekek, teteje beszakadt, a kriptát ismeretlen egyének kibontották. A carrarai márvány színét alig lehet megállapítani, s gaz nő a falon, a mozaikpadlón. Az itt eltemetettek között fekszik egy Tüköry nevű honvédtiszt. A hagyomány Tüköry Lajossal azonosítja őt, aki — mint tudjuk — 1848-ban nemzetőr főhadnagy, majd Guyon seregében harcol Törökországban, 1859-től Türr István mellett van Olaszországban, s mint Garibaldi marsalai seregének egyik vezére Palermó el-

foglalásakor kap halálos sebet 1860-ban. A történelem azonban nem erősíti meg a helyi hagyományt.

A parkot ügyesen megválasztott helyen telepítették. Domboldalon, a domb peremén áll a kastély, lenn, az aljban patak folyik, amelyet tóvá duzzasztottak. Régebben halat tartottak benne. A kastélytól a tó felé húzódó széles, füves terület szép kilátást biztosít lefelé, fölfelé egyaránt. Középvált lépcső van, ennek két oldalán rózsák, virágok díszlenek. A kastély déli oldalánál rózsakert illatozik.

A sodronnyal körülkerített terület mindössze 10 kh, mégis sokféle fát, cserjét találunk benne. A fenyőféléket 17 megszokottabb faj képviseli. A ritkábbakból a hemlock fenyő (*Tsuga canadensis* Carr) érdemel kiemelés. Ennek tűi tompa csúcsokkal, néhol fésűs állásukkal a jegegyefenyőre emlékeztetnek, de nagyon aprók, 1 cm hosszúak. Tobozuk is a legkisebb a hazánkban megélő fenyők között, alig 2 cm. A *Tsuga* hazája Kanada, ahol nagy erdőségeket alkot, s 25—30 m magasra is megnő. Nálunk nem gyakori parkfa, mert páratelbb levegőt kíván. Alkalmas helyeken mégis erdőgazdasági jelentősége is lehetne.

A lombos fáknek és cserjéknek 75 fajtát és fajtaját találjuk meg a parkban. Ritkaságok, különlegességek nincsenek köztük, bár ez a szám egymagában is jelentős. Nagyméretű fái közül csak kettőt érdemes kiemelni. Az egyik egy szépen fejlett platánfa (*Platanus acerifolia* Willd), amelynek törzskerülete 385 cm, s kora mintegy 60—70 évre tehető. A másik egy vénic szil (*Ulmus laevis* Pall), 320 cm törzskerülettel. Ez az előbbinél idősebb; lehet akár 150 éves is, tehát itt élhetett már a park létesítése előtt.

A park déli széle sűrűn telepített, magas fákból áll. Ezek a feljáró úton eltakarják a látást az utca felé, s tekintetünket a sötét árnyékból a napsütötte középső füves, virágos rész felé terelik.

A kastély felől nézve itt, a déli oldalon a legszebb a park, a fehérestől a sötétig a zöld minden árnyalatával. A lomboszat a zöldtől a vérvörösre többféle fán pompázik, és ezt a színhatást még emeli az alakok változatossága a jegegye-termettől a szomorú, csüngőgallyúig. Nagyon hangulatos a tó környéke a „szomorú fűz”-ekkel (*Salix alba* L. ssp. *vitelina*) L. (Arc. var. *tristis* Gaud.), a karcsú égerfákkal (*Alnus glutinosa* Gärtn.), a fehér törzsű nyírekkel (*Betula verrucosa* Ehrh., var. *youngii* C. Schneid., *B. populifolia* Marsch. „*Pendula*”), amelyeknek szépsége megkettőződik a tó tükrében.

Az északi rész erdőszerűen sűrű, s átmegy a gazdasági területekbe.

A park ma szépen gondozott. A kastély jelenleg szociális otthon. Az elaggott emberek szívesen tesznek-vesznek a parkban erejükhöz mérten, s ez testi-lelki felüdíti őket; munkájukkal megszépítik környezetüket, s elgyönyörködnek tevékenységük eredményeiben. Az idegen szemlélő pedig a park gondozottságának kellemes érzésével vesz búcsút Mozsgónak ettől a nevezetességétől, megbecsülést érdemlő értékétől.

A kastély a park felől és délről

Művészeti díjak és ösztöndíjak

A Baranya Megyei Tanács, a Pécs mj. Városi Tanács Végrehajtó Bizottságai, a Szakszervezetek Baranya Megyei Tanácsa a művészi élet szocialista irányú fejlődésének előmozdítására, a pécsi és baranyai művészeti élet támogatása, a kiemelkedő művészeti alkotások elismerése céljából a múlt évihez hasonlóan művészeti díjban részesíti a művészek arra érdemes műveit. E mellett ösztöndíj adományozásával, alkotószabadság biztosításával segíti a készülőben lévő alkotások befejezését.

I.

A művészeti díjakat és ösztöndíjakat alapító szervek a művészeti szövetségek előterjesztésének figyelembevételével művészeti díjjal jutalmazzák az 1964. január 1-től 1964. október 15-ig nyilvánosságra hozott műalkotásokat. (Könyvalakban, folyóiratokban, vagy más módon publikált; megfilmesített, vagy a televízióban, rádióban illetve színpadon előadott irodalmi műveket; kiállításon bemutatott, vagy zsűrizett képzőművészeti alkotásokat; nyomtatásban megjelent, vagy a nyilvánosságnak bemutatott ének- és zeneműveket.)

A művek elbírálására alakult bizottság bármely, a szocialista társadalom igényeinek eszmei és művészi szempontból megfelelő művet jutalmaz; különösen méltányolja a mai életünkkel foglalkozó műveket.

A művészeti szövetségek 1964. október 15-ig tegyenek előterjesztést a fenti követelményeknek megfelelő művek díjazására.

Az előterjesztést a Megyei Tanács Művelődésügyi Osztályára kell eljuttatni.

A művészeti díjnak 3 fokozata van:

I. fokozat:	5000 Ft
II. fokozat:	4000 Ft
III. fokozat:	3000 Ft

Az egyes fokozatokat több műalkotás is elnyerheti.

A bizottság kivételes esetben (kiemelkedő alkotás, művészi jubileum) nagydíjat is adhat. A nagydíj 10 000 Ft.

A díjakat 1964. november 7. alkalmából ünnepélyesen adják át a művészeknek.

II.

Az I. pontban meghatározott határidőig ösztöndíj elnyerésére is pályázhatnak az alkotóművészek minden művészeti ágban és műfajban, olyan konkrét művekkel, amelyek befejezéséhez alkotó szabadságra van szükségük. A pályázatban ismertetni kell a készülő mű tartalmát, terjedelmét (méreteit), az eddig elvégzett munkát és a szükséges alkotószabadság időtartamát.

Az ösztöndíjak benyújtásának helye és időpontja, a döntés módja és kihirdetése azonos az I. pontban foglaltakkal.

Baranya Megye Tanácsa	Pécs mj. Város Tanácsa	Szakszervezetek
Végrehajtó Bizottsága	Végrehajtó Bizottsága	Baranya Megyei Tanácsa

A megyei Tanács VB Művelődésügyi Osztálya szakmai továbbképzésének biztosítása érdekében 1964. nyarán 9 oktatási és 9 népművelési tanfolyamot tart. A tanfolyamokon 730 pedagógus vesz részt.

A szigetvári járás 210 nevelőjéből 146, a pécsi járás 248 nevelőjéből 198 fő kapcsolódott be 1964. májusáig a pedagógusok állami ideológiai továbbképzésébe.

Nagy az érdeklődés a szakosított ideológiai továbbképzés iránt. A megye nevelői közül a matematika—fizika—kémia világnézeti kérdései tanfolyamra 42-en, a korunk fő gazdasági és politikai kérdései tanfolyamra 51-en, a marxista etika alapjai tanfolyamra 122-en jelentkeztek.

Az idén az új érettségi szabályzat szerint 3 kötelező tantárgy mellé a tanulók szabadon választhatják meg vizsgatárgyaikat. Baranya megye gimnáziumaiban a következő tárgyakat választották az érettségire jelentkezett fiatalok. Fizika: 109 fő. Orosz: tagozatosak száma 53 (ezeknek kötelező), nem tagozatos osztályoknál: 38, összesen: 91. Biológia: 81 fő. Német: 21 fő. Angol: 16 fő. Kémia: 14 fő. Latin: 13 fő. Földrajz: 12 fő. Testnevelés: 5 fő. Ábrázoló geometria: 4 fő.

Az 1964/65. tanévben 5 szakközépiskola indul a megyében. A mezőgazdasági jellegűekre (Bóly, Mohács) valamennyi jelentkezőt felvették. A komlói közgazdasági és a szigetvári kereskedelmi szakközépiskolába azonban túljelentkezés miatt a jelentkezettek kb. 50 százalékát. A fel nem vett tanulók legnagyobb része azonban felvételt nyert a megye gimnáziumaiba.

1964. április 15-én tartotta a mohácsi Mezőgazdasági Technikum iskolai névadó és kollégiumavató ünnepélyét. Az iskola dr. Marek József nevét vette fel.

A sásdi járási művelődésügyi osztály május 22—23-án az iskolai és óvodai oktatást segítő szemléltető eszközökből ki-

állítás rendezett. A didaktikai és esztétikai szempontból egyaránt igényességgel elkészített eszközök nagy érdeklődést váltottak ki. Dicséretes, hogy a rendezésben, az anyagok készítésében a járás valamennyi intézménye részt vett.

Április 23-án az Óvodai Tájékozódási keretében Pécs város és Tolna megye óvodai felügyelői a szentlőrinci és a Komló, Sallai utcai óvodában tapasztalatcsere látogatást végeztek és bemutató foglalkozásokon vettek részt. A látogatást követő vitában elismeréssel szölkáltak mindkét óvoda nevelőtestületének jó munkájáról. Az új módszerekkel vezetett foglalkozások nagy tetszést arattak, a gyermekcsoportok aktivitásának biztosítására eredményesnek és követésre méltónak ítélték.

Jól sikerültek az idei tanévben a járási négytusa sportesemények. Eddig a sásdi járás, Komló város, siklói járás fejezte be a versenysorozatát. A versenyek alapján leányoknál Szászvár, Komló-Kenderföld, Siklós, Bicsérd úttörői szerezték meg a jogot a megyei bajnokságon való részvételre. Fiúknál a Komló-keleti általános iskola, Sásd, Nagyhasány Szentlőrinc úttörői szerepeltek legjobban.

A Megyei Általános Iskola Sport Tanács kezdeményezésére megyénk valamennyi járásában és városában az olimpiai eszme jegyében május 3-án olimpiai napot bonyolítottak le. A versenyeken eddig soha nem tapasztalt tömegek vettek részt. Felmérések alapján közel 30 000 úttörő vett részt különböző versenyeken.

Befejeződtek a megyei úttörő tornász bajnokságok. Az elsőosztályú versenyek során leányoknál:

- I. Pécs, Egyetem utcai általános iskola
- II. Komló-kenderföldi általános iskola
- III. Pécs, Szigeti u. általános iskola.

Fiúknál:

- I. Pécs belvárosi általános iskola

II. Pécs, Köztársaság téri általános iskola
III. Magyarszéki általános iskola.

Az országos versenyre leányoknál az I. csapatot, a fiúknál az I—II. csapatot hívták meg.

Ebben az évben is megrendezésre kerülnek a diák ifjúsági sportvezetőképző táborok. Július 13-tól 2 hetes időtartamban Pécsváradon 60 középiskolás ifjúsági sportvezetőt és gyakorló edzőt képeznek ki. Általános iskolai testnevelők munkájának segítésére augusztus 22-től 29-ig Bólyban szervez táborot az úttörő sportmunkában résztvevő ifjúsági vezetők részére a Művelődésügyi Osztály.

A Megyei TS Iskolai Bizottsága június 13-án és 14-én rendezte meg Pécsen az országos középiskolás „A” kategóriájú atlétikai versenyt. A versenyt megelőzi az egri középiskolás országos atlétikai bajnokság és ezen a versenyen csak II. osztályú ill. I. osztályú eredményt elért atléták indulhatnak.

Június első hetében kerülnek lebonyolításra a járási kézilabda és labdarúgó döntők. Helyesnek bizonyult, hogy a négytusán kívül több sportágban rendeznek járási versenyeket.

1964. április 14-én a Pécs-Baranyai Népművelési Tanácsadó Mezőgazdasági Szakbizottsága jólsilkertült mezőgazdasági szakköri bemutatót rendezett Somogyapátiban. A helyi termelősövetkezet keretén belül működő szakkör vezetője Kozáry József járási főagronómus, a kukoricatermesztés új módszereiről tartott bemutató foglalkozást a megjelent 59 szakköri tagnak és 14 meghívott szakkörvezetőnek. Kliss Imre megyei szakreferens módszertani szempontból elemezte a foglalkozást, melyet élénk és tanulságos vita követett.

Dencsházán mintabemutatóval egybekötött névadó ünnepséget rendezett a Népművelési Tanácsadó május 25-én, melyen részt vettek a megyei családi és társadalmi ünnepek szakbizottságainak tagjai, valamint a szigetvári járás nagyobb községeinek anyakönyvvezetői. A bemutatón a Művészeti Gimnázium népművelési szakköre színvonalas műsort adott.

A megye területén az elmúlt évben közel egymillió könyvet kölcsönöztek könyvtáraink. A könyvek a nagy forgási sebesség következtében erősen rongálódnak s nagy tömegben kérésre szorúlnak. A Megyei Könyvtár kötészetében az el-

múlt év folyamán 5500 kötetet könyvet kötöttek be s adtak vissza a forgalomnak.

A Megyei Könyvtár tankönyvtárában március végén 17 könyvtáros az ötféléves középfokú könyvtárosi szaktanfolyam befejezéseként képesítő vizsgát tett.

Április 2-án újabb 11 falusi könyvtáros tett alapfokú könyvtárosi vizsgát a Megyei Könyvtárban. A vizsgázók jó felkészültségről tettek bizonyosságot. Ezzel 63-ra emelkedett az alapfokú képesítéssel rendelkező tiszteletdíjas könyvtárosok száma.

A művelődési autó kölcsönzési forgalma az ismeretterjesztő filmvetítések óta erősen megnövekedett. 1963 első negyedében 306 olvasónak 1591 könyvet, míg az idei első negyedében 474 olvasónak 3904 könyvet kölcsönöztek ki.

Március hó folyamán Siklósön a könyvtárak tanácsai kezelésbe adásával kapcsolatban az érdekelt községi tanácselnököket és könyvtárosokat közös értekezletre hívták meg, ahol a könyvtárak működési feltételeinek biztosításáról s az előtűnik álló feladatok megoldásáról volt szó.

A kialakult érdekes vita a kezdeményezés helyességét igazolta.

A pécsi járás Könyvbarát akcióbizottsága április 3-án a Megyei Könyvtárban kibővített akcióbizottsági ülést tartott, melyen az eddigi eredményekről és a jövő feladatairól tárgyaltak. Ugyanakkor a legjobb társadalmi munkás segítőköt tárgyjutalommal részesítették.

Április 19— május 31. között nagy sikerrel zajlottak le a Baranyai Körműsor bemutatói. A „Ki mit tud Komlóról” c. műsor keretében a komlói ifjúsági klub, annak tánczenekara és az amatőr filmesek találkozottak a mohácsi fiatalokkal; Baranyaszentgyörgyre és Tormásra a komlói irodalmi színpad látogatott el „Édesanyánk” c. műsorával s a komlói bábcsoport 8 községében mutatta be a „Köcsöglak” c. darabját. Szederkényben és Belvárdgyulán a mohácsi irodalmi színpad és táncsoport „Népek barátsága” címmel adott elő műsort., Berkesdre a siklósiaiak látogattak el „Ember az embertelenségben” c. zenés, irodalmi összeállításukkal. Komoly sikert ért el a szentlőrinci színjátszóegyüttes Lippón és Szilágyon Brand: Hamilton család c. s a komlói színjátszók Bikkalon és Mágocson Schaw: Temessétek el a holtakat c. színművének bemutatásával. Somonyban és Bükklődön a pécsváradai Zengő

Együttes és a szentlőrinci színjátszócsoporthat megérdemelt sikert; Majson a dunaszekcsői irodalmi színpad „Verssel, dallal” c. műsorának tapsolhatott a közönség.

A kézimunka szakkörök éves munkája záróaktusként kiállítást rendeztek Nagypeterd, Berkesd, Szilágy, Erdősmecke, Bár, Villány, Gerényes községek kézimunka szakkörei. A mozsgói művelődési ház a körzetéhez tartozó almáskeresztúri és csertői asszonyokkal közösen több száz darabból álló kézimunkakiállítással zárta négyhavi szakköri munkáját. — Ugyanakkor kerültek kiállításra Kada

Lajos festőművész képei is „Mozgó képekben” címmel.

Szederkényben június 14-én a járási tűzoltóverseny alkalmával nagysikerű közös műsort rendeztek a szederkényi és bolyi művelődési otthonok művészeti csoportjai.

A nyári szezont filmjeit a művelődési ház szabadtéri színpadán felújított környezetben nézheti Mohács város közönsége. 50 000 Ft-ot fordítottak a színpadvilágító berendezésének tökéletesítésére s a Moziüzemi Vállalat segítségével újrafestették a padokat.

TARTALOM

ISKOLA ÉS NEVELÉS

Magos Gyula: A motívum; a motíváció — — — — —	3
Zukovits Imre: Gondolkodási és logikai műveletek tervezése a tanítási órára	10
Két felmérés a mohácsi gimnáziumban	
Kövesi Józsefné: Hogyan épül a középiskolai anyanyelv- és irodalom-	
tanítás az általános iskolai alapokra? — — — — —	17
Muskát József: Hogyan épül a középiskolai matematikatanítás az általános	
iskolai alapokra? — — — — —	21
Az ifjúkor küszöbén	
(Osztályfőnökök a középiskolai nevelésről)	
Csete Béláné — — — — —	23
Lieli István — — — — —	26
Tüskés Tibor: Irodalomtörténet — autókeréken — — — — —	28
Melczer Tiborné: Az analfabétákról — — — — —	35
Boromissza Lajosné: Cigánytanulók a napköziben — — — — —	39
Radványi Henrik: Hogyan dolgoznak a pécsváradi óvodában? — — — — —	41
Zsolnai Antalné: A játékosságért — — — — —	44

NÉPMŰVELÉSI TANÁCSADÓ

Lippenszky István: Két körzet tapasztalatcseréje — — — — —	45
Szakköreink munkájából	
Kozáry József: A somogyapáti Aranykalász Termelészövetkezet üzemi	
szakköre — — — — —	47
Éles Kálmán: Technikai szakkörünk — — — — —	48
Orosz Nándor: A nagypeterdi ifjúsági ezermester szakkör — — — — —	52
Dallos Nándorné: A hosszúhetényi honismereti szakkör egy éves munká-	
jának tapasztalaiból — — — — —	54
Kiss Béla: „Munkamegosztás” honismereti szakkörünkben — — — — —	57
Lemle Géza: Ünnepi honismereti est Somogyhárságyon — — — — —	60
Dunántúli Néptáncos Tájékonferencia — — — — —	61
Óvónők bábjátékos tanfolyama — — — — —	62

KÖNYVESPOLC

Józsa Dénes Piroska: Könyvtári körzetek tervezése Baranyában — — — — —	63
Szigetváry Sándorné: Egy nap a pécsi járás könyvtáraiban — — — — —	65
Kelen Zsuzsa: Természettudományi és műszaki irodalom Pécssett — — — — —	68

ISMERD MEG BARANYÁT

Papp László: Baranyai várakról — — — — —	71
Kiss Attila: Egy baranyai Árpád-kori falu népének vizsgálata — — — — —	78
Kopasz Gábor: Baranyai falvak az 1542 évi összeírásban — — — — —	82

Mándoki László: A kukoricatermelés múltja Baranyában — — — — —	87
Molnár Imre: A szigetvári török templom Dorfmeister freskója — — — — —	90
Dr. Szántó Károly: Mozaikok a régi pécsi tanítóképző múltjából — — — — —	93
Ignác József: A Mohácsi Gép- és Fémárugyár történetének vázlata — — — — —	98
Pesti János: Kulcsár József, a Hegyhát egykori nagy tanítója — — — — —	103
Vörös László Zsigmond: A mozsgói park — — — — —	107

HÍREK